

REPUBLIKA CRNA GORA
Vlada Republike Crne Gore
Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća

STRATEGIJA RAZVOJA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA
2007-2010

Podgorica, septembar 2007.g.

Sadržaj

Uvod.....	4
Pregled makroekonomskih pokazatelja 2002-2006.g.	5
1. ANALIZA STANJA MSP U CRNOJ GORI (2002-2006).....	6
1.1. Definicije malih i srednjih preduzeća.....	6
1.2. Izvori podataka o preduzećima i sektoru malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori	7
1.3. Baze podataka o preduzećima i sektoru malih i srednjih preduzeća –MSP	7
1.4. Struktura preduzeća - registrovana i aktivna preduzeća.....	9
1.4.1. Pregled registrovanih preduzeća i preduzetnika 2002-2006.g.....	9
1.4.2. Pregled registrovanih preduzeća prema obliku organizovanja 2004. –2006.....	9
1.4.3. Pregled aktivnih malih i srednjih preduzeća –MSP	10
1.4.4. Učešće aktivnih u ukupnom broju registrovanih preduzeća 2004 –2006.g.....	13
1.4.5. Pregled preduzeća po djelatnostima 2002. –2006.g.....	14
1.4.6. Pregled MSP preduzeća po opštinama 2005.-2006. g.....	16
1.5. Broj zaposlenih u periodu 2002- 2006.g.....	19
1.5.1. Broj zaposlenih u MSP u periodu 2002.-2006.g.	19
1.5.1.1. Broj zaposlenih u MSP 2005 -2006.g.....	20
1.5.1.2. Broj zaposlenih u MSP po djelatnostima 2005 -2006.g.....	24
1.5.1.3. Broj zaposlenih u MSP po opštinama 2005-2006. g.....	25
1.5.2. Kretanje nezaposlenosti u periodu 2002- 2006. g.....	27
2. UČEŠĆE MSP U GDP CRNE GORE.....	28
3. ISTRAŽIVANJE - „INFORMACIONA OSNOVA O MALIM I SREDNjim PREDUZEĆIMA U CRNOJ GORI“	29
4. SISTEMSKI AMBIJENT	30
4.1. Pravni i administrativni aspekt poslovanja.....	30
4.2. Privatizacija.....	33
4.3. Barijere za rast i razvoj MSP	33
5. ANALIZA INSTITUCIONALNE PODRŠKE.....	37
5.1. Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća – osnivanje i zadaci.....	37
5.2. Fond za razvoj.....	38
5.3. Privredna Komora Crne Gore	38
5.4. Zavod za zapošljavanje	39
5.5. Unija Poslodavaca Crne Gore	39
5.6. Centar za preduzetništvo i ekonomski razvoj –CEED	40
5.7. Montenegro biznis alijansa – MBA	40
6. ANALIZA FINANSIJSKE PODRŠKE	41
6.1. Javni sektor	41
6.1.1. Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća	41
6.1.2. Fond za razvoj.....	41
6.1.3. Zavod za zapošljavanje	42
6.2. Privatni sektor	42
6.2.1. Komercijalne banke.....	42
6.2.2. Mikrokreditne institucije.....	42
6.2.3. Lizing	42

7. POSLOVNO OBRAZOVANJE.....	43
7.1. Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća	43
7.2. Zavod za zapošljavanje	44
7.3. Centar za stručno obrazovanje	44
7.4. Privredna komora	44
8. BIZNIS USLUGE I POSLOVNA SARADNJA	45
8.1. Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća	45
Regionalni/lokalni biznis centri	
Euro info centar	
8.2. TAM/ BAS program	45
8.3. Centar za preduzetništvo i ekonomski razvoj – CEED	45
8.4. Centar za kvalitet	46
9. PROMOCIJA RAZVOJA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA	46
9.1. Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća	46
9.2. Privredna komora Crne Gore	46
9.3. Unija poslodavaca	47
9.4. Montenegro biznis alijansa – MBA	47
10. KONKURENTNOST, IZVOZ I INTERNACIONALIZACIJA	47
10.1. Konkurentnost.....	47
10.2. Izvoz i internacionalizacija	48
10.3. Analiza učešća MSP u izvozu 2002-2005.g.....	48
11. MEĐUNARODNA PODRŠKA	50
12. KOMPATIVNA ANALIZA POLITIKE MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA	53
12.1. Analiza politike malih i srednjih preduzeća u regionu.....	53
12.2. Politika razvoja malih i srednjih preduzeća na nivou evropske unije	58
12.3. Sistemi podrške malim i srednjim preduzećima u EU	61
12.4. Primjeri programa podrške MSP.....	62
13. POTENCIJALI ZA RAZVOJ MSP.....	64
13.1. Prirodni resursi	64
13.2. Proizvodni resursi	65
13.3. Kadrovski potencijali	66
13.4. Tržišni potencijali	66
14. STRATEŠKI CILJEVI I MJERE ZA PERIOD 2007- 2010. GODINA	67
14.1. Stvaranje stimulativnog ambijenta za razvoj MSP.....	68
14.2. Regulisanje sistema statističkog praćenja sektora MSP.....	73
14.3. Jačanje institucionalne podrške razvoju MSP.....	75
14.4. Jačanje finansijske podrške razvoju MSP	77
14.5. Stimulisanje konkurentnosti i izvoza MSP – internacionalizacija	79
14.6. Podrška MSP kroz stvaranje Javno-privatnog partnerstva.....	81
14.7. Stimulisanje inovacijske i tehnološke konkurentnosti (R&D projekti).....	81
14.8. Jačanje edukacije i savjetodavnih usluga za MSP.....	82
14.9. Stimulisanje razvoja i korišćenja informaciono- komunikacionih tehnologija.....	85
14.10. Promocija preduzetništva	86
14.11. Unapređenje dijaloga sa privatnim sektorom.....	87
15. MONITORING.....	88

UVOD

Razvoj malih i srednjih preduzeća predstavlja osnovni faktor svake moderne ekonomije. Mala i srednja preduzeća stimulišu privatno vlasništvo i preduzetničke sposobnosti. Ona su fleksibilna i mogu se brzo prilagoditi na promjenu ponude i tražnje na tržištu. Ona stvaraju zaposlenost, promovišu diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti, podržavaju održivi rast i daju značajan doprinos izvozu i trgovini. Razvoj malih i srednjih preduzeća je kompleksan izazov koji uključuje veći broj direktno zainteresovanih strana u svakom sektoru države kao i privrede.

Značaj malih i srednjih preduzeća za ekonomiju je neosporan. Sva istraživanja su pokazala da se, globalno, više od 90% svih poslova obavlja u malim i srednjim preduzećima. Mala i srednja preduzeća zapošljavaju dvije trećine ukupne radne snage Evropske Unije.

Približavanje Evropskoj Uniji pretpostavlja uskladjivanje sistemskog ambijenta i poboljšanje klime preduzetništva, privatne inicijative, razvoja malih i srednjih preduzeća. Ovo opredjeljenje ima uporište u aktuelnim svjetskim procesima, koji preferiraju upravo razvoj malih i srednjih preduzeća, koristeći profitnu efikasnost i dokazane prednosti prologodljivosti malog biznisa, inače dinamičnim promjenama u privredi.

Stoga, nastavljaju se započete i počinju nove aktivnosti u skladu sa Agendom ekonomskih reformi Vlade Republike Crne Gore, Evropskom poveljom za razvoj malih i srednjih preduzeća, Preporukama iz evropskog partnerstva, a u cilju dalje podrške razvoju privatnog biznisa i sektora malih i srednjih preduzeća.

Prvi korak na ovom planu je donošenje strateškog dokumenta za razvoj malih i srednjih preduzeća u budućem, četvorogodišnjem periodu. Cilj ovog dokumenta je da ukaže na prioritete i aktivnosti koje je neophodno preduzeti u narednom periodu na planu razvoja malih i srednjih preduzeća. Neophodan korak u definisanju budućih strateških pravaca i mjera predstavlja analiza stanja MSP prije svega sa aspekta broja preduzeća i broja zaposlenih, učešća u GDP-u, učešće MSP u izvozu. Važno je napomenuti da u pravnoj regulativi u Crnoj Gori ne postoje propisi kojima se definišu mala i srednja preduzeća, a da postojeće baze podataka prate različite kategorije preduzeća, pa su dobijeni podaci o MSP različiti zavisno od korišćene dokumentacione osnove odnosno izvora podataka.

Dokumentom su identifikovane i barijere za rast i razvoj kao i postojeći sistemski ambijent i urađena je analiza finansijske i institucionalne podrške, sistema podrške u edukaciji, konsaltingu, konkurentnosti i izvozu, od strane javnog, privatnog sektora i međunarodnih institucija.

Razvijen je i strateški okvir mjera u cilju stvaranja stabilnog i stimulativnog ambijenta za intenziviranje preduzetništva i rasta i razvoja malih i srednjih preduzeća. Ciljevi i zadaci se odnose na: stvaranje stimulativnog ambijenta za razvoj MSP, regulisanje sistema statističkog praćenja sektora MSP, jačanje institucionalne podrške razvoju MSP, jačanje finansijske podrške razvoju MSP, stimulisanje konkurentnosti i izvoza MSP – internacionalizacija, podršku MSP kroz stvaranje javno-privatnog partnerstva, jačanje edukacije i savjetodavnih usluga za MSP, stimulisanje inovacijske i tehnološke konkurentnosti (R&D projekti), stimulisanje razvoja i korišćenja infomaciono- komunikacionih tehnologija, promociju preduzetništva, unapređenje dijaloga sa privatnim sektorom.

PREGLED MAKROEKONOMSKIH POKAZATELJA 2002-VI 2007.G.

Makroekonomski ambijent koji je od uticaja na razvoj malih i srednjih preduzeća se iz godine u godinu poboljšavao. Naime, društveni bruto proizvod-BDP je iz godine u godinu rastao i u periodu od 2002. - 2005. povećao se za oko 40,53%. Za prvih 6 mjeseci 2007.g. BDP je iznosio 922,5 mil € što čini 50,43% BDP-a za 2006.g.

Inflacija mjerena indeksom cijena na malo bilježi konstantan pad, tako da u je u 2005. godini iznosila 1,8%. Na kraju 2006. godini inflacija iznosi 2,0%. Za prvih 6 mjeseci 2007. inflacija je iznosila 1,8%.

Indeks industrijske proizvodnje se povećavao u periodu 2002.-2004. godina da bi u 2005 g. zabilježio pad od 1,9%. U 2006. godini indeks industrijske proizvodnje je povećao po stopi od 1% u odnosu na prethodnu godinu. Indeks industrijske proizvodnje za 6 mjeseci 2007. g. bilježi pad od 5% u odnosu na isti period prošle godine.

Broj zaposlenih se u periodu 2002. –2006. godine povećao za 36,66%. Broj zaposlenih se za 6 mjeseci 2007. povećao za 7.444. u odnosu na kraj 2006.g.

Broj nezaposlenih se u istom periodu smanjio za 96,24%. Na dan 08.10. 2007. u odnosu na kraj 2006. broj nezaposlenih je manji za 7.821.

Robni uvoz se u periodu 2002. – 2006. godina se povećao sa 564,5 mil \$ na 1.482,6 mil €. Za prvih 6 mjeseci 2007.g. robni uvoz je iznosio 863,33 mil € što čini 58,23% robnog uvoza za 2006.g.

Robni izvoz se u periodu 2002-2006. povećao sa 251,4 mil \$ na 627,4 mil €. Robni izvoz je za 6 mjeseci 2007. iznosio 274,33 ili 43,72% izvoza u 2006.g.

Direktne strane investicije bilježe značajan porast od 741,08% u 2006. u odnosu na 2002. godinu. U 2006. godini zabilježen je iznos od 644 mil € direktnih stranih investicija, a za prvih 6 mjeseci 2007.g. 493,8 mil € ili 76,67% iznosa iz 2006.g.

	2002	2003	2004	2005	2006	VI 2007 ⁸
BDP (mil €)	1.301,5 ¹	1.392 ¹	1.565 ¹	1.690 ²	1.829 ²	922,5
BDP stopa realnog rasta	1,7 ¹	2,4 ¹	4,2 ¹	4,3 ²	6,5 ²	6,9
Inflacija	9,4%	6,7%	4,3%	1,8%	2,0%	1,8%
Industrijska proizvodnja (stopa rasta u odnosu na prethodnu godinu) ³	0,6%	2,4%	13,8%	-1,9%	1,0%	-5%
Broj zaposlenih ⁴	113.827	111.968	143.479	145.479	150.746	158.190
Broj nezaposlenih ⁵ (mil €)	76.293	68.625	58.950	48.845	38.876	31.055 ⁵
Uvoz po robnim sektorima ⁶	564,5*	467,7*	868,5**	940,3**	1.482,6 ⁶	863,33 ⁷
Izvoz po robnim sektorima ⁶	251,4*	199,4*	452,1**	434,4**	627,4 ⁶	274,33 ⁷
Robni bilans (mil €) ⁷	-313,1	-268,3	-416,4	-505,9	-855,2	-589,00 ⁷
Direktne strane investicije (mil €)	86,9	43,8	61,9	383	644	493,8

Izvor: Izvještaji Glavnog ekonomiste CBCG 2002-2006. (Zavod za zapošljavanje i Monstat)

* mil USD

** mil €

^{1,3,4} Monstat

² Sekretarijat za razvoj i Ministarstvo finansija-ocjena stope rasta BDP za 2005. Sekretarijat za razvoj –ocjena stope rasta BDP za 2006. g. Prema ocjeni Ministarstva finansija i CBCG procjenjuje se da konačna stopa rasta BDP-a za 2006.g. neće biti niža od 8%.

⁵ Zavod za zapošljavanje, nezaposlenost- nedjeljni izvještaj 08.10.2007.

⁶ Monstat

⁷ Monstat -preliminarni podaci za 6. mjeseci 2007.

⁸ Izvještaj Glavnog ekonomiste Centralne banke januar-jun 2007.

1. ANALIZA STANJA MSP U CRNOJ GORI (2002-2006)

1.1 Definicije malih i srednjih preduzeća

Da bi se uopšte mogla formirati baza podataka o mikro, malim i srednjim preduzećima kao i uraditi potrebne analize, neophodno je prvo definisati same pojmove mikro, malog i srednjeg preduzeća.

Definicija mikro, malih i srednjih preduzeća, prema standardima Evropske Unije je veoma jasna i zasnovana je na preporuci Evropske komisije od 6. maja 2003. godine, koja je stupila na snagu 1. januara 2005. godine (objavljeno u Official Journal L124, 20.05.2003. godine).³ Evropska komisija je odlučila da promijeni, tj. modernizuje definiciju malih i srednjih preduzeća kako bi promovisala rast i razvoj preduzetništva, investicije i inovacije.

Da bi neko preduzeće bilo prepoznato kao mikro, mala ili srednje mora ispuniti dva uslova:

1. Uslov o broju zaposlenih - broj zaposlenih u preduzeću se mora kretati u datim granicama
2. Jedan od dva finansijska pokazatelja:
  - a. Ukupni prihod na godišnjem nivou mora biti manji ili jednak dozvoljenom
  - b. Ukupna aktiva/pasiva mora biti manja ili jednaka dozvoljenoj.

Pojedinačni uslovi za svaku grupu preduzeća su sljedeći:

- **Mikro preduzeća.** Mikro preduzeća moraju imati manje od 10 zaposlenih. Mikro preduzeća ne smiju imati ukupan prihod na godišnjem nivou veći od 2 miliona €, ili aktivu/pasivu veću od 2 miliona €.
- **Mala preduzeća.** Mala preduzeća moraju imati od 10 do 49 zaposlenih. Malo preduzeće ne smije imati ukupan prihod na godišnjem nivou veći od 10 miliona €, ili aktivu/pasivu veću od 10 miliona €.
- **Srednja preduzeća.** Srednja preduzeća moraju imati od 50 do 249 zaposlenih. Srednje preduzeće ne smije imati ukupan prihod na godišnjem nivou veći od 50 miliona €, ili aktivu/pasivu veću od 43 miliona €.

Definicije malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori - U pravnom uređenju Crne Gore ne postoje propisi koji se odnose na MSP, te se njihov položaj i poslovanje mogu posmatrati samo sa aspekta opštih odredaba vezanih za privredne subjekte uopšte. Naime, jedini pravni akt koji je definisao pojam malih i srednjih preduzeća bio je savezni *Zakon o računovodstvu i reviziji iz 2002 godine* - („Sl. list SRJ“, br. 71/02). Shodno ovom Zakonu, preduzeća se razvrstavaju u mala, srednja i velika u zavisnosti od:

- prosječnog broja zaposlenih,
- ukupnog prihoda,
- vrijednosti imovine na dan sastavljanja finansijskih izvještaja u posljednjoj poslovnoj godini.

U srednja pravna lica razvrstavaju se ona pravna lica koja na dan sastavljanja finansijskih izvještaja ispunjavaju najmanje dva od sledećih kriterijuma:

1. da je prosječan broj zaposlenih od 50 do 250;
2. da je godišnji ukupan prihod od 2.500.000 do 10.000.000 €;
3. da je prosječna vrijednost imovine od 1.000.000 do 5.000.000 €.

---

³ <http://epp.eurostat>.

Pravna lica koja imaju niže iznose u pokazateljima kod najmanje dva od navedenih kriterijuma, razvrstavaju se u mala pravna lica, a pravna lica koja imaju veće iznose u pokazateljima kod najmanje dva od navedenih kriterijuma, razvrstavaju se u velika pravna lica. Ako pravno lice ima različite pokazatelje po navedenim kriterijumima, tako da ne ispunjava najmanje dva kriterijuma za razvrstavanje, to pravno lice razvrstaće se kao srednje pravno lice.

1.2. Izvori podataka o preduzećima i sektoru malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori

Kada je u pitanju praćenje broja preduzeća u Crnoj Gori i s tim u vezi sektora malih i srednjih preduzeća i broja zaposlenih u njima, izvori podataka su nekoliko institucija:

1. Centralni registar privrednog suda,
2. Zavod za statistiku-Monstat,
3. Poreska uprava,
4. Republički Fond za zdravstveno osiguranje,
5. Fond PIO.

Ove institucije se rukovode različitim kriterijumima za praćenje registrovanih preduzeća, a zatim i kategorije malih i srednjih preduzeća i broja zaposlenih u njima.

1.3. Baze podataka o preduzećima i sektoru malih i srednjih preduzeća -MSP

Baza podataka Zavoda za statistiku - Monstata

Kroz Registar jedinica razvrstavanja Monstat prati privredna društva, poslovna udruženja, državne organe, političke organizacije, društvene organizacije, ustanove, zadruge, udruženja građana i ne prati posebno kategoriju malih i srednjih preduzeća.

Monstat ne vodi evidenciju o preduzetnicima kao ni evidenciju o veličini preduzeća po broju zaposlenih. Isključivanjem pojedinih sektora iz Registra jedinica razvrstavanja (državni organi, pravosudni organi, jedinice lokalne samouprave, političke organizacije, društvene organizacije, udruženja građana i ustanove) došlo se do pregleda broja registrovanih preduzeća 2002-2006.g.

Baza podataka Centralnog registra privrednog suda -CRPS

Centralni registar Privrednog suda evidentira subjekte u skladu sa Zakonom o privrednim društvima, ("Sl.list RCG", br. 6/02) raniji Zakona o preduzećima ("Sl.list SRJ", br. 29/96): privredna društva, ustanove, zadruge, javne ustanove, nevladine organizacije i ne prati posebno kategoriju malih i srednjih preduzeća.

CRPS prati registrovana preduzeća po sljedećim kategorijama: naziv društva, oblik organizovanja, sjedište, pretežna djelatnost. Treba imati u vidu da Privredni sud ne briše redovno iz registra ugašena odnosno neaktivna preduzeća, tako da ova baza sadrži sva registrovana preduzeća u Crnoj Gori bez obzira da li su aktivna ili ne.

Centralni registar privrednog suda ne prati broj zaposlenih pa nije bilo moguće izdvojiti kategorije malih i srednjih preduzeća po ovom kriterijumu. Stoga prezentirani podaci CRPS predstavljaju sva registrovana privredna društva u Crnoj Gori sa stanjem na kraju 2004.g, 2005. godine i na dan 02.02.2007.g.

Baza podataka Republičkog Fonda za zdravstveno osiguranje

Fond za zdravstvo prati aktivna MSP (preduzetnici i MMSP) kao i broj zaposlenih u njima na osnovu obrazaca „Prijava na zdravstveno osiguranje (MZ1)“, odnosno plaćenih doprinosa za zdravstveno osiguranje na osnovu čega je dat pregled strukture MSP (preduzetnici i MMSP) i pregled broja zaposlenih u MSP (preduzetnici i MMSP), po opštinama i djelatnostima za 2005. i na dan 21.03.2007.g.

Baza podataka Poreske uprave

Poreska uprava, na osnovu prijava za registraciju pravnih i fizičkih lica, prati podatke o broju poreskih obveznika i podatke o broju zaposlenih na osnovu obrasca OPD1 (obrazac o obračunatim ličnim primanjima za zaposlene).

Poreska uprava prati aktivna MSP (preduzetnici i mikro, mala i srednja-MMSP) kao i broj zaposlenih u njima, na osnovu čega je dat pregled strukture MSP preduzeća (preduzetnici i MMSP) i pregled broja zaposlenih u MSP po opštinama za 2005 i 2006. g.

Baza podataka Fonda PIO

Baza podataka Fonda PIO je kreirana na osnovu podataka iz Poreske uprave koji se periodično dostavljaju, a odnose se na 3 vrste podataka: o poreskim obveznicima, OPD1 obrasci i podaci o uplatama na dnevnoj osnovi. Podaci Poreske uprave se ažuriraju na dnevnoj osnovi, a podaci u Fondu PIO periodično, momentom dostavljanja od strane Poreske uprave što je i razlog razlike u podacima ove dvije institucije.

Fond PIO na osnovu broja zaposlenih kao kriterijuma daje pregled mikro, malih i srednjih preduzeća i broja zaposlenih, a na osnovu preuzetih podataka iz Poreske uprave.

Navedeni izvori podataka predstavljaju različite dokumentacione osnove za utvrđivanje broja registrovanih preduzeća i broja malih i srednjih preduzeća i broja zaposlenih, pa su stoga dati pregledi različiti.

Bez obzira na različitu informacionu osnovu o malim i srednjim preduzećima, trenutni broj preduzeća u Crnoj Gori nije dostigao limit, ali ima tendenciju porasta u odnosu na broj stanovnika i u skladu sa stanjem u sličnim zemljama.

1.4 Struktura preduzeća - registrovana i aktivna preduzeća

1.4.1. Pregled registrovanih preduzeća i preduzetnika 2002-2006.g.

Za utvrđivanje pregleda registrovanih preduzeća i preduzetnika korišćeni su podaci Monstat-a i CRPS-a

Shodno podacima **Monstat-a**, zaključuje se da se broj registrovanih preduzeća stalno povećavao u periodu 2002.- 2006. godina.

Broj registrovanih preduzeća se povećao sa 13.401 u 2002.godini na 20.204 u 2006. godini, ili za 6.803 što čini povećanje od 33,67%. Broj preduzetnika se u istom periodu takođe povećao za 26,47% odnosno sa 11.020 u 2002.g na 14.988 na dan 02.02.2007. godine.

Tabela: Broj registrovanih preduzeća i preduzetnika 2002- 2007.g.

Godina	Registrovana preduzeća ⁴	Preduzetnici
2002	13.401	11.020
2003	12.997	12.132
2004	14.761	13.152
2005	16.575	13.953
2006	20.204 ⁵	14.988*

Izvor: Monstat

Izvor: CRPS* -stanje na dan 02.02.2007.

1.4.2. Pregled registrovanih preduzeća prema obliku organizovanja 2004. – 2006⁶.

Prezentirani podaci predstavljaju sva registrovana privredna društva u **Centralnom registru privrednog suda-CRPS** sa stanjem na kraju 2004.g, 2005. i na dan 02.02.2007. godine, bez obzira da li su aktivna ili ne.

Evidentno je da se broj registrovanih preduzeća u CRPS povećavao u periodu 2004-2006. godine. Taj broj je na kraju 2006. godine veći za 7.263 u odnosu na kraj 2004. godine ili za 27,81%, dok je broj registrovanih preduzeća u odnosu na kraj 2005. godine povećan za 4.377 preduzeća odnosno za oko 15,09%.

Posmatrajući strukturu zapaža se da su najveći broj registrovanih preduzeća u stvari preduzetnici koji čine oko 50% registrovanih preduzeća u posmatranom periodu.

Tabela: Registrovana preduzeća 2004- 2006.godina

Registrovana preduzeća	2004	2005	2006
Akcionarska društva	378	370	373
Djelovi stranih društava	272	312	344
D.o.o.	10.573	12.608	14.918
Javne ustanove	719	750	761
Komanditna društva	68	68	68
NVO	226	266	279
Ortačka društva	622	561	529
Ostali oblici	6	13	14
Preduzetnici	13.152	13.953	14.988
Zadruge	98	99	103
Ukupno	26.114	29.000	33.377*

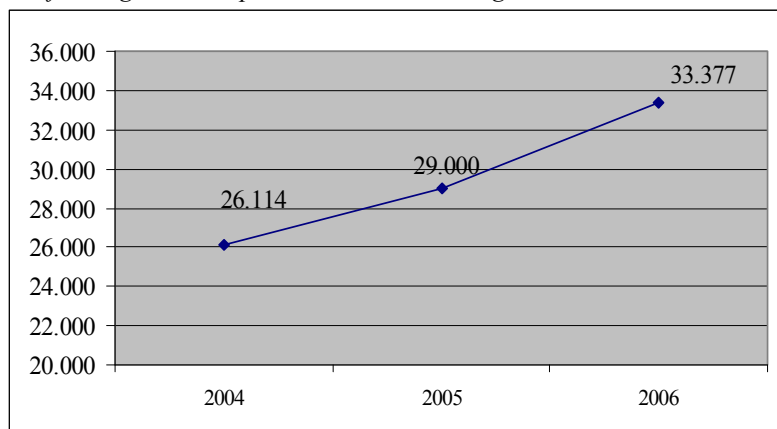
Izvor: Centralni registar privrednog suda- stanje na dan 02.02.2007*

⁴ Monstat

⁵ Izvor: Statistički godišnjak Republike Crne Gore 2006.-radni dokument

⁶ Podaci CRPS-a su sa stanjem na dan 02.02.2007.g.

Grafik: Registrovana preduzeća 2004- 2006.godina

Izvor: Centralni registar privrednog suda

1.4.3. Pregled aktivnih malih i srednjih preduzeća -MSP

Kriterijum za definisanje i praćenje malih i srednjih preduzeća kojima se rukovode Fond za zdravstvo, Poreska uprava i Fond PIO je broj zaposlenih. Uzimajući u obzir broj zaposlenih ove institucije daju preglede malih i srednjih preduzeća koji uključuju preduzetnike i/ili mikro, mala i srednja preduzeća-MMSP.

Riječ je o **aktivnim** preduzećima, ako se pod aktivnim preduzećima smatraju preduzeća koja redovno uplaćuju doprinose za zdravstveno osiguranje, poreze (PDV, porez na lična primanja, porez na dobit) i doprinose za penzijsko invalidsko osiguranje. Zbog nepostojanja jedinstvene evidencije o prometu preduzeća preko žiro računa, kao kriterijum za definisanje aktivnih preduzeća uzeto je redovno izmirivanje poreza i doprinosa.

Da bi se utvrdio broj aktivnih MSP (preduzetnika i MMSP) korišćeni su pregledi iz Fonda zdravstva za 2005.g. i do 23.03.2007. godine, pregledi Poreske uprave za 2005. g i 2006. godinu i Fonda PIO za 2006. godinu.

Ukupan broj **aktivnih** MSP preduzeća (preduzetnici i MMSP) prema podacima **Fonda zdravstva u 2005.g. je 10.887.**

U strukturi MSP preduzeća, najveći procenat se odnosi na preduzetnike 4.668 ili 42,83%, srednja preduzeća kojih ima 2.597 ili 23,83%. Malih preduzeća ima ukupno 2.108 ili 19,34%, dok mikro preduzeća u strukturi zauzimaju najmanji procenat (14,01%) ili ukupno 1.526 preduzeća.

Na dan 21.03.2007.g⁷ ukupan broj MSP preduzeća je prema podacima Fonda za zdravstvo **11.895**, od čega: preduzetnici čine 40,45% (4.812), mikro 14,25% (1.695), mala 20,22% (2.405) i srednja 25,08% (2.983).

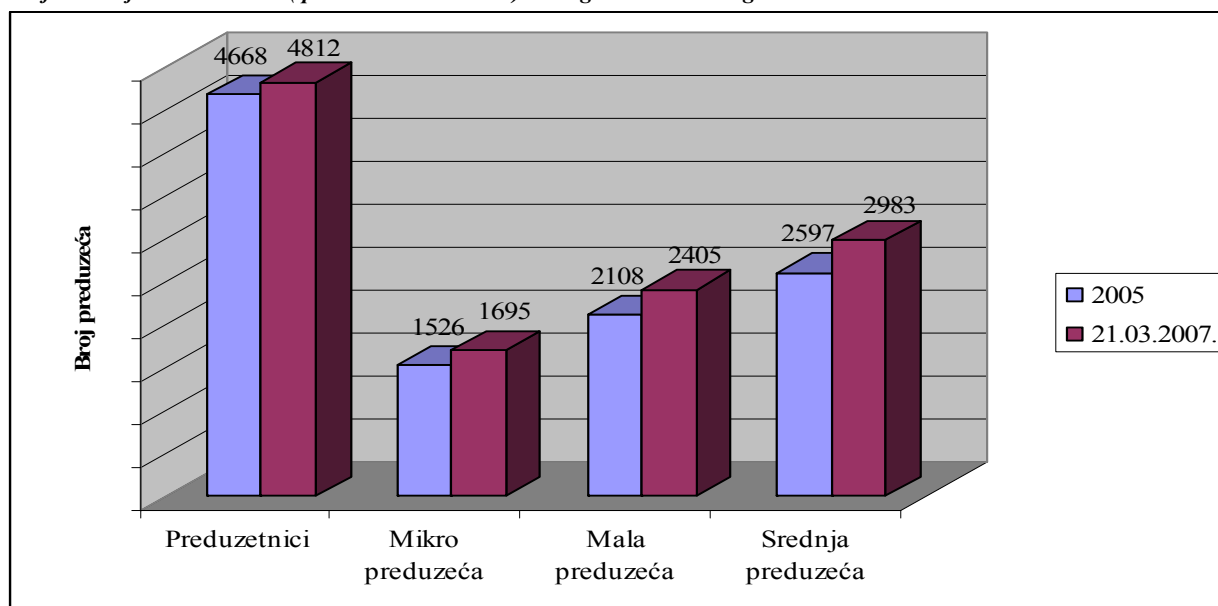
Tabela: **Broj aktivnih MSP (preduzetnici i MMSP) 2005.g. i 21.03.2007.g.**

Godina	Preduzetnici	%	Mikro preduzeća	%	Mala preduzeća	%	Srednja preduzeća	%	UKUPNO
2005	4.668	42,83	1.526	14,01	2.108	19,34	2.597	23,83	10.887
21.03.2007.	4.812	40,45	1.695	14,25	2.405	20,22	2.983	25,08	11.895

Izvor: Fond za zdravstvo

⁷ Baza podataka Fonda zdravstva se dnevno ažurira bez mogućnosti uvida u prethodno stanje

Grafik: Broj aktivnih MSP (preduzetnici i MMSP) 2005.g. i 21.03.2007.g

Izvor: Fond za zdravstvo

Prema podacima Poreske Uprave ukupan broj aktivnih MSP u Crnoj Gori u 2005. godini je 10.276. Najveći broj čine mikro preduzeća 7.047 (68,58%), preduzetnici 1.782 (17,34%), a najmanje je malih preduzeća 1.092 (10,63%) i 355 ili 3,45% srednjih preduzeća.

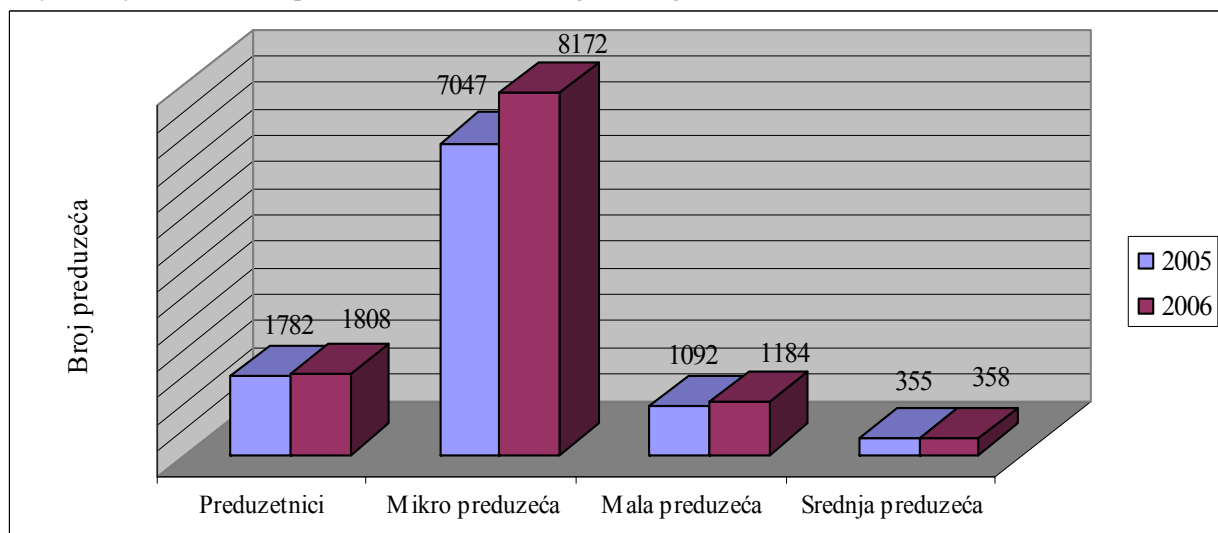
Na kraju 2006. godine, ukupan broj MSP je 11.522, što čini povećanje od 1.246 preduzeća u odnosu na kraj 2005. godine. Od ovog broja najveći broj čine mikro preduzeća 8.172 (70,92%), zatim preduzetnici 1.808 (15,69%), mala 1.184 (10,27%), a najmanji broj čine srednja preduzeća 358 (3,10%).

Tabela: Broj aktivnih MSP (preduzetnici i MMSP) 2005.g. i 2006.g.

Godina	Preduzetnici	%	Mikro preduzeća	%	Mala preduzeća		Srednja preduzeća	%	UKUPNO
2005	1.782	17,34	7.047	68,58	1.092	10,63	355	3,45	10.276
2006	1.808	15,69	8.172	70,92	1.184	10,27	358	3,10	11.522

Izvor: Poreska uprava

Grafik: Broj aktivnih MSP (preduzetnici i MMSP) 2005.g. i 2006.g

Izvor: Poreska uprava

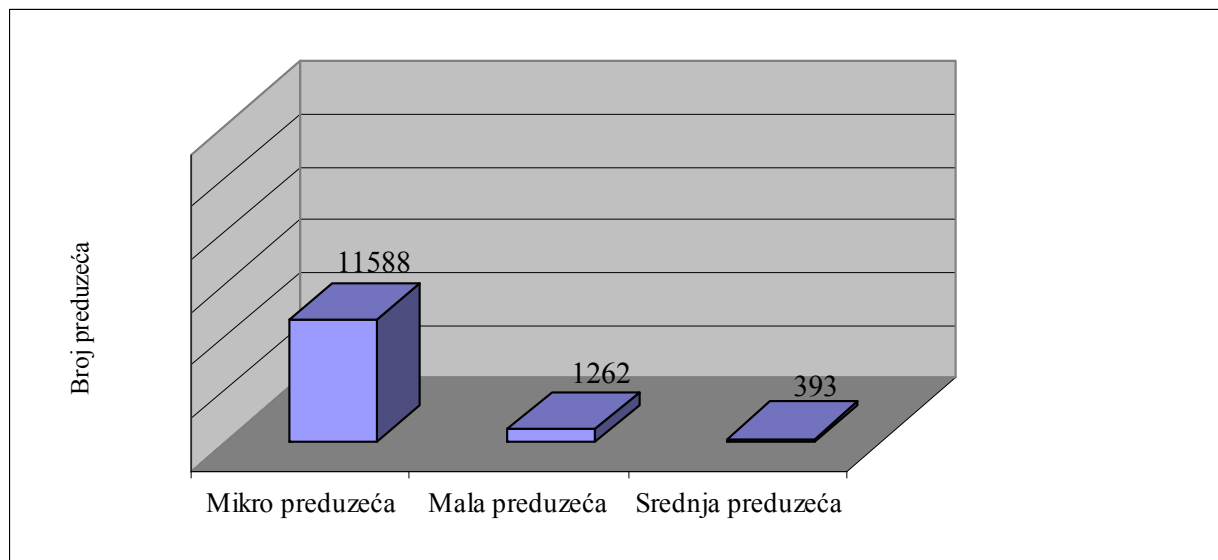
Prema podacima **Fonda PIO** ukupan broj MSP (mikro, mala i srednja) je 13.423. Podaci koji se odnose na preduzeća preuzeti su iz Poreske uprave koja je njihov izvor podataka. Od ovog broja najviše je mikro preduzeća 11.588 (87,50%), zatim malih preduzeća 1.262 (9,53%), a najmanje srednjih 393 ili 2,96%.

Tabela: *Broj aktivnih MSP (mikro, mala, srednja) 2006.g.*

Godina	Mikro preduzeća	%	Mala preduzeća	%	Srednja preduzeća	%	UKUPNO
2006	11.588	87,50	1.262	9,53	393	2,96	13.243

Izvor: Fond PIO

Grafik: *Broj aktivnih MSP (mikro, mala, srednja) 2006.g.*

Izvor: Fond PIO

Zapaža se da se broj i struktura MSP od pomenuta 3 izvora razlikuje. Fond za zdravstvo i u 2005. i u 2006. godini bilježi veći broj MSP (10.887 u 2005. g i 11.895 -21.03.2007.) u odnosu na Poresku upravu (10.276 u 2005.g. i 10.829 u 2006. g.), dok Fond PIO broji najveći broj MSP 13.423, s tom razlikom što ne obuhvata kategoriju preduzetnika.

Posmatrano po strukturi prema Fondu zdravstva najviše je preduzetnika, zatim srednjih, malih a najmanje mikro preduzeća. Struktura preduzeća po podacima Poreske uprave se razlikuje tako da ona broji najviše mikro preduzeća, zatim preduzetnike, mala i na kraju srednja preduzeća. Prema Fondu PIO najviše je mikro, zatim malih pa srednjih preduzeća.

1.4.4 Učešće aktivnih MSP u ukupnom broju registrovanih preduzeća u Crnoj Gori 2004 –2006.g.

Da bi uporedili broj aktivnih malih i srednjih preduzeća sa brojem registrovanih preduzeća korišćeni su podaci **Fonda za zdravstvo** za 2004. 2005, 2006 (na dan 23.03.2007.g.) i podaci **CRPS-a** za 2004., 2005., i 2006. godinu (na dan 02.02.2007.g.).

Broj aktivnih preduzeća se povećavao u posmatranom periodu, odnosno sa 10.406 u 2004. godini na 11.895 na dan 21.03.2007. godine, što čini povećanje od 14,3%. U istom periodu broj registrovanih preduzeća se povećao za 27,81%.

Međutim, učešće aktivnih u ukupnom broju registrovanih preduzeća se smanjuje što se može obrazložiti većom stopom rasta registrovanih preduzeća ili činjenicom da CRPS prati sva registrovana preduzeća u Crnoj Gori i ne briše ugašena preduzeća, pa je samim tim osnova za upoređivanje veća.

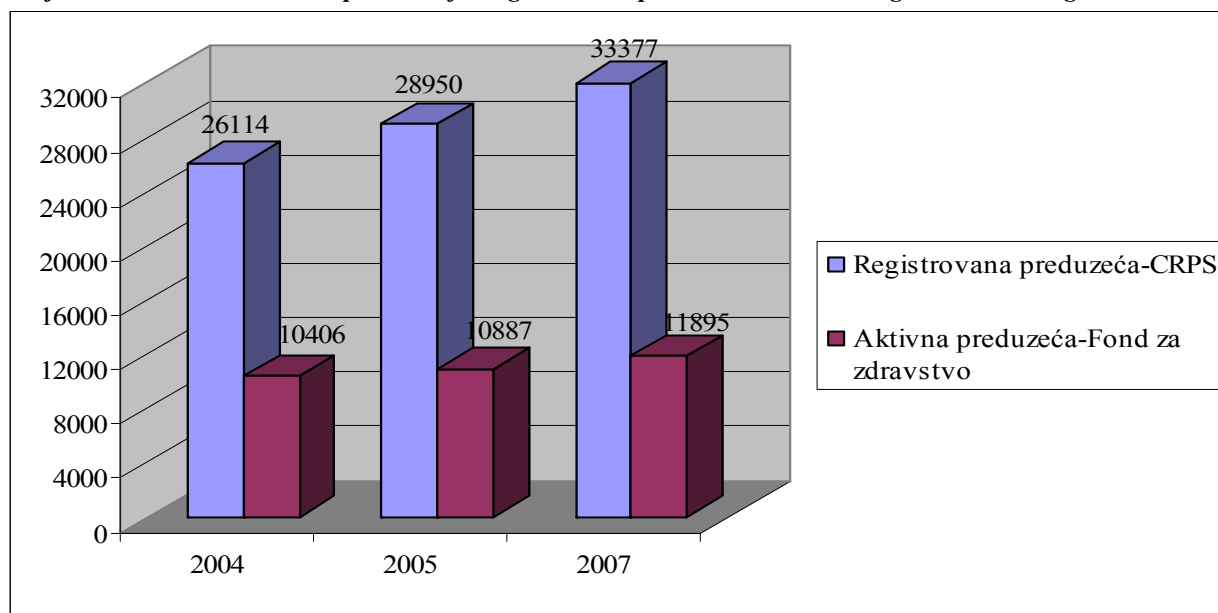
Tabela: Učešće aktivnih u ukupnom broju registrovanih preduzeća 2004., 2005.g. i 2006/21.03.2007. g.

Godina	Registrovana preduzeća	Aktivna MSP preduzeća	Učešće aktivnih MSP u ukupno registrovanim preduzećima
2004	26.114	10.406	39,84%
2005	28.950	10.887	37,60%
2006	33.377*	11.895*	35,64%

Izvor: CRPS- stanej na dan 02.02.2007

Izvor: Fond za zdravstvo* - 21.03.2007.

Grafik: Učešće aktivnih u ukupnom broju registrovanih preduzeća 2004., 2005.g. i 21.03.2007. g.

Izvor: CRPS, Fond za zdravstvo

1.4.5. Pregled registrovanih preduzeća i MSP po djelatnostima 2002. –2006.godina

Za praćenje strukture preduzeća po djelatnostima, korišćeni su podaci Monstata i Fonda za zdravstvo.

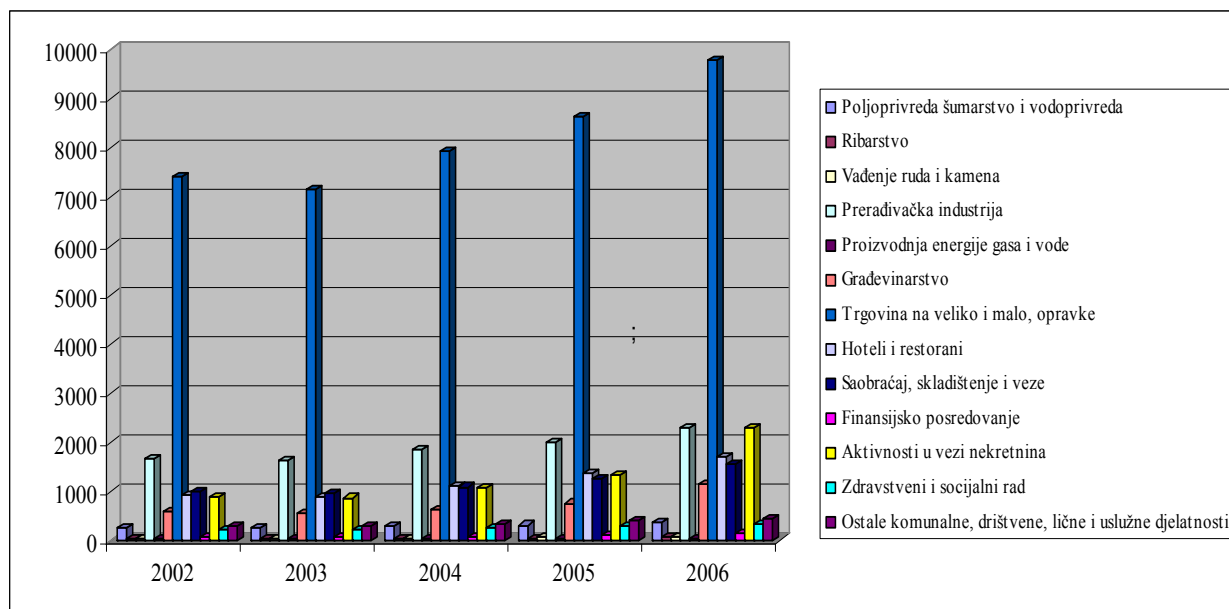
Ako posmatramo strukturu preduzeća po djelatnostima, zaključuje se da prema podacima **Monstata**, posmatrano u periodu 2002.g. - 2006. godinu, najveći broj registrovanih preduzeća obavlja djelatnost trgovine (55%-51%), zatim prerađivačke industrije (12%- 13%), saobraćaja, skladištenja i veza (7% -8%), a najmanje djelatnosti finansijskog posredovanja (0,5%-0,6%), vadenja kamena i ruda (0,35-0,34%), proizvodnje energije i gasa (0,19%).

Tabela: Broj registrovanih preduzeća po djelatnostima 2002-2006

Godina	Ukupno	Poljop.šum.i vodoprivr.	Ribarstvo	Vađenje ruda i kamena	Prerađivačka industrija	Proiz.el.ener.gasa i vode	Građevinarstvo	Trgov.na vel.i malo, opr.	Hoteli i restorani	Saobr.skladiš. i veze	Finansijsko posredovanje	Aktiv.u vezi s nekretn. iznajmlj.i posl.aktiv.	Zdravstveni i socijalni rad	Ostale komun.dru. i lične služ.djelatnosti
2002	13.401	270	44	47	1.672	26	573	7.395	909	986	68	893	218	300
2003	12.997	258	38	46	1.626	23	557	7.166	889	949	67	868	213	297
2004	14.761	293	48	50	1.846	28	637	7.924	1.125	1.090	67	1.058	249	346
2005	16.575	312	52	56	2.010	34	758	8.626	1.356	1.255	96	1.338	287	395
2006	20.204 ⁸	356	59	61	2312	38	1161	9779	1697	1540	137	2293	318	453

Izvor: Monstat

Grafik: Broj registrovanih preduzeća po djelatnostima 2002- 2006

Izvor: Monstat

⁸ Izvor: Statistički godišnjak Republike Crne Gore 2006.-radni dokument

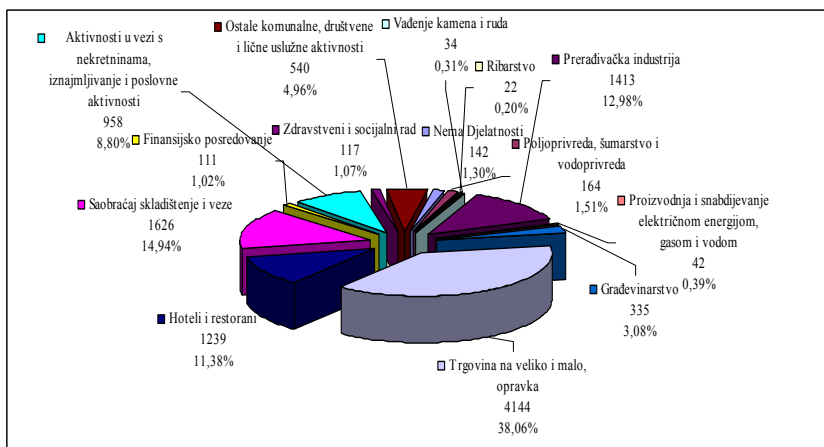
Prema podacima **Fonda zdravstva u 2005. godini** najveći broj aktivnih MSP (preduzetnici i MMSP) je u **djelatnostima** trgovine na veliko i malo, opravke 4.144 (38,06%), saobraćaja i skladištenja 1.626 (14,94%), prerađivačke industrije 1.413 (12,98%), dok je najmanje preduzetnika i MMSP u djelatnostima finansijskog posredovanja 111 (1,02%), vađenje kamena i ruda 34 (0,31%), ribarstva 22 (0,20%).

U odnosu na kraj 2005. godine broj preduzeća je na dan 21.03.2007. godine veći za 1.008.

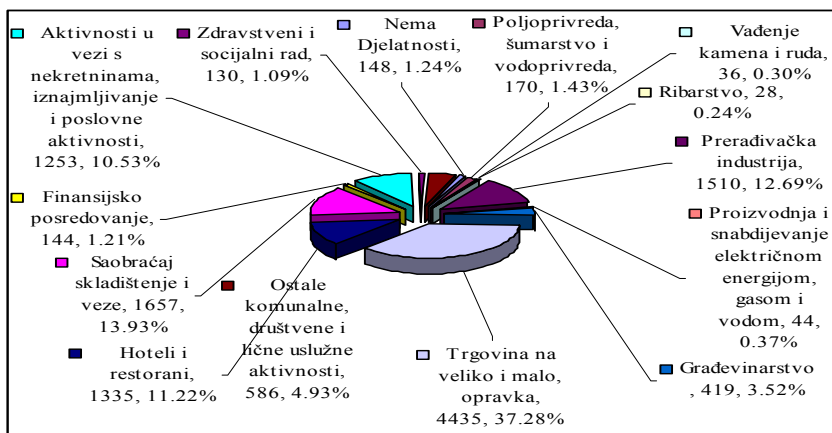
Struktura preduzeća po djelatnostima se nije promijenila, tako da je i dalje najveći broj aktivnih MSP (preduzetnici i MMSP) u **djelatnostima** trgovine na veliko i malo, opravke 4.435 (37,28%), saobraćaja i skladištenja 1.657 (13,93%), prerađivačke industrije 1.510 (12,69%), hotela i restorana 1.335 (11,22%), dok je najmanje MSP (preduzetnici i MMSP) u djelatnostima proizvodnje i snabdijevanja električnom energijom, gasom i vodom 44 (0,37%), vađenje kamena i ruda 36 (0,30%) i ribarstva 28 (0,23%).

Tabela: Broj aktivnih MSP (preduzetnici i MMSP) po djelatnostima 2005. i 21.03.2007.g.   **Grafik: Broj aktivnih MSP (preduzetnici i MMSP) po djelatnostima 2005.g.**

Djelatnost/godina	2005	21.03.2007
Nema Djelatnosti	142	148
Poljoprivreda, šumarstvo i vodoprivreda	164	170
Ribarstvo	22	28
Vađenje kamena i ruda	34	36
Prerađivačka industrija	1413	1510
Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, gasom i vodom	42	44
Građevinarstvo	335	419
Trgovina na veliko i malo, opravka	4144	4435
Hoteli i restorani	1239	1335
Saobraćaj skladištenje i veze	1626	1657
Finansijsko posredovanje	111	144
Aktivnosti u vezi s nekretninama, iznajmljivanje i poslovne aktivnosti	958	1253
Zdravstveni i socijalni rad	117	130
Ostale komunalne, društvene i lične uslužne aktivnosti	540	586
UKUPNO	10.887	11.895

Grafi: Broj MSP (preduzetnici i MMSP) po djelatnostima 21.03.2007.g.

Izvor: Fond za zdravstvo

Izvor: Fond za zdravstvo

Zaključuje se da se ukupan broj aktivnih MSP razlikuje u podataka Monstata i Fonda za zdravstvo. Fond za zdravstvo bilježi 11.895 aktivnih MSP, dok taj broj prema Monstatu iznosi 20.204 (2006. godina). Struktura preduzeća po djelatnostima kod oba izvora pokazuje da je najveći broj aktivnih MSP u djelatnostima trgovine, saobraćaja i prerađivačke industrije, a najmanji u djelatnostima finansijskog posredovanja vađenja kamena i ruda.

1.4.6. Pregled aktivnih MSP po opštinama 2005.-2006. godina

Za praćenje strukture MSP (preduzetnici i MMSP) po opštinama korišćeni su pregledi dobijeni od Fonda za zdravstvo, Poreske uprave i Fonda PIO.

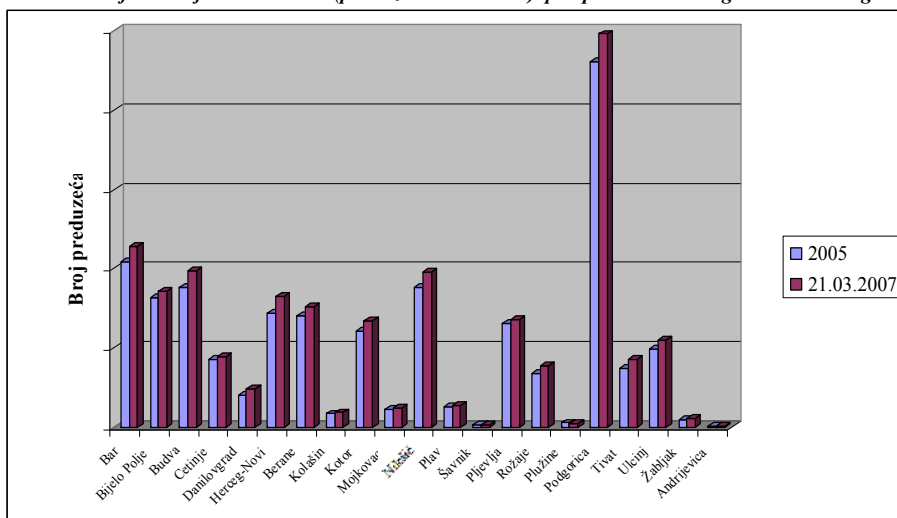
Prema podacima **Fonda za zdravstvo** u 2005. godini od ukupno 10.887 aktivnih MSP (preduzetnici i MMSP), najveći broj je u opštini Podgorica 2.308 ili 21,65%, zatim Baru 1.046 (9,60%), Nikšiću 885 (8,12%), Herceg Novom 719 (6,60%), dok je najmanje MSP (preduzetnici i MMSP) zastupljeno u Mojkovcu 114 (1,05%), Žabljaku 49 (0,45%), Plužinama 28 (0,26%), Šavniku 15 (0,14%) i Andrijevici 9 (0,08%).

Na dan 21.03.2007. godine, od ukupno 11.895 najveći broj aktivnih MSP (preduzetnici i MMSP) je takođe u opštinama Podgorica 2.480 ili 20,85%, i Bar 1.144 (9,62%), dok je najmanji broj u Šavniku 16 (0,13%) i Andrijevici 9 (0,08%).

Tabela: Broj aktivnih MSP (preduzetnici i MMSP) po opštinama 2005. i 21.03.2007.g.

	2005	21.03.2007
Bar	1046	1144
Bijelo Polje	819	858
Budva	880	985
Cetinje	430	445
Danilovgrad	199	244
Herceg-Novi	719	822
Berane	701	762
Kolašin	84	92
Kotor	603	669
Mojkovac	114	121
Nikšić	885	978
Plav	132	135
Šavnik	15	16
Pljevlja	658	680
Rožaje	342	388
Plužine	28	26
Podgorica	2308	2480
Tivat	371	429
Ulcinj	495	553
Žabljak	49	59
Andrijevica	9	9
UKUPNO:	10.887	11.895

Grafik: Broj aktivnih MSP (preduzetnici i MMSP) po opštinama 2005.g. i 21.03.2007.g.

Izvor: Fond za zdravstvo

Izvor: Fond za zdravstvo

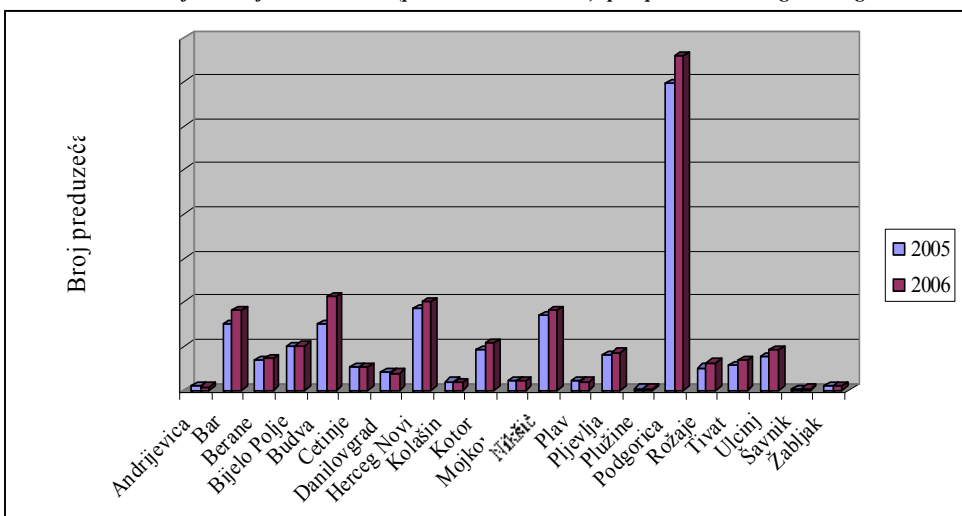
Prema podacima **Poreske uprave** od ukupno 10.276 aktivnih MSP (preduzetnici i MMSP) u 2005. godini, najveći broj je u opštini Podgorica 3.480 (33,87%), Herceg Novom 922 (8,97%), Nikšiću 846 (8,23%), Baru 748 (7,28%). Najmanje MSP (preduzetnici i MMSP) je u Kolašinu 96 (0,93%), na Žabljaku 50 (0,49%), Andrijevici 45 (0,44%).

Broj aktivnih MSP (preduzetnici i MMSP) po opštinama se nije značajnije promijenio ni u 2006. godini. Najveći broj MSP (preduzetnici i MMSP) je i dalje u opštini Podgorica 3.796 (32,94%), zatim u Herceg Novom 1.004 (8,71%), Nikšiću 911 (7,9%), a najmanje na Žabljaku 53 (0,45%), Andrijevici 37 (0,32%) i Šavniku 17 (0,14%).

Tabela: Broj aktivnih MSP (preduzetnici i MMSP) po opštinama 2005.g i 2006.g.

Opština /godina	2005	2006
Andrijevica	45	37
Bar	748	908
Berane	338	357
Bijelo Polje	496	507
Budva	747	1060
Cetinje	270	261
Danilovgrad	201	196
Herceg Novi	922	1004
Kolašin	96	90
Kotor	456	540
Mojkovac	105	112
Nikšić	846	911
Plav	112	102
Pljevlja	405	429
Plužine	23	24
Podgorica	3480	3796
Rožaje	255	316
Tivat	287	340
Ulcinj	381	462
Šavnik	13	17
Žabljak	50	53
UKUPNO:	10.276	11.522

Grafik: Broj aktivnih MSP (preduzetnici i MMSP) po opštinama 2005.g i 2006.g.

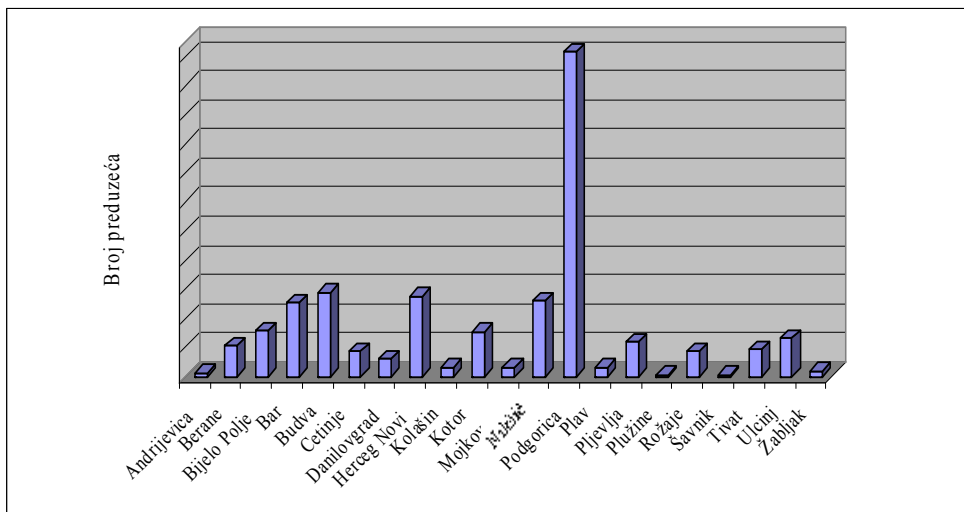
Izvor: Poreska uprava

Izvor: Poreska uprava

Fond PIO daje pregled broja i strukture preduzeća MSP (mikro, mala i srednja) po opštinama za 2006.godinu. Od ukupno 13.423 preduzeća najveći broj je u opštinama Podgorica, Herceg Novi, Nikšić i Budva, a najmanji u Andrijevici, Plužinama i Šavniku.

Tabela: Broj aktivni MSP (MMSP) Grafik: Broj aktivnih MSP (MMSP) po opštinama 2006.g. po opštinama 2006.g.

Opština /godina	2006
Andrijevica	54
Berane	416
Bijelo Polje	622
Bar	1008
Budva	1150
Cetinje	338
Danilovgrad	241
Herceg Novi	1108
Kolašin	126
Kotor	611
Mojkovac	129
Nikšić	1037
Podgorica	4461
Plav	118
Pljevlja	470
Plužine	25
Rožaje	349
Šavnik	20
Tivat	371
Ulcinj	520
Žabljak	69
UKUPNO:	13.423

Izvor: Fond PIO

Izvor: Fond PIO

Prema tome, imajući u vidu podatke Fonda zdravstva i Poreske uprave i Fonda PIO zaključuje se da je najveći broj aktivnih MSP (preduzetnika i MMSP) je u Podgorici, Baru, Nikšiću i Herceg Novom, a najmanje u Šavniku i Andrijevici.

1.5. Broj zaposlenih u periodu 2002-XI 2006.g

Kod analitičkog sagledavanja stanja i prisutnih tendencija u oblasti tržišta rada treba imati u vidu da se postojeće evidencije o zaposlenosti i nezaposlenosti zvanične i nezvanične, izvedene ili određeni istraživanjima projektovane – procijenjene u Crnoj Gori, još uvijek u velikoj mjeri međusobno razlikuju. Prema tome, kada se broj zaposlenih i nezaposlenih, prema podacima Monstat-a, Fonda za zdravstvo i Zavoda za zapošljavanje koriguje-objektivizira po osnovu navedenih elemenata (rad „na crno“, „neosigurani“ poljoprivrednici itd), broj stvarno zaposlenih u Crnoj Gori bi se kretao preko 200.000, a broj nezaposlenih oko 30.000.

Prema podacima **Monstat-a**, prosječan broj zaposlenih u decembru 2006. g. u Crnoj Gori je bio 155.566. Broj zaposlenih u periodu 2002.- XI 2006. godine pokazuje tendenciju rasta i veći je za 41.739 odnosno za 36,66%.

Tabela: Broj zaposlenih u periodu 2002. – XI 2006. god.

Godina	Broj zaposlenih		Učešće žena u ukup. br. zapos. u %
	Ukupno	Žene	
2002	113.827	48.604	42,7
2003	111.968	48.061	42,9
2004	143.479	63.600	44,3
2005	145.479	65.756	45,2
XI 2006	155.566	68.194	43,83

Izvor: Monstat, Zavod za zapošljavanje

1.5.1 Broj zaposlenih u MSP u periodu 2002- 2006.godina

Broj zaposlenih u MSP (preduzetnici i MMSP) se takođe značajno povećao, sa 30.861 u 2002. g. na 53.476 u 2006. godini što čini rast od 73,28%.

Učešće zaposlenih u MSP (preduzetnici i MMSP) u odnosu na ukupan broj zaposlenih u svim godinama pokazuje tendenciju rasta, tako da se procentualno učešće se povećalo sa 27,11% u 2002. godini na 36,13% na dan 21.03.2007. godine.

Tabela: Broj zaposlenih u MSP (preduzetnici i MMSP) u periodu 2002. – 2006/21.03.2007. god.

Godina	Ukupno ⁹	Broj zaposlenih u MSP (preduzetnika i MMSP) ¹⁰	Učešće zaposlenih u MSP (preduzetnika i MMSP) u ukupnom broju zaposlenih u %
2002	113.827	30.861	27,11
2003	111.968	48.174	43,02
2004	143.479	52.600	36,66
2005	145.479	52.485	36,08
2006	150.746	54.476**	36,13

Izvor: Monstat, Monstat – Publikacija ” Preduzeća u Crnoj Gori prema veličini u 2003.godini”, Zavod za zapošljavanje

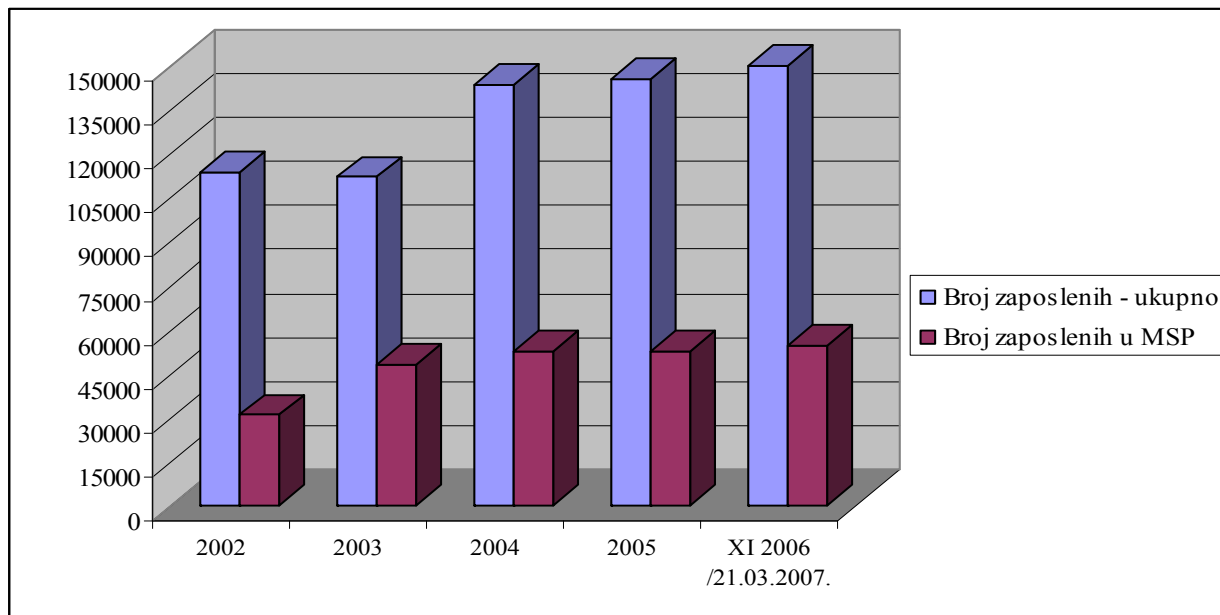
*Izvor: Statistički bilten CBCG januar 2007- Izvor: Monstat – XI 2006.

Izvor: Fond za zdravstvo** - 21.03.2007.

⁹ Monstat

¹⁰ Podaci o broju zaposlenih za 2002, 2003.godinu su preuzeti iz Monstat Publikacije ” Preduzeća u Crnoj Gori prema veličini u 2003.godini”. Podaci o broju zaposlenih u MSP (preduzetnici i MMSP) za 2004, 2005. i na dan 21.03.2007. godine su preuzeti iz Fonda za zdravstvo.

Grafik: Broj zaposlenih-ukupno i broj zaposlenih u MSP (preduzetnici i MMSP) 2002 –2006/21.03.2007.g.

Izvor: Monstat, Monstat – Publikacija ” Preduzeća u Crnoj Gori prema veličini u 2003.godini”, Zavod za zapošljavanje, Fond za zdravstvo

1.5.1.1 Broj zaposlenih u MSP 2005.-2006 .godina

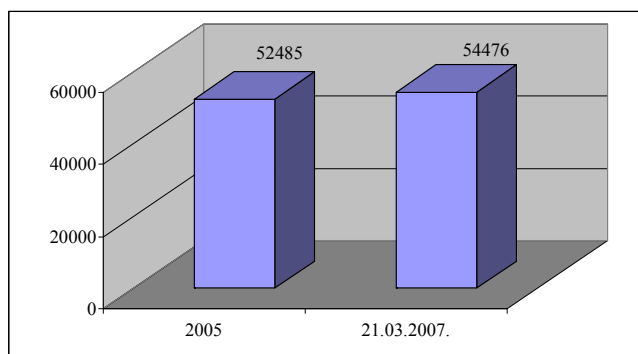
Za praćenje detaljnije strukture broja zaposlenih u MSP u 2005. i 2006. godini korišćeni su pregledi dobijeni iz Fonda zdravstva, Poreske uprave i Fonda PIO

U 2005. godini prema podacima **Fonda zdravstva** bilo je 52.485 zaposlenih u MSP (preduzetnici i MMSP). Na dan 21.03.2007. godine ovaj broj se povećao za 1.991 i iznosi 54.476 zaposlenih.

Ukupan broj zaposlenih u MSP (preduzetnici i MMSP) po podacima **Poreske uprave** u 2005.godini je 79.909, dok na kraju 2006. g. taj broj iznosi 85.065 , što čini povećanje od 5.156 u odnosu na kraj 2005. godine.

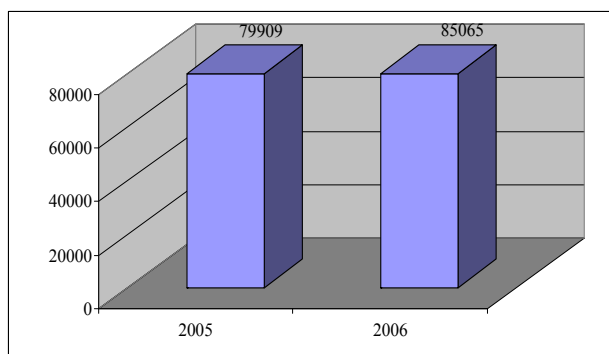
Prema Fondu PIO koji daje podatke za 2006. godinu broj zaposlenih u MSP (mikro, mala i srednja preduzeća je 92.117.

Grafik: Broj zaposlenih kod preduzetnika i u MMSP 2005.g. i 21.03.2007.g

Izvor: Fond za zdravstvo

Grafik: Broj zaposlenih kod preduzetnika i u MMSP 2005.g. i 2006.g.

Izvor: Poreska uprava

Na osnovu navedenih podataka zaključuje se da se broj zaposlenih u MSP značajno razlikuje kod sva 3 posmatrana izvora.

Prema podacima **Fonda zdravstva u 2005. godini** od ukupno 52.485 zaposlenih u MSP (preduzetnici i MMSP), najveći broj zaposlenih je u srednjim preduzećima 27.815 (52,98%), zatim u malim preduzećima 13.080 ili 24,91%. Kod preduzetnika je zaposleno 7.707 (14,68%), dok je najmanji broj zaposlen u mikro preduzećima 3.899 (7,43%).

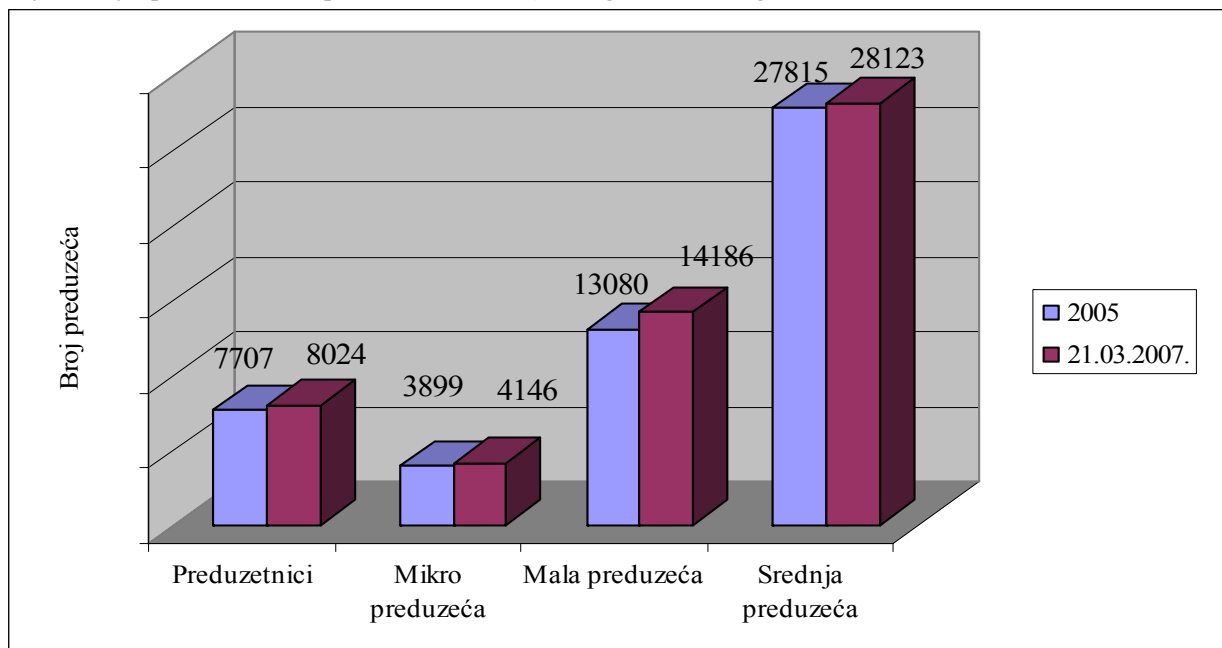
Na dan **21.03.2007.g** najveći broj zaposlenih u MSP (preduzetnici i MMSP) od ukupno 54.476 u ovom sektoru i dalje je u srednjim preduzećima 28.123 (51,62%), zatim u malim preduzećima 14.186 ili 26,04%. Kod preduzetnika je zaposleno 8.024 (14,73%), dok je najmanji broj zaposlen u mikro preduzećima 4.146 (7,61%).

Tabela: Broj zaposlenih u MSP (preduzetnici i MMSP) 2005.g. i 21.03.2007.g.

Godina	Preduzetnici	%	Mikro preduzeća	%	Mala preduzeća	%	Srednja preduzeća	%	UKUPNO
2005	7.707	14,68	3.899	7,43	13.080	24,91	27.815	52,98	52.485
21.03.2007.	8.024	14,73	4.146	7,61	14.186	26,04	28.123	51,62	54.476

Izvor: Fond za zdravstvo

Grafik: Broj zaposlenih u MSP (preduzetnici i MMSP) 2005.g. i 21.03.2007.g.

Izvor: Fond za zdravstvo

Najviše zaposlenih MSP (preduzetnici i MMSP) od ukupno 79.909 u **2005. godini** je i prema podacima **Poreske uprave** u srednjim preduzećima 34.986 (43,78%), zatim u malim preduzećima 21.393 ili 26,77%. Slijede mikro preduzeća koja broje 25,01% ili 19.986 zaposlenih. Kod preduzetnika je zaposlen najmanji broj i to 3.544 ili 4,44%.

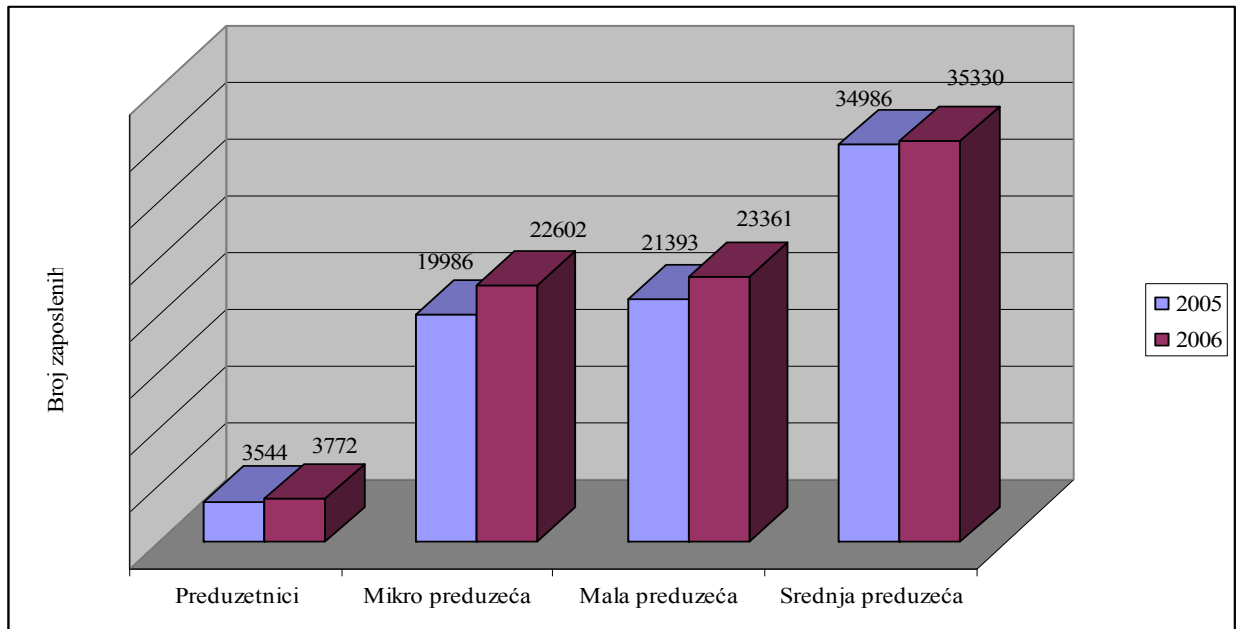
U **2006.g** najveći broj zaposlenih MSP (preduzetnici i MMSP) od ukupno 85.065 u ovom sektoru i dalje je u srednjim preduzećima 35.330 (41,53%). U malim preduzećima zaposleno je 23.361 ili 27,46%, u mikro preduzećima 22.602 (26,57%), dok je najmanji broj zaposlen kod preduzetnika 3.772 (4,43%).

Tabela: Broj zaposlenih u MSP (preduzetnici i MMSP)2005.g.i 2006.g.

Godina	Preduzetnici	%	Mikro preduzeća	%	Mala preduzeća	%	Srednja preduzeća	%	UKUPNO
2005	3.544	4,44	19.986	25,01	21.393	26,77	34.986	43,78	79.909
2006	3.772	4,43	22.602	26,57	23.361	27,46	35.330	41,53	85.065

Izvor: Poreska uprava

Grafik: Broj zaposlenih u MSP (preduzetnici i MMSP)2005.g. i 2006.g.

Izvor: Poreska uprava

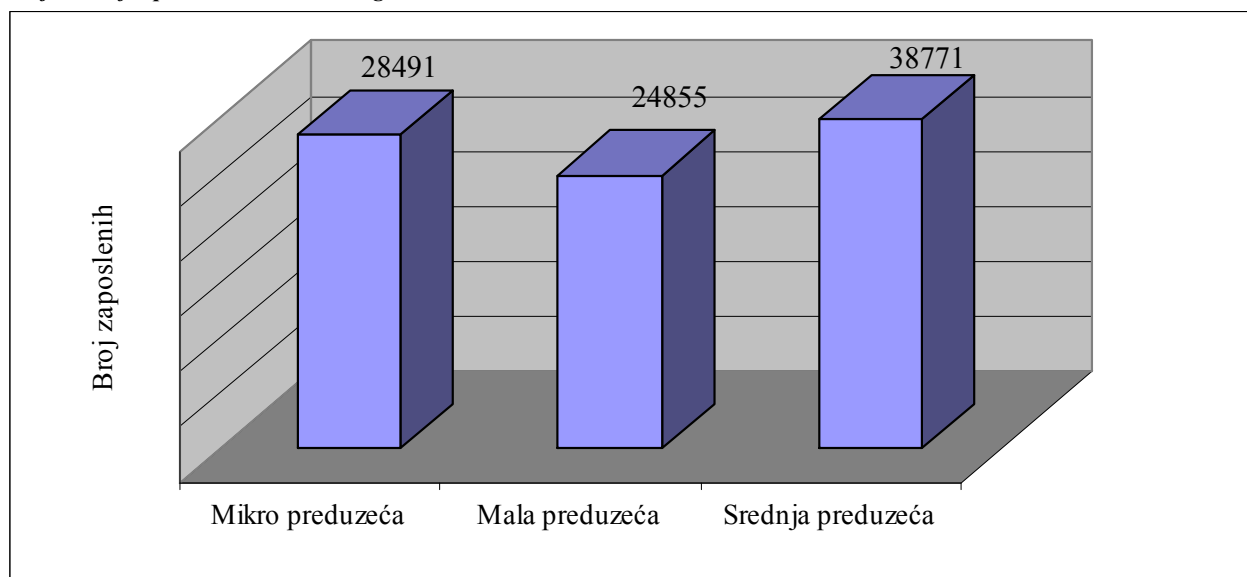
Prema podacima **Fonda PIO** za 2006.godinu ima ukupno 92.117 zaposlenih. Najveći broj zaposlenih je u srednjim preduzećima 38.771 (42,08%), zatim u mikro preduzećima 28.491 (30,93%), a najmanje u malim preduzećima 24.855 (26,98%).

Tabela: Broj zaposlenih u MSP 2006.g.

Godina	Mikro preduzeća	%	Mala preduzeća	%	Srednja preduzeća	%	UKUPNO
2006	28.491	30,93	24.855	26,98	38.771	42,08	92.117

Izvor: Fond PIO

Grafik: Broj zaposlenih u MSP 2006.g.

Izvor: Fond PIO

Iz navedenog se može zaključiti da se i struktura zaposlenih u MSP na osnovu podataka Fonda za zdravstvo, Poreske uprave i Fonda PIO razlikuje.

1.5.1.2 Broj zaposlenih u MSP po djelatnostima 2005 -2006. godina

Posmatrano **po djelatnostima u 2005. godini** najviše zaposlenih MSP (preduzetnici i MMSP) od ukupno 52.485 je prema podacima **Fonda zdravstva** u djelatnostima trgovine na veliko i malo, opravke 14.498 (27,62%), prerađivačke industrija 12.363 (23,56%), saobraćaja, skladištenja i veza 6.036 (11,50%), hotela i restorana 4.432 (8,44%), dok je najmanje zaposlenih u u djelatnostima zdravstvenog i socijalnog rada 784 (1,49%), vađenje kamena i ruda 311 (0,59%), ribarstva 87 (0,17%).

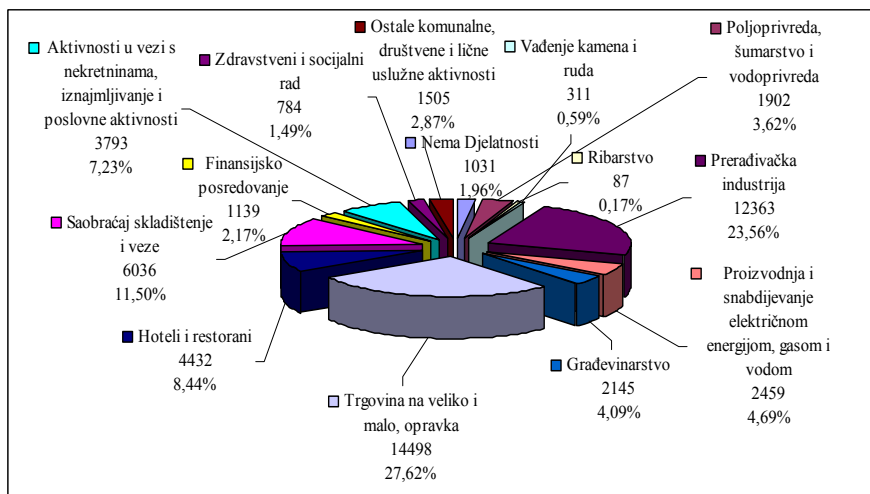
Na dan **21.03.2007. godine** najviše zaposlenih u MSP (preduzetnici i MMSP) od ukupno 54.476 je takođe u djelatnostima trgovine na veliko i malo, opravke 15.445 (28,35%), prerađivačke industrija 11.187 (20,54%), saobraćaja, skladištenja i veza 6.261 (11,49%) i hotela i restorana 4.532 (8,32%) dok je najmanje zaposlenih u u djelatnostima zdravstvenog i socijalnog rada 868 (1,59%), vađenje kamena i ruda 522 (0,96%) ribarstva 99 (0,18%).

Tabela: Broj zaposlenih u MSP 2005.g. i 21.03.2007.g.

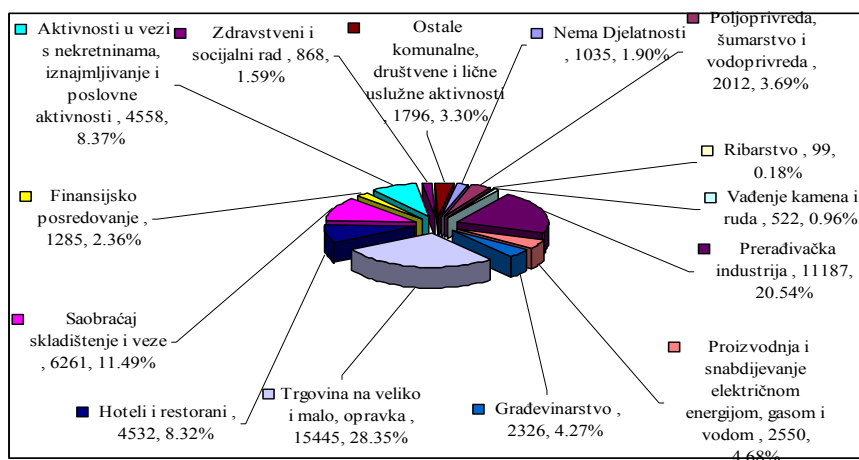
Djelatnost/godina	2005	21.03. 2007.
Nema Djelatnosti	1031	1035
Poljoprivreda, šumarstvo i vodoprivreda	1902	2012
Ribarstvo	87	99
Vađenje kamena i ruda	311	522
Prerađivačka industrija	12363	11187
Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, gasom i vodom	2459	2550
Gradevinarstvo	2145	2326
Trgovina na veliko i malo, opravka	14498	15445
Hoteli i restorani	4432	4532
Saobraćaj skladištenje i veze	6036	6261
Finansijsko posredovanje	1139	1285
Aktivnosti u vezi s nekretninama, iznajmljivanje i poslovne aktivnosti	3793	4558
Zdravstveni i socijalni rad	784	868
Ostale komunalne, društvene i lične uslužne aktivnosti	1505	1796
UKUPNO	52.485	54.476

Izvor: Fond za zdravstvo

Grafik: Broj zaposlenih u MSP po djelatnostima po djelatnostima 2005.g.

Grafik: Broj zaposlenih u MSP po djelatnostima 21.03.2007.g.

Izvor: Fond za zdravstvo

1.5.1.3. Broj zaposlenih u MSP po opštinama 2005-2006. godina

Podaci korišćeni za utvrđivanje broja zaposlenih u MSP (preduzetnici i MMSp) po opštinama dobijeni su od Fonda zdravstva, Poreske uprave i Fonda PIO.

Posmatrano **po opštinama** najveći broj zaposlenih u MSP (preduzetnici i MMSp) od ukupno 52.485 u **2005. godini**, prema podacima **Fonda zdravstva**, je u Podgorici 11.948 (22,76%), zatim u Nikšiću 4.616 (9,48%), Bijelom Polju 4.616 (8,79%), Baru 3.917 (7,46%), Herceg Novom 3.359 (6,40%), dok je najmanji broj zaposlenih u Plužinama 717 (1,37%), Mojkovcu 674 (1,28%), Kolašinu 502 (0,96%), Šavniku 299 (0,57%) i Andrijevici 154 (0,29%).

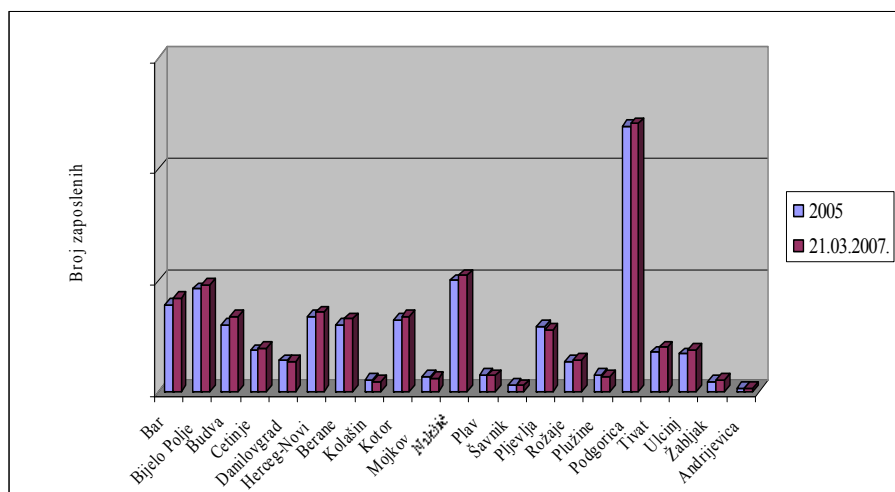
Na dan **21.03.2007. godine** najveći broj zaposlenih u MSP (preduzetnici i MMSp) od ukupno 54.476 je u Podgorici 12.045 (22,11%), zatim u Nikšiću 5.219 (9,58%), Bijelom Polju 4.799 (8,81%) i Baru 4.209 (7,73%), dok je najmanji broj zaposlenih u Kolašinu 445 (0,82%), Šavniku 258 (0,47%) i Andrijevici 154 (0,28%).

Tabela: Broj zaposlenih u MSP po opštinama 2005.g i 21.03.2007.g

	2005	21.03.2007.
Bar	3917	4209
Bijelo Polje	4616	4799
Budva	3016	3347
Cetinje	1839	1935
Danilovgrad	1385	1362
Herceg-Novi	3359	3562
Berane	3007	3246
Kolašin	502	445
Kotor	3229	3361
Mojkovac	674	612
Nikšić	4974	5219
Plav	727	712
Šavnik	299	258
Pljevlja	2905	2745
Rožaje	1358	1413
Plužine	717	675
Podgorica	11948	12045
Tivat	1744	1990
Ulcinj	1681	1893
Žabljak	434	494
Andrijevica	154	154
UKUPNO:	52.485	54.476

Izvor: Fond za zdravstvo

Grafik: Broj zaposlenih u MSP po opštinama 2005.g i 21.03.2007.g.

Izvor: Fond za zdravstvo

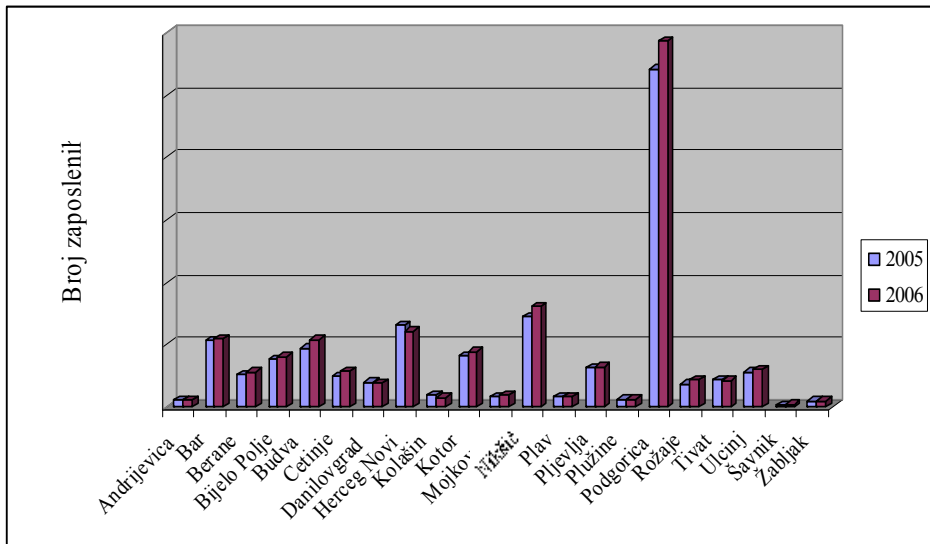
Prema podacima **Poreske uprave** najveći broj zaposlenih u MSP (preduzetnici i MMSP) od ukupno 79.909 na kraju 2005. godine je u opštini Podgorica 27.094 (33,91%), Nikšiću 7.243 (9,06%), Herceg Novom 6.537 (8,18%), Baru 5.315 (6,65%). Najmanje zaposlenih je prema podacima Poreske uprave u Plužinama 613 (0,77%), Andrijevići 514 (0,64%), na Žabljaku 438 (0,55%).

Na kraju 2006.godine najviše zaposlenih u MSP (preduzetnici i MMSP) od ukupno 85.065 je i dalje u opštinama Podgorici 29.331 (34,48%), Nikšiću 8.008 (9,41%), Herceg Novom 6.089 (7,16%), Baru 5.427 (6,37%). Najmanje zaposlenih je prema podacima Poreske uprave na Žabljaku 477 (0,46%), Andrijevići 457 (0,56%), i Šavniku 215 (0,25%),

Tabela: Broj zaposlenih u MSP   **Grafik: Broj zaposlenih u MSP po opštinama 2005.g.i 2006.g po opštinama 2005.g.i 2006.g**

	2005	2006
Andrijevića	514	501
Bar	5315	5427
Berane	2575	2814
Bijelo Polje	3810	4045
Budva	4665	5364
Cetinje	2425	2854
Danilovgrad	1959	1905
Herceg Novi	6537	6089
Kolašin	928	756
Kotor	4055	4401
Mojkovac	827	950
Nikšić	7243	8008
Plav	824	811
Pljevlja	3139	3220
Plužine	613	598
Podgorica	27094	29331
Rožaje	1839	2179
Tivat	2197	2106
Ulcinj	2754	3014
Šavnik	158	215
Žabljak	438	477
UKUPNO:	79.909	85.065

Izvor: Poreska uprava

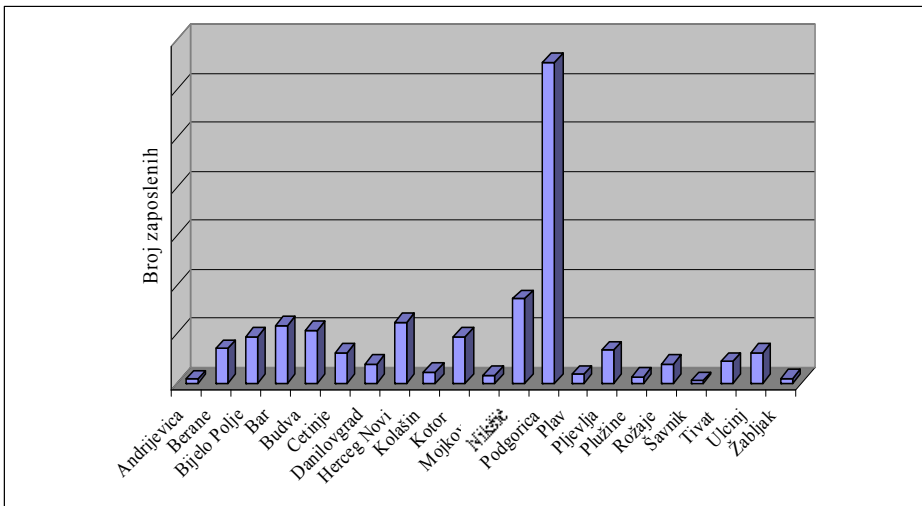

Izvor: Poreska uprava

Prema podacima **Fonda PIO** najveći broj zaposlenih u MSP (mikro, mala i srednja) od ukupno 92.117 je u Podgorici 32.763 (35,56%), Nikšiću 8.585 (9,32%), Herceg Novom 6.182 (6,71%), Baru 5.899 (6,4%), a najmanje zaposlenih je u Plužinama 608 (0,66%), Andrijevici 423 (0,46%) i Žabljaku 513 (0,56%).

Tabela: Broj zaposlenih u MSP   **Grafik: Broj zaposlenih u MSP po opštinama 2006.g po opštinama 2006.g**

Opština /godina	2006
Andrijevica	423
Berane	3480
Bijelo Polje	4782
Bar	5899
Budva	5431
Cetinje	3128
Danilovgrad	1994
Herceg Novi	6182
Kolašin	1085
Kotor	4738
Mojkovac	816
Nikšić	8585
Podgorica	32763
Plav	896
Pljevlja	3363
Plužine	608
Rožaje	1921
Šavnik	234
Tivat	2191
Ulcinj	3085
Žabljak	513
UKUPNO:	92.117

Izvor: Fond PIO

Izvor: Fond PIO

Najviše zaposlenih u MSP je prema podacima iz sva 3 izvora u Podgorici, Nikšiću, Herceg Novom, Baru i Bijelom Polju, a najmanje u Andrijevici, Šavniku, Plužinama i Žabljaku

1.5.2 Kretanje nezaposlenosti u periodu 2002- 2006. godine

Osnovne karakteristike stanja i kretanja u oblasti zapošljavanja u Crnoj Gori u prethodnoj i nekoliko zadnjih godina su sljedeće:

- Na evidencijama Zavoda za zapošljavanje Crne Gore na kraju 2006.godine nalazilo se 38.876 nezaposlenih lica što je za 9.969 ili 20,4% manje u odnosu na decembar 2005. godine.

Tendencija rasta broja nezaposlenih je bila prisutna do 2000. godine, kada se na evidencijama Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, nalazio najveći broj nezaposlenih lica 81.069 i od tada je prisutna tendencija smanjivanja broja nezaposlenih tako na kraju 2006.godine na evidencijama Zavoda nalazilo 38.876 nezaposlenih lica (odnosno 42.193 ili 108,5 % manje u odnosu na 2000 godinu).

Od ukupnog broja nezaposlenih na evidencijama Zavoda oko 70% je stvarno nezaposleno oko 30% zapravo radno aktivno (rad „na crno“, rad u poljoprivredi i dr.) ili se na takvim evidencijama nalaze zbog zdravstvenog osiguranja odnosno, ostvarivanja drugih prava po osnovno nezaposlenosti.

Žene u ukupnom broju nezaposlenih čine 45,92% (17.749) na kraju 2006. g., dok je krajem 2005.godine to učešće bilo 47,7%.

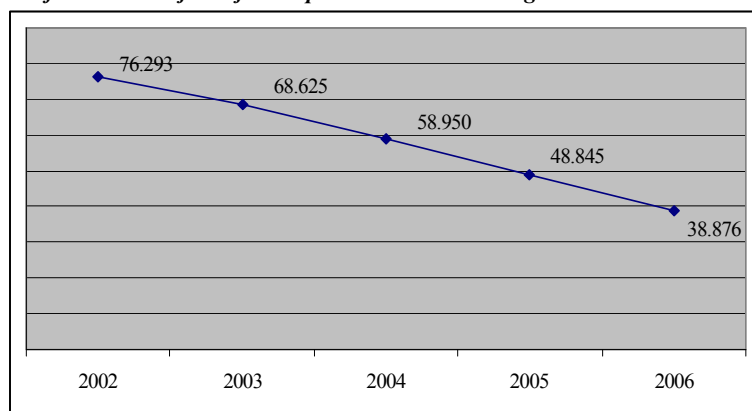
Tabela: Kretanje broja nezaposlenih u periodu 2002 –2006 god.

Godina	Broj nezaposlenih		Učešće žena u ukup. br. zapos. u %
	Ukupno	Žene	
2000	81.069	48.304	59,58
2001	79.960	48.445	60,58
2002	76.293	46.208	60,6
2003	68.625	39.265	57,2
2004	58.950	30.980	52,6
2005	48.845	23.294	47,7
2006	38.876	17.749	45,92

Izvor: Monstat, Zavod za zapošljavanje

Broj **nezaposlenih** lica se značajno smanjio sa 76.293 u 2002.g. na 31.087 dan 31.08.2007g. Stopa nezaposlenosti danas u Crnoj Gori iznosi 11,77%

Grafikon: Kretanje broja nezaposlenih 2002- 2006 .g.

Izvor: Monstat, Zavod za zapošljavanje

2. UČEŠĆE MSP U GDP CRNE GORE

Učešće malih i srednjih preduzeća u GDP Crne Gore pokazuju tendenciju rasta. Od 2001. -2003. učešće MSP u GDP¹¹ se povećalo za 24,19%.

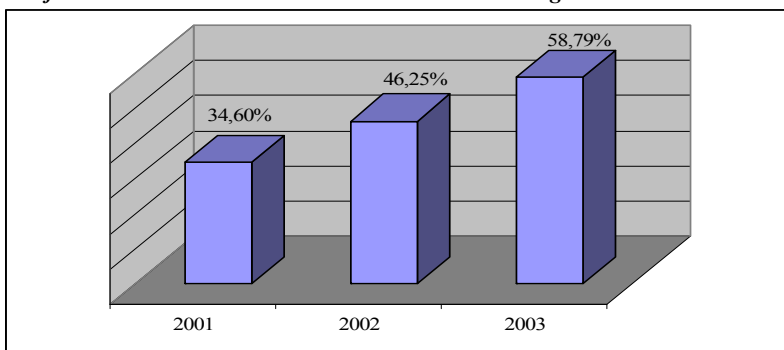
Tabela: Učešće MSP u GDP Crne Gore 2001-2003.g.

God.	Učešće MSP u GDP u %
2001	34,6 %
2002	46,25 %
2003	58,79 %

Izvor: Monstat

¹¹ Podaci o učešću MSP u GDP nisu raspoloživi za period od 2004-2006. zbog nepostojanja zvaničnih podataka/procjena.

Grafikon: Učešće MSP u GDP Crne Gore 2001-2003.g.

Izvor: Monstat

3. ISTRAŽIVANJE- „INFORMACIONA OSNOVA O MALIM I SREDNJIM PREDUZEĆIMA U CRNOJ GORI“

Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća je uradila istraživački projekat „*Informaciona osnova o malim i srednjim preduzećima u Crnoj Gori*“ koji predstavlja podprojekat projekta „*Mala i srednja preduzeća- informaciona osnova za identifikaciju pravaca razvoja i jačanja konkurentne pozicije MiS preduzeća u Crnoj Gori*“

Osnovni cilj projekta je da se predloži metodologija usklađena sa EUROSTAT-ovim i OECD-ovim standardima za jednostavan i brz dolazak do informacija potrebnih za praćenje razvoja/promjena u sektoru MSP.

Namjera je da se razvije pouzdana baza podataka o malim i srednjim preduzećima u CG, odnosno da se obezbijede podaci i informacije vezane za strukturu preduzeća (prema broju zaposlenih, po djelatnostima na nivou Republike i po opštinama). Ovi podaci su nužna pretpostavka svakog ozbiljnog istraživanja, a samim tim i kreiranja i implementacije politike i strategija vezanih za razvoj preduzetništva i privrede u cjelini.

Projektom je između ostalog dat prikaz i opis (na osnovu raspoloživih podataka) o kretanjima kod MSP u Crnoj Gori, analizom raspoloživih baza podataka o MSP, te se na osnovu analize istih prezentiraju podaci o MSP sa aspekta zaposlenosti, djelatnosti i teritorijalne rasprostranjenosti.

U okviru pomenutog pojekta, a na osnovu istraživanja i podataka nadležnih institucija, uradjena je baza podataka u kojoj se preduzeća sortirana po opštinama, tipu preduzeća (mikro, malo i srednje) i po šifrniku djelatnosti. Takodje, prikazana je i zaposlenost u malim i srednjim preduzećima.

Projektom su uradjene/izvedene dvije statistike - statistika na republičkom nivou i statistika po opštinama, koje su izvedene i po sektorima djelatnosti kojima ta preduzeća pripadaju.

Prva faza istraživanja je završena 30.06.2005. godine i tada je konstatovano sljedeće stanje:

- Broj aktivnih MSP - 10.406;
- Po opštinama najviše MSP bilo je u Podgorici 2.198 , Baru 1.119 i Nikšiću 887;
- Zaposleni u MSP - 52.600, od čega najviše u Podgorici 12.680 , Nikšiću 4.885 i Baru 3.975;
- Prema djelatnosti, najviše preduzeća se bavilo trgovinom 3.877, a u njoj je i najviše zaposlenih 14.379 dok je najmanje u ribarstvu 22 MSP sa 84 zaposlena.

Kasnije inovirani podaci dati su u prethodnom dijelu Strategije zajedno sa podacima Fonda Zdravstva.

4. SISTEMSKI AMBIJENT

4.1. Pravni i administrativni aspekt poslovanja

Poslovni ambijent u Crnoj Gori je značajno poboljšan tokom poslednjih nekoliko godina. Usvojeno je preko 90 zakona koji su u najvećoj mjeri usaglašeni sa standardima EU, i koji su postavili dobar institucionalni okvir za podsticanje ulaganja i sprovođenje ekonomske politike oličene u strateškom dokumentu Vlade RCG – Agendi ekonomskih reformi. Najznačajniji usvojeni zakoni u prethodnom periodu su: Zakon o privrednim društvima, Zakon o zalozi, Zakon o insolventnosti privrednih društava, Zakon o fiducijarnom prenosu prava svojine, Zakon o PDV-u, Zakon o računovodstvu, Zakon o spoljnoj trgovini, Carinski zakon, Zakon o slobodnim zonama, Zakon o zaštiti konkurencije itd.

Posebno su značajni rezultati u procesu registracije preduzeća, koja sada traje četiri dana, a osnovni kapital je 1 Euro (osim za akcionarska društva). Po ovom kriterijumu Crna Gora je najbolja u regionu (izvještaj Svjetske banke).

Takodje, Crna Gora je proteklih godina sprovela značajne institucionalne reforme u ključnim sektorima kao što su: fiskalni sistem, finansijski sektori, platni promet, reforma penzionog sistema, privatizacija, prestrukturiranje preduzeća itd.

Fiskalna reforma

Fiskalna reforma u Crnoj Gori započeta je 2001. godine. Usvojen je veći broj zakona koji imaju za cilj da doprinesu transparentnijem i efikasnijem prikupljanju budžetskih prihoda (Zakon o akcizama, Zakon o porezu na dobit pravnih lica, Zakon o porezu na nepokretnosti, Zakon o porezu na dodatu vrijednost, Zakon o porezu na dohodak fizičkih lica, Zakon o finansiranju lokalne samouprave itd).

U fiskalnoj oblasti sredinom 2004. godine usvojene su izmjene Zakona o porezu na dohodak fizičkih lica (Službeni list RCG, br. 37/04) kojima je izvršeno smanjenje stopa poreza na dohodak koje su realizovane u dvije faze (od 01. jula do 01. decembra 2004. godine za 5%, a od 01. decembra pa nadalje za 10%). Ovim zakonom su za preduzetnike koji obavljaju samostalnu djelatnost uvedene dodatne poreske olakšice za ulaganja u investicije (obračunati porez se može umanjiti u visini od 50% izvršenih ulaganja, a najviše do 70% obračunatog poreza) i zapošljavanje novih radnika.

Nakon istraživanja sprovedenih na temu neformalnog rada u Crnoj Gori, koja su pokazala da je blizu 60.000 lica bilo angažovano u sektoru nelegalnog rada, Vlada RCG je pokrenula program „Legalizacija postojećih i otvaranje novih radnih mjesta” u okviru kojeg je donijela Uredbu o poreskim olakšicama za novozaposlene. Uredba je potvrdila rezultate istraživanja o postojanju sive ekonomije na tržištu rada, kao i formalno povećala broj zaposlenih u Crnoj Gori za blizu 40.000. Ipak, još uvijek postoji razlika u 20.000 radnika za koje se i dalje pretpostavlja da su zaposleni na sivom tržištu. Važno je napomenuti da je pored podataka o povećanju broja zaposlenih, adekvatan efekat povećanja poreskih prihoda po osnovu zarada novozaposlenih, izostao.

Sa istim ciljem, Vlada Crne Gore je, u okviru ovog programa usvojila Uredbu o zapošljavanju nerezidenata. Prema ovoj Uredbi, svaki poslodavac je dužan da za angažovanje nerezidenta dnevno izdvaja 2,5€. Uz strožiju kontrolu, ova Uredba je dala pozitivne efekte.

Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o penzijsko invalidskom osiguranju (“Službeni List RCG“ br. 39/04) i Zakonom o zdravstvenom osiguranju (“Službeni List RCG“ br. 39/04), izvršeno je smanjenje stopa doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje i zdravstveno osiguranje koje plaća poslodavac, a koje su realizovane u dvije faze (od 1. jula do 1. decembra za 5%, a od 1. decembra pa nadalje za 10%).

Krajem 2004. godine izvršene su izmjene i dopune Zakona o porezu na dobit pravnih lica (Službeni list RCG, br. 80/04), kojima je izvršeno smanjenje poreske stope sa 20% na 9% i proširena mogućnost korišćenja poreskih olakšica po osnovu ulaganja u hartije od vrijednosti i zapošljavanje novih radnika.

U maju 2005. godine usvojen je Zakon o objedinjenoj registraciji i sistemu izvještavanja o obračunu i naplati poreza i doprinosa kojim se uređuje: uspostavljanje i vođenje centralnog registra obveznika poreza na dohodak fizičkih lica, obveznika doprinosa za obavezno socijalno osiguranje, osiguranika obaveznog socijalnog osiguranja i sistem izvještavanja i zaštite podataka centralnog registra. No, bez obzira na veliki značaj ovog zakona u kontekstu pojednostavljenja sistema, ostaje problem prolongiranja njegove primjene.

Krajem 2005. godine izvršena je izmjena Zakona o PDV-u (Službeni list RCG 76/05), kojom je pored opšte stope od 17%, uvedena snižena stopa PDV-a od 7% za usluge smještaja u turizmu i za osnovne životne namirnice.

Krajem 2006. godine usvojene su izmjene Zakona o porezu na dohodak fizičkih lica kojim se prešlo sa progresivnog na proporcionalni sistem oporezivanja, odnosno na jedinstvenu stopu. Ta stopa za 2007. i 2008. godinu iznosi 15%, za 2009. godinu 12 %, a od 1. januara 2010. godine iznosila bi 9%. I dalje bi ostala i nulta stopa, ali sada na dohodak od 70 eura na mjesečnom, odnosno 840 eura na godišnjem nivou, jer je po dosadašnjem rješenju neoporezivi neto dohodak iznosio 65 eura, odnosno 785 eura na godišnjem nivou. Takođe, ovim zakonom je povećan iznos standardnih rashoda (sa 35% na 40% ostvarenih prihoda) i istovremeno smanjenje poreske stope (sa 20% na 15%) kod oporezivanja prihoda od povremenih samostalnih djelatnosti i akontacionog oporezivanja prihoda od imovine i imovinskih prava, tako da poresko opterećenje za prihode ostvarene po tom osnovu iznosi 9%.

Reforme u finansijskom sektoru

Najznačajnija reforma u finansijskom sektoru bila je uvođenje eura, što je za rezultat imalo stabilizaciju inflacije. Prema izvještaju Standard&Poor`s kreditni rejting Crne Gore je promijenjen sa BB stabilnog na BB+¹².

Tokom 2002.-2003.g. usvojen je set podzakonskih akata kojima je omogućeno sprovođenje zakona u praksi. Svi usvojeni zakoni i podzakonska regulativa u skladu su sa zakonodavstvom EU i međunarodno prihvaćenim standardima.

Shodno usvojenim zakonima osnovani su:

- Centralna banka Crne Gore;
- Komisija za hartije od vrijednosti Crne Gore;
- Centralna depozitarna agencija Crne Gore;
- 7 Privatizacionih/ investicionih fondova, 18 brokerskih i dilerskih kuća;
- 4 mikrokreditne finansijske organizacije;

Reforme u Bankarskom sektoru

Sektor komercijalnih banaka u Crnoj Gori danas broji 10 banaka.

Vlasnička struktura kapitala banaka značajno je izmijenjena tokom 2005. i 2006.godine i danas ne postoji ni jedna banka sa većinskim učešćem državnog kapitala.

Tabela- Vlasnička struktura kapitala banaka u %

Godina	Državno učešće	Privatni domaći kapital	Inokapital
2001.	43	41	16
2002.	31	44	25
2003.	23	44	33
2004.	26	36	38
X 2005.	13,81	25,25	60,94

¹² Saopštenje Ministarstva finansija 27.03.2007.

Izvor: Godišnji izvještaj Glavnog ekonomiste CBCG 2005.

Bankarski sektor je likvidan i solventan (sve banke zadovoljavaju zakonski minimum koeficijenta solventnosti od 8%).

Centralna banka je donijela Odluku o mikrokreditnim finansijskim institucijama i Odluku o kreditnim unijama.

Kao regulator i kontrolor bankarskog sektora CBCG fokusirala se na donošenje punog regulatornog okvira za poslovanje komercijalnih banaka. Usvojeno je 35 podzakonskih akata koji se odnose na kontrolu rada banaka kao i dodatnih 7 kojima su regulisane finansijske i bankarske operacije. U odnosu na Bazelske principe CBCG je u potpunosti usaglasila 9 osnovnih principa, značajno usaglasila 14, ostali su bitno neusaglašena 4, neusaglašen je 1 princip, dok se 2 principa smatraju neprimjenjivim.

Permanentno se prati rejting banaka. Razvijen je softverski paket za analizu portfolija banaka i izvještavanje CBCG od strane komercijalnih banaka. U cilju usklađivanja banaka sa savremenim standardima poslovanja, donijeta su pravila koja se odnose na kamatnu stopu i stopu obavezne rezerve.

Prema nesolidnim bankama primijenjene su zakonom predviđene mjere.

Tržište kapitala

Crnogorsko iskustvo govori da je moguće razviti tržišnu infrastrukturu i regulatorni okvir u relativno kratkom vremenskom periodu, kao što su regulativa i institucije uspostavljeni u skladu sa potrebama tržišta.

Montenegroberza osnovana je 1993. godine, a 2001. godine formirana je nova berza hartija od vrijednosti sa privatnim kapitalom - NEX Montenegro berza. 18 brokerskih i dilerskih imaju dozvolu za rad. Trgovina akcijama, obveznicama stare devizne štednje i jedinicama privatizacionih fondova se nesmetano i slobodno odvija.

Realizovan je projekat informacionog povezivanja berzi jugoistočne Evrope (*BTS trading system*). Uspostavljen je nezavisni web portal www.sem-on.net na kojem je moguće uporedo i u realnom vremenu pratiti dešavanja na 7 berzi: NEX berzi iz Podgorice, Ljubljanskoj, Sarajevskoj, Banjalučkoj, Varaždinskoj, Skopskoj i Beogradskoj.

U potpunosti je implementiran i nesmetano radi sistem elektronskog trgovanja hartijama od vrijednosti, sistem elektronskog registra, kliringa i saldiranja transakcija sa hartijama od vrijednosti u Centralnoj Depozitarnoj Agenciji, koji u konceptu dematerijalizovanih hartija predstavlja fundamentalni dio infrastrukture tržišta hartija od vrijednosti. Komisija za hartije od vrijednosti usvojila je 19 podzakonskih akata, a okončan je i rad na regulativi koja se odnosi na investicione fondove, preuzimanje privrednih društava, razradu koncepta konflikta interesa (posebno kod povezanih lica) itd.

Tržište rada

Crnogorsko tržište rada je regulisano Zakonom o radu, Zakonom o zapošljavanju, Kolektivnim ugovorom i ugovorom o radu između poslodavca i zaposlenog. Novim Zakonom o radu, koji je stupio na snagu 29. 07. 2003. godine, omogućena je transformacija radnog odnosa u ugovorni odnos. Uvedeni su fleksibilni oblici rada: rad s nepunim radnim vremenom – manjim od nacionalnog standardnog radne nedjelje, privremeni rad – na određeno vrijeme ili za određeni posao, uključujući rad dogovoren putem agencija za privremeno zapošljavanje, povremeni rad – zaposlenje neredovne i isprekidane prirode, sezonski rad – isprekidani rad u određeno vrijeme godine. Pored toga, smanjen je iznos otpremnine koja se isplaćuje zaposlenima koji ostaju bez posla.

Novi Zakon o zapošljavanju pružio je kvalitetniji normativno-pravni i institucionalni okvir za regulisanje posredovanja pri zapošljavanju na tržištu rada. Zakon uređuje postupak zapošljavanja, osiguranja za slučaj nezaposlenosti, prava nezaposlenih lica, način obezbjeđivanja sredstava za slučaj nezaposlenosti, kao i niz drugih pitanja značajnih za "organizovano i produktivno zapošljavanje". U cjelini novi zakon je obavezao državu na veću finansijsku podršku za otvaranje novih radnih mjesta, što ranije nije bio slučaj.

Ovim Zakonom je predviđeno osnivanje Fonda rada, kao novog pravnog lica, čiji osnivači treba da budu Vlada, udruženje poslodavaca i ovlašćene organizacije sindikata. Fond rada baviće se problemima zaposlenih za čijim je radom prestala potreba zbog tehničkih, ekonomskih i organizacionih promjena. Ovakav fond, međutim, zbog nedostatka finansijskih sredstava još nije zaživio.

Novi zakon je predvidio sufinansiranje javnih radova, s ciljem podsticaja otvaranja novih radnih mjesta i održavanja i razvoja radnih sposobnosti nezaposlenih radnih lica, zatim sufinansiranje otvaranje novih radnih mjesta radi stvaranja stimulativnih mjera države prema poslodavcu, a proširene su mjere aktivne politike zapošljavanja.

4.2. Privatizacija

Privatizacija se sprovodi u skladu sa planom privatizacije koji se donosi svake godine. Osnovni cilj privatizacije predstavlja povećanje konkurentnosti i efikasnosti funkcionisanja društva, podsticanje stranih ulaganja i preduzetništva u svim oblastima, povećanje zaposlenosti i poboljšanje životnog standarda.

Zakonska i podzakonska akta kojima se reguliše proces privatizacije

1. Zakon o svojnskoj i upravljačkoj transformaciji ("Sl. list br. 2/92 i 27/94)
2. Zakon o privatizaciji privrede ("Sl. list br. 23/96, 6/99 i 42/04)
3. Zakon o učešću privatnog sektora u vršenju javnih usluga ("Sl. list br. 30/2002")
4. Odluka o planu privatizacije (donosi se za svaku godinu)
5. Odluka o obrazovanju i sastavu Savjeta za privatizaciju ("Sl. list br. 33/98, 24/99 i 48/03")
6. Uredba o prodaji akcija i imovine putem javnog tendera ("Sl. list br. 65/03")
7. Uredba o prodaji akcija i imovine putem javne aukcije ("Sl. list br. 20/04").

Metodi privatizacije:

- prodaja akcija
- prodaja poslovne aktive preduzeća
- izdavanje akcija zaposlenima u preduzeću
- zamjena akcija za privatizacione vaučere
- upis novih akcija putem dokapitalizacije
- zamjena duga za akcije
- zajedničko ulaganje (Joint Venture) u kojem preduzeće koje se privatizuje ulaže poslovnu aktivu
- kombinacija metoda od 1. do 7. iz ovog stava
- drugi načini utvrđeni zakonom i planom privatizacije.

Navedenim metodama se vrši privatizacija putem javnog nadmetanja (public auction), javnog tendera (public tender) ili putem javne ponude (public offer), u skladu sa zakonom i planom privatizacije i drugim propisima koje donosi Vlada, na predlog Savjeta
Do juna 2005. godine privatizovano je oko 80% državnog vlasništva.

4.3 Barijere za rast i razvoj MSP

Iako je poslovni ambijent u Crnoj Gori značajno pobošljan tokom posljednjih nekoliko godina, preduzetnici su i dalje suočeni sa otežanim poslovnim okruženjem, s obzirom na komplikovan pravni i regulatorni okvir, veliki i nedovoljno transparentan sistem javne uprave.

Svi ovi činoci umnogome doprinose težini, riziku i rastu troškova poslovanja u Crnoj Gori.

Iako možda na prvi pogled ove prepreke ne izgledaju mnogo značajno i mnogo bitne, one ipak znatno utiču na nivo preduzetničke aktivnosti, a takodje značajno određuju karakter i spremnost neke zemlje za privlačenje stranih investicija.

Mnoge države širom svijeta kontinuirano kreiraju odgovarajuću podsticajnu politiku za unapređivanje tržišta, ili troše mnogo energije na pronalaženje kvalitetnih pozitivno-pravnih rješenja iz sličnih razloga.

Međutim, komplikovane i dugotrajne administrativne procedure spadaju među najvažnije destimulanse za razvoj privrede, uprkos podsticajima i solidnoj pravnoj sigurnosti.

Koraci potrebni za uklanjanje ovih prepreka često nisu toliko skupi u finansijskom smislu, već imaju mnogo teži zadatak mijenjanja ukorijenjenog načina razmišljanja. U isto vrijeme, mnogi problemi nastaju kao rezultat lako ispravljivog nedostatka koordinacije između organizacionih jedinica unutar državne uprave, njene neopremljenosti IT tehnologijom, te nedovoljno unaprijedjenog dijaloga javnog i privatnog sektora .

Nedovoljno uredjena legislativa za MSP

Crnogorska mala i srednja preduzeća i preduzetnici, posluju u okruženju koje je regulisano jedinstvenim pravnim okvirom poslovanja, zajedničkim i za druge privredne subjekte. Zato, sa izuzetkom zakona kojima su regulisana statusna pitanja u vezi pojedinih privrednih subjekata koji se tretiraju kao MSP sektor, ne postoje ni jedan sistemski propis koji se posebno odnosi na MSP. Specifičnosti ovog sektora se najčešće tretiraju tako da se u pojedinim oblastima poslovanja, predvidi povoljniji položaj, odnosno blaži tretman sektora MSP.

Licenciranje (dobijanje dozvola za rad)

Stranka je o postupku licenciranja manje informisana i uglavnom tek po njegovom pokretanju upoznaje se sa pregledom potrebne dokumentacije i sredstvima koje je dužna da uplati na ime vođenja ovog postupka. Proces dobijanja dozvola za rad je decentralizovan, komplikovan i daje značajan prostor za arbitrarnost, saglasnosti i rješenja izdaju se od strane velikog broja organa i institucija, kako na opštinskom, tako i na republičkom nivou, troškovi za dobijanje odobrenja za rad, iako se zbog prethodno navedenog ne mogu precizno utvrditi, odnosno variraju u zavisnosti od vrste djelatnosti i potrebne dokumentacije za odnosnu djelatnost su izuzetno visoki, različitim propisima data su ovlašćenja brojnim inspekcijama, rješenja koja tretiraju ovu materiju nalaze se u velikom broju zakona i podzakonskih akata, i na taj način međusobno preklapaju.

Inspekcije

Prisutan problem je slaba koordinaciju inspekcija, preklapanje i dupliranje mandata i nadležnosti, dugo trajanje inspekcije, kao i veliki rasponi kazni za isti prekršaj, po mišljenju preduzetnika.

Građevinsko zemljište, svojinska prava, zemljišne knjige

Osnovne barijere sistematizovane u ovom segmentu sastoje se u sljedećem: proces kupovine zemljišta, dugo traje i opterećen je birokratskim postupcima, nedovoljna ponuda zemljišta, nema informacija o prethodnim transakcijama i postignutim cijenama.

Nedostatak raspoloživog građevinskog zemljišta na tržištu prouzrokovan je ne samo pravnim preprekama, već i odsustvom kvalitetne baze podataka o neizgrađenim parcelama na kojima se slobodno može sticati pravo svojine ili zakupa.

Potrebna pretpostavka za sticanje i prenos vlasništva nad imovinom jeste sigurnost da je prodavac zaista vlasnik imovine. U slučaju RCG, nedostatak tačne, ispravne i ažurirane evidencije u katastru i registru prava na imovinu otežava jasno određivanje titulara na imovinu u slučajevima kada postoji sumnja. Dalje, ne postoji konačno definisana politika restitucije i kompenzacije za preostala potraživanja na osnovu imovine nad kojom je izvršena eksproprijacija (osim u slučaju privatizacije).

Proces prenosa nepokretne imovine je spor i dugotrajan. Osim činjenice da su mnogi traženi službeni dokumenti zastarjeli ili ih nema, nedostatak adekvatno obučenog osoblja, modernih sistema i sredstava rada u nadležnim organima dovodi do toga da je dobijeni sistem spor i slabo orijentisan prema pružanju usluga. Takođe, pošto nisu predviđene kazne za kašnjenje postupka, ne postoji stimulacija da se kvalitet rada popravi. Kao posljedica toga, postupak za koji bi inače trebalo oko 3-5 dana često traje 1 do 3 mjeseca, a u nekim slučajevima i duže.

Fiskalna opterećenja

Broj poreza i drugih dažbina i pored značajnog smanjenja još uvijek je veći od optimalnog. Nedostaci trenutnog stanja posebno se iskazuju u slabljenju prednosti niske stope poreza na dobit preduzeća (9%) visokim stopama poreza na teret poslodavca i naplatom mnogobrojnih taksi i naknada s kojima se svaki privredni subjekat susrijeće u svom redovnom poslovanju .

Ukupna opterećenja od 0,75 € na 1 euro plate predstavljaju napredak u odnosu na prethodno stanje, ali treba nastaviti aktivnosti na njihovom daljem smanjivanju. Ove cifre uključuju doprinose za PIO, nezaposlenost i zdravstveno osiguranje, obavezne takse Privrednoj komori i sindikatu i poreze na dohodak. Poslodavac plaća doprinose i u svoje ime i u ime zaposlenog. Postoje dodatna plaćanja u skladu sa odredbama Opšteg kolektivnog ugovora. U toku su aktivnosti na daljem smanjenju opterećenja na plate.

Siva ekonomija

Koliko god država nastojala da pravno reguliše obavljanje ekonomskih aktivnosti, da ih evidentira i oporezuje, uvijek postoje segmenti u kojima veći ili manji obim ekonomskih transakcija izmiče nekim od tih propisa. I u Crnoj Gori siva ekonomija se javlja u gotovo svim pojavnim oblicima koji karakterišu ekonomske sisteme u tranziciji .

Postoje različiti pojavni oblici sive ekonomije kod nas, pri čemu su najčešći i najviše zastupljeni sljedeći: neregistrovan uvoz i distribucija akciznih roba, puštanje u promet na unutrašnjem tržištu tranzitnih i roba namjenjenih izvozu, prodaja roba i usluga za gotovinu bez evidencije, međukreditiranje građana van zakonskog okvira, bespravna gradnja, zapošljavanje radnika na „crno“, nezakonita sječa šuma i dr.

Učešće sive ekonomije u Crnoj Gori u proteklih deset godina dostizalo je nivo do 60% DBP. Prema trenutnim procjenama Sekretarijata za razvoj Republike Crne Gore, taj procenat je znacajno smanjen i isnosi 20 %, dok istraživanja Instituta za strateške studije i prognoze ukazuju da je siva ekonomija u Crnoj Gori na nivou od oko 25 % registrovanog GDP.

Tržište rada

I pored očiglednih novina i pozitivnih rješenja u normiranju tržišta rada, jasno je da ovaj segment, zapravo, predstavlja kompromis između deregulacije i zaštite zaposlenih koji su pogođeni reformama.

No, čak i ako zanemarimo ovaj kompromis koji je zasigurno nužan u trenutnoj fazi tranzicije, ostaje niz elemenata vezanih za postupak prijema lica u radni odnos, koji mogu biti promijenjeni, a koji komplikuju ionako proceduralno opterećeno tržište.

Pristup finansijama

I pored znatnih pozitivnih rezultata u bankarskom sektoru, kad je u pitanju kreditiranje malih i srednjih preduzeća, još uvijek preovladjuje konzervativan pristup kreditiranju MSP-a. Za banke MSP su i dalje visokorizična kategorija (posebno kad su u pitanju preduzetnici i start up preduzeća) i njihovo kreditiranje je neatraktivno kako zbog objektivnih, tako i zbog subjektivnih faktora. To podrazumijeva visoke transakcione troškove za relativno male iznose kredita, nemogućnost obezbjeđenja zahtijevanog kolaterala, nepostojanje adekvatnih finansijskih izvještaja-bilansi MSP hronično pate od manjka kapitala itd. MSP sektor nije homogen, tako da atraktivnost preduzeća za banku i odobravanje kredita, zavisi od veličine preduzeća, razvijenosti, djelatnosti, itd. Ovo nije karakteristika samo za Crnu Goru, to je situacija i u mnogo razvijenijim zemljama.

Dosadašnja finansijska ponuda poslovnih banaka pokazuje da su u pitanju većinom kratkoročni krediti (1-3 godine), sa prosječnom ponderisanom efektivnom aktivnom kamatnom stopom koja je na kraju prošle godine iznosila je 9,94%¹³ i minimalnim grace periodom. Kreditna sredstva su namijenjena obično

---

¹³ Godišnji izvještaj Glavnog ekonomiste Centralne banke 2006/makroekonomski ambijent u Crnoj Gori

klijentima sa kreditnom istorijom, a zanemarljiv broj se odnosi na start-up preduzeća. Kriterijumi koji se odnose na obezbjedjenje povraćaja sredstava su prilično rigorozni, što dodatno umanjuje mogućnost MSP za nesmetan pristup finansijskim sredstvima.

Zaštita prava intelektualne svojine

Zaštita intelektualnih prava je jedan od elemenata osporavanja našeg napretka od strane relevantnih međunarodnih faktora. Kada je riječ o efektima legalizacije softvera evidentno je da su u značajnoj mjeri izostali u svim sektorima privrede. Sprovođenje odredaba Zakona o primjeni propisa iz oblasti intelektualne svojine je svedeno na potragu za piratskom muzikom i filmovima, a ovi propisi nisu primjenjivani na softver. Softverska piraterija je rasprostranjena i među najrazvijenijim zemljama, ali je stopa piraterije u njima oko 30%.

Prema statistici Microsofta, na svaki smanjeni 1 % softverskog kriminala otvara se:

- 300 radnih mjesta u softverskoj industriji
- 1.200 radnih mjesta u ostalim industrijskim granama
- Svođenjem stope softverskog kriminala na evropski prosjek od 34%, u Srbiji i Crnoj Gori (Microsoft kancelarija u Beogradu je još uvijek nadležna za teritoriju Crne Gore) otvorilo bi se 11.700 radnih mesta u softverskoj industriji i 46.800 radnih mesta u ostalim industrijskim granama.
- Poseban aspekt je i porez koji država ubira legalnom prodajom softverskih proizvoda i koji se može vratiti kroz budžetska ulaganja u razvoj ICT tržišta.

5. ANALIZA INSTITUCIONALNE PODRŠKE

5.1 Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća

Uredbom o dopuni Uredbe o organizaciji i načinu rada državne uprave, 01. decembra 2000. godine, Vlada Republike Crne Gore, osnovala je Agenciju za razvoj malih i srednjih preduzeća ("Službeni list RCG" broj 59/00).

Na sjednici održanoj 29.07.2004. godine, postupajući na osnovu člana 94 tačka 6 Ustava Republike Crne Gore, a u vezi sa članom 24 Zakona o državnoj upravi ("Službeni list RCG", broj 38/03), Vlada Republike Crne Gore donijela je Uredbu o organizaciji i načinu rada državne uprave ("Službeni list RCG" broj 54/04).

Predmetnom Uredbom, Agencija za razvoj malih i srednjih preduzeća preimenovana je u Direkciju za razvoj malih i srednjih preduzeća.

Osnovni zadaci koje realizuje Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća odnose se na više aspekata podrške razvoju preduzetništva i MSP:

- Definisane strategije razvoja malih i srednjih preduzeća;
- Pripremanje i realizacija programa i projekata za razvoj malih i srednjih preduzeća;
- Koordinacija programa, mjera i aktivnosti koja se odnose na razvoj malih i srednjih preduzeća;
- Praćenje realizacije programa finansijske podrške za razvoj malih i srednjih preduzeća, uključujući inostranu finansijsku podršku, koja je opredijeljena za razvoj malih i srednjih preduzeća;
- Pripremanje i realizacija programa i projekata za podsticanje konkurentnosti i izvoza malih i srednjih preduzeća;
- Davanje stručne pomoći i učestvovanje u pripremanju propisa koja se odnose na razvoj malih i srednjih preduzeća, posebno radi ostvarivanja ciljeva i standarda koje je propisala Evropska Unija za razvoj malih i srednjih preduzeća;
- Istraživanje uticaja zakonskih i drugih akata na razvoj malih i srednjih preduzeća;
- Pripremanje programa za edukaciju preduzetnika;
- Izrada projekta i staranje o organizovanju regionalnih i lokalnih centara za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća;
- Predlaganje i obezbjeđenje realizacije specijalnih programa za podsticaj razvoja malih i srednjih preduzeća (podsticaj razvoja poslovnih anđela, venčer kapitala, tehno-ekonomskih parkova, inkubatora, itd.).

Regionalni /lokalni biznis centri

Osnivanjem Regionalnih / Lokalnih biznis centara i stvaranjem institucionalne mreže, doprinosi se poboljšanju okruženja u kome posluju mala i srednja preduzeća, podizanju nivoa njihove konkurentnosti, kao i pružanje usluga građanima u mjestima u kojima žive.

Formirano je 9 regionalnih-lokalnih biznis centara (Podgorica, Bijelo Polje, Bar, Cetinje, Nikšić, Pljevlja, Rožaje, Berane i Zabljak u otvaranju Herceg-Novi i Plav).

Biznis inkubator

U toku je formiranje 2 biznis inkubatora u Crnoj Gori, u Podgorici i Baru.

Partneri Direkcije za razvoj malih i srednjih preduzeća u ovom projektu su za Podgoricu: Univerzitet i opština Podgorica, uz podršku Evropske Agencije za rekonstrukciju i Evropske banke za obnovu i razvoj. U Baru, partneri Direkcije su opština Bar i ATA - holandska fondacija za razvoj privatnog sektora i regionalne saradnje.

Euro info korespondentni centar

Euro Info Korespondentni Centar Crne Gore (EICC) je osnovan u okviru projekta kojeg je finansirala i kojim je upravljala Evropska agencija za rekonstrukciju (EAR). Organizacija domaćin EICC Crne Gore je Direkcija za razvoj MSP. EICC Crne Gore je član mreže od preko 300 Euro Info centara u 42 zemlje.

Podrška ekonomskom razvoju Crne Gore, a posebno razvoju malih i srednjih preduzeća se ostvaruje kroz: Obezbjedenje pristupa izvorima evropskih informacija crnogorskim preduzećima, organizacijama podrške biznisu i Vladinim institucijama; olakšavanje poslovne saradnje između Crne Gore i Evropske Unije, kao i ostalih evropskih zemalja; obezbjedenje pristupa evropskim i bilateralnim projektima pomoći crnogorskim preduzećima i organizacijama podrške biznisu; promovisanje crnogorske privrede u inostranstvu.

5.2 Fond za razvoj

Fond za razvoj RCG osnovan je 1995. godine u procesu svojinske i upravljačke transformacije privrede Republike Crne Gore.

Misija Fonda sadržana je u podsticanju privrednog razvoja Republike Crne Gore kroz:

- Razvoj privatnog biznisa i podsticanje preduzetništva;
- Svojinsko-upravljačko prestrukturiranje preduzeća i nacionalne ekonomije u cjelini;
- Razvoj tržišta kapitala i kulture korporativnog upravljanja.

Osnovni ciljevi Fonda su:

- Privatizacija privrede Crne Gore;
- Dostizanje veće efikasnosti u poslovanju preduzeća;
- Stvaranje povoljnog ambijenta za investiranje domaćih i ino- partnera;
- Integracija u međunarodne ekonomske i finansijske institucije;
- Porast nacionalnog dohotka i životnog standarda građana Republike Crne Gore.

Dosadašnji rezultati na vlasničkoj transformaciji sa jedne i investicionoj podršci profitabilnim projektima sa druge strane, svrstavaju Fond za razvoj RCG u red institucija sa presudnom ulogom u budućem održivom razvoju Republike Crne Gore.

5.3 Privredna Komora Crne Gore

Privredna komora Crne Gore je samostalna, poslovna, stručna i interesna organizacija preduzeća, banaka i drugih finansijskih organizacija, organizacija za osiguranje lica i imovine i preduzetnika koji obavljaju djelatnost na teritoriji Crne Gore. Privredna Komora Crne Gore je članica u ABC (Asocijacija balkanskih komora) i Asocijaciji privrednih komora Jadransko- jonske regije.

U okviru Privredne komore postoje 11 udruženja medju kojima je i Udruženje malih preduzeća i preduzetnika sa zadacima praćenja i analiziranja privrednih kretanja i predlaganja mjera radi unapredjenja uslova rada i poslovanja svojih članova, razmatranja i davanja mišljenja po nacrtima i predlozima zakona i drugih propisa iz oblasti privrednog sistema, ekonomske politike, kreditno monetarne politike i razvoja sa stanovišta njihovog uticaja na uslove poslovanja, saradnje u pripremi mjera ekonomske politike i strategije razvoja koje se odnose na djelatnost udruženja, aktivnosti na poslovnom povezivanju privrednih subjekata, razvoju kooperativnih odnosa i specijalizaciji u zemlji i inostranstvu, praćenje dostignuća u svijetu u oblasti tehničko-tehnološkog razvoja u određenim sektorima privrede i njihova primjena u zemlji, učestvovanje u radu na standardizaciji sa nadležnim državnim organima, primjena domaćih i međunarodnih tehničkih standarda i normativa, učestvovanje u izgradnji mehanizama zaštite domaće proizvodnje, davanje inicijativa i predlaganje mjera radi otklanjanja monopolskog položaja na domaćem tržištu i učestvovanje u izradi i primjeni granskih kolektivnih ugovora.

Ostvarivana je uspješna saradnja sa nadležnim republičkim organima, komorama i asocijacijama koje se bave razvojem preduzetništva u cjelini. Za unapredjenje i razvoj malih preduzeća i preduzetnika Komora je početkom 2002. godine sa Zanatskom komorom Koblenc, zaključila Sporazum o partnerskoj saradnji.

Informacioni centar PKCG ima veoma razvijenu mrežu kontakata širom, Evrope, kao i zemalja Mediterana, a koja je plod dugogodišnjeg iskustva i učešća u radu na mnogim međunarodnim projektima. IC PK CG je inicijator kao i realizator ideje o povezivanju Privrednih komora zemalja bivše SFRJ (South east european chamber of commerce and industry network .SECCI.net), zatim povezivanju Privrednih komora zemalja balkanske regije kroz projekat ABC (asocijacija balkanskih komora), Projekat INTEGRA i INTEGRA PLUS obuka kadrova servisni centara za podršku malim i srednjim preduzećima zemalja Balkana i Bliskog istoka i Mediterana, projekat trgovinsko transportnih olakšica u Jugoistočnoj Evropi i dr.

5.4. Zavod za zapošljavanje

Zavod za zapošljavanje vrši javnu službu u cilju zadovoljavanja potreba u oblasti zapošljavanja na teritoriji RCG.

Organizovan uticaj Zavoda na funkcionisanje tržišta rada ostvaruje se u okvirima sljedećih funkcija:

- istraživanje tržišta radne snage;
- posredovanje u zapošljavanju i radnom angažovanju;
- savjetovanje i informisanje poslodavaca i nezaposlenih lica o mogućnostima zapošljavanja;
- vođenje propisanih evidencija iz oblasti zapošljavanja;
- obezbjeđivanje prava iz osiguranja po osnovu nezaposlenosti;
- organizovanje osposobljavanja i obrazovanja nezaposlenih lica;
- profesionalno usmjeravanje, informisanje i savjetovanje stručnih kadrova i razvoj metoda za profesionalno usmjeravanje;
- priprema analitičke, planske i informativne osnove za predlaganje i utvrđivanje politike zapošljavanja;
- priprema i sprovođenje mjera aktivne politike zapošljavanja;
- prilagodavanje informacionog sistema promjenama na tržištu radne snage i obezbjeđivanje javnog informisanja;
- proučavanje razvoja zanimanja i nomenklature zanimanja.

Zavod svoju djelatnost obavlja u okviru Centralne službe, biroa rada i kancelarija.

5.5. Unija Poslodavaca Crne Gore

Unija Poslodavaca Crne Gore osnovana je 08.04.2002.g. Unija poslodavaca je reprezentativna poslodavačka organizacija koja je kao takva priznata od strane Vlade RCG i Saveza Sindikata CG, tako i od strane nadležnih međunarodnih institucija, Međunarodne organizacije rada i Međunarodne organizacije poslodavaca, te stoga posjeduje unutrašnji i međunarodni legitimitet, čije članstvo 90% sačinjavaju mala i srednja preduzeća i čija je misija usmjerena na njihov razvoj i zaštitu njihovih interesa. Na pitanjima razvoja malih i srednjih preduzeća UPCG blisko saraduje sa Institutom za istraživanje i razvoj malih i srednjih preduzeća. Unija poslodavaca ima svoju gransku asocijaciju MSP, a decembra 2003.g. formirana je stručna služba UPCG sa sektorom za podršku malim i srednjim preduzećima koja obezbjeđuje:

- Besplatne pravne savjete
- Besplatnu izradu web prezentacija
- Međusobno povezivanje MSP
- Međusobni popuste za MSP
- Povezivanje MSP sa partnerima iz inostranstva.

Unija poslodavaca je potpisala 17 sporazuma o partnerstvu i saradnji sa domaćim i međunarodnim institucijama i formirala Asocijaciju zanatstva i malih i srednjih preduzeća, i usvojila Deklaraciju o konkurentnosti crnogorske privrede.

U oblasti zakonske regulative Unija poslodavaca je učestvovala u izradi Nacrta više Zakona i učestvovala u radu više Odbora (Odbor za praćenje i tumačenje Opšteg kolektivnog ugovora, Radnih grupa (za izradu strategije saradnje NVO-a i Vlade RCG) i Savjeta (Savjet statističkog sistema) kao i u realizaciji nekoliko projekata u saradnji sa Vladom RCG, EAR i CRNVO.

Unija poslodavaca takođe sprovodi intenzivne aktivnosti na smanjenju biznis barijera i poboljšanju uslova u korist malih i srednjih preduzeća, kao i na stvaranju business friendly poslovne klime. U tom cilju UPCG sprovodi brojne kampanje i stručne analize paralelnih iskustava i dobre prakse u regionu i šire.

5.6 Centar za preduzetništvo i ekonomski razvoj-CEED

Centar za preduzetništvo i ekonomski razvoj (CEED) je prvi konsalting centar osnovan u Crnoj Gori sa ciljem da podstakne ekonomski razvoj kroz razvoj preduzetništva. Misija Centra je da kroz svoje programe, projekte i zalaganje promoviše i praktično implementira u Crnoj Gori ideje slobodnog tržišta, preduzetništva, jača ulogu privatne svojine u otvorenom i demokratskom društvu i vladavinu zakona. Tokom više od deset godina svog postojanja, CEED je učestvovao u značajnim programima i projektima, koji su za rezultat imali poboljšanje poslovnog ambijenta u Crnoj Gori.

Trenutno, primarna djelatnost CEED-a obuhvata sledeće usluge: analize ekonomskih politika i davanje preporuka, istraživanje tržišta i izradu baza podataka, usluge biznis konsaltinga, izradu biznis planova, fizibiliti studija i projekata, trening programe za preduzetnike i firme, izdavaštvo.

5.7 Montenegro biznis alijansa - MBA

Montenegro Biznis Alijansa (MBA) je poslovna asocijacija koja okuplja preduzetnike, domaće i strane investitore. Od svog osnivanja (2001. godine), MBA radi na promociji razvoja privatnog sektora i ukazuje na probleme u postojećoj zakonskoj regulativi, sa namjerom da kroz ponuđene predloge doprinese otklanjanju postojećih barijera i unapređenju ukupnog ambijenta za biznis u Crnoj Gori. Sa misijom da kroz konkretne predloge poboljša uslove za bavljenje biznisom u Crnoj Gori, saradjuje sa javnim i privatnim sektorom, međunarodnim organizacijama i individualnim ekspertima kako bi doprinijela razvoju, rastu investicija i prosperitetu ekonomije Crne Gore, Montenegro Biznis Alijansa danas okuplja više od 500 najuspješnijih preduzeća koje stvaraju preko 40% BDP-a Crne Gore, zapošljavaju preko 16.000 radnika i koje su kroz različite poreze, doprinose, takse, carine, akcize, uplatile 1/3 budžeta Crne Gore u prethodnoj godini.

6. ANALIZA FINANSIJSKE PODRŠKE

6.1 Javni sektor

6.1.1 Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća

Finansijska podrška sektoru MSP od strane Direkcije za razvoj malih i srednjih preduzeća, u periodu od 2001- 2006.godine, obezbijedena je kroz razvojne projekte:

» Mladi u biznisu«, »Legalizacija postojećih otvaranje novih radnih mjesta«, »Povećanje konkurentske sposobnosti domaćih preduzeća – poljoprivreda, turizam i drvoprerađivačica«, »Program 14 kreditnih linija«, »Podsticanje preduzetništva«, kojima su obezbijedena kreditna sredstva pod uslovima povoljnijim od komercijalnih kredita.

U istom periodu je, preko komercijalnih banaka, odobreno ukupno 146 projekata u vrijednosti od **8.987.900 €** kojima je otvoreno **578¹⁴** novih radnih mjesta. Prosječna cijena radnog mjesta **15.550€**. Ova sredstva su plasirana po principu obezbijedenja sredstava **50%** iz Budžeta i **50%** iz sredstava banaka. Ukupan plasman kredita je urađen isključivo preko banaka, tj. banke su donosile konačne odluke o tome ko će dobiti kredit, a ko ne.

U ovom periodu na osnovu podataka Poreske uprave podržana preduzeća su uplatila ukupno **3.260.144,99 €** na ime poreza i doprinosa.

Proširen je asortiman za preko **400** novih proizvoda (samo u mesnoj industriji preko **250**).

Na osnovu ovih podataka model koji je razvila Direkcija se pokazao kao efektivan.

Do **01.02.2007.god.** u skladu sa utvrđenim planom, projektovan je povraćaj kreditnih sredstva u iznosu **986.950,88€**. U roku je vraćeno **890.962,81€**, a **23** projekta u ukupnom iznosu od **95.988,07€** su sa kašnjenjem dužim od **90** dana, ali uz saglasnost banke. Od ukupnog broja projekata, banke su u dva slučaja aktivirale instrumente naplate, ukupan iznos tih projekata je **50.000,00€**.

Energetska efikasnost za MSP

Projekat »Energetska efikasnost za MSP u Crnoj Gori « treba da omogući MSP da identifikuju i preduzmu mjere za poboljšanje energetske efikasnosti i počnu koristiti alternativne obnovljive izvore energije.

U narednom periodu planira se realizacija projekata koji će biti podržani kreditnom linijom u iznosu od 2.500.000 € kojom rukovodi KfW-Njemačke banke za obnovu i razvoj u saradnji sa komercijalnim bankama.

Fond za dijasporu

Projekat Fond za dijasporu podrazumijeva koncipiranje i izradu programa poslovne saradnje sa crnogorskom dijasporom. Za realizaciju ovog projekta objavljen je Javni poziv 31.marta 2006.godine.

Urađene su prezentacije u saradnji sa Centrom za iseljenike i klubovima iseljenika iz drugih država. Do 31.12.2006. godine, do kada je trajao Javni poziv, nije bilo zainteresovanih za realizaciju projekta.

6.1.2 Fond za razvoj

U periodu od 2002.- 2006. godine Stalnim konkursom Fonda za razvoj finansirano je ukupno 347 projekat malih i srednjih preduzeća, predračunske vrijednosti 145,1 miliona €, pri čemu je učešće Fonda 25,16 miliona €. Realizacijom ovih projekata otvoreno je 2.402 radnih mjesta. Kreditna sredstva su plasirana posredstvom banaka po kamatnim stopama od 5-10% na godišnjem nivou, rokom otplate 4 godine i grejs periodom 12-18 mjeseci.

---

¹⁴ Radna mjesta za koja poslodavci plaćaju poreze i doprinose

6.1.3. Zavod za zapošljavanje

Zavod za zapošljavanje Crne Gore obezbjeđuje finansijsku podršku kroz projekte: Program samozapošljavanja koji se realizuje se od februara 1999. godine i Program 14 kreditnih linija.

Putem Programa samozapošljavanja dodjeljuju se kreditna sredstva pod povoljnim uslovima (kamatna stopa 3 % na godišnjem nivou, grejs period je godina dana, rok povraćaja sredstava je 3 godine za fizička i 2 godine za pravna lica, krediti se vraćaju u polugodišnjim anuitetima).

Za Program 14 kreditnih linija Vlada Republike Crne Gore (28.01.2004. godine) sklopila Ugovor sa 6 banaka. Vrijednost ovih kreditnih linija je oko 13,2 miliona €.

Kroz ova 2 programa ukupno je realizovano 8.413 projekata vrijednosti 48.720.847 € i otvoreno 14.354 radnih mjesta.

6.2 Privatni sektor

6.2.1 Komercijalne banke

Odobranje kredita od strane komercijalnih banaka u periodu 2002.- 2006. je imalo tendenciju rasta. U periodu od 2002. do kraja 2006. godine, prema preliminarnim podacima ukupan iznos kredita odobrenih od strane komercijalnih banaka privrednim društvima u privatnom vlasništvu i preduzetnicima iznosio je 1.008.806.000 €. Posmatrajući po godinama iznos odobrenih kredita se povećao sa 70,3 miliona € u 2002. godini na 448,8 miliona € u 2006. godini što čini povećanje od čak 638,4%. Kamatne stope su se kretale od 2,00-39,17 % (na dugoročne kredite) u 2002.¹⁵ do 9,94 u 2006. (prosječna ponderisana efektivna aktivna kamatna stopa banaka)

6.2.2 Mikrokreditne institucije

Mikrokreditiranje u Crnoj Gori počinje da se razvija od 1998. godine, donošenjem Uredbe o načinu odobravanja kredita nevladinih organizacija fizičkim i pravnim licima u Crnoj Gori.

Sada u Crnoj Gori funkcionišu 4 mikrokreditne institucije u skladu s Odlukom o mikrokreditnim finansijskim institucijama (Sl. list RCG, br. 01/03): Agroinvest, Alter modus, Ozmont i Montenegro Investment Credit.

Kreditni koje odobravaju MFI kreću se do 3.000 € fizičkom licu koje prvi put koristi kredit, s tim da nijedan naredni kredit ne može biti veći od 8.000 €, dok se privrednom društvu i preduzetniku koji prvi put koristi kredit ne može odobriti više od 5.000 €, a nijedan naredni ne može biti veći od 20.000 €.

U periodu 2002- VI 2006. g. Agroinvest¹⁶ je realizovao ukupno 32.917 kredita ukupne vrijednosti 50.271.713 €. Kamatna stopa je u 2002. 2003. i 2004. godini iznosila 1,5% mjesečno, dok se u 2005. godini ta stopa smanjivala (1,5%-1,3 %) i u 2006. (1,4%-1,1%), zavisno do toga koji put klijent uzima kredit.

Alter Modus¹⁷ je realizovao 18.808 kredita ukupne vrijednosti 31.897.850 €. Kamatna stopa je bila ista tokom cijelog perioda i iznosila je 1,5% mjesečno.

Montenegro Credit Investment je realizovao 906.000 € kredita u periodu april-decembar 2006. g.

U istom periodu Ozmont je realizovao 624.000 € kredita.

Ukupno je odobreno 83.699.563 € kredita.

6.2.3. Lizing

U Crnoj Gori poslove lizinga obavljaju 4 institucije:

NLB Leasing Podgorica d. o. o., Podgorica je dio NLB grupe (Nova ljubljanska banka) i pruža usluge finansijskog, investicionog i operativnog lizinga.

¹⁵ Izvor: Izvještaj Glavnog ekonomiste Centralne banke CG 2002/monetarna kretanja

¹⁶ Izvor: Agroinvest

¹⁷ Izvor: Altermodus

Hypo Group Alpe Adria-Leasing d.o.o. Podgorica je osnovana juna 2005. godine kao dio Hypo Alpe-Adria-Grupe. Hypo alpe-adria-leasing d.o.o. pruža usluge finansijskog i operativnog lizinga odnosno finansiranja nabavke bilo kojeg oblika pokretne ili nepokretne imovine putem svojih leasing aranžmana.

S-leasing d.o.o. Podgorica osnovano je septembra 2005. godine, kao jedna od prvih lizing kuća u Crnoj Gori. Shodno potrebama klijenata nude se usluge finansijskog lizinga i zakup kako domaći tako i prekogranični tj. cross-border lizing.

CKB Lizing a.d.Podgorica. Crnogorska Komercijalna Banka je početkom 2006. godine počela sa pružanjem usluga lizinga. U okviru kreditnog sektora ove banke formirano je Odjeljenje za pružanje usluga lizinga.

7. POSLOVNO OBRAZOVANJE

U Crnoj Gori se poslovno obrazovanje, koje je još uvijek na niskom nivou, pojavljuje u nacionalnom ekonomskom planu razvoja kao prioritet kome se daje veliki značaj kroz makro ekonomske strategije. Nosioци realizacije makro ekonomske strategije koje uključuju preduzetničko učenje i samozapošljavanje nalaze se u nadležnosti Ministarstva prosvjete i nauke i Ministarstva zdravlja, rada i socijalnog staranja, kao i dijelom u nadležnosti Direkcije za razvoj malih i srednjih preduzeća, Zavoda za zapošljavanje, Fonda za razvoj i Privredne komore.

Kada je u pitanju implementacija preduzetništva u obrazovnom sistemu može se reći da je ovaj proces u Crnoj Gori tek na početku, iako su u tom pravcu stvorene potrebne pretpostavke i postignuti određeni pozitivni rezultati. Opšte formalno obrazovanje, kako osnovno tako i srednje, u duhu reformskih procesa ohrabruje i sprovodi realizaciju mnogobrojnih pilot projekata od strane državne uprave, međunarodnih i domaćih organizacija.

Preduzetničko učenje jeste integralni dio plana i programa visokog obrazovanja. U tom smislu, na svim studijskim programima (izuzev 3 akademije), postoje predmeti marketinga i menadžmenta, koji su tačno prilagođeni određenom obrazovnom profilu.

Planira se veće povezivanje univerziteta i biznis sektora u budućnosti, kako bi se stvorila mogućnost zapošljavanja za svršene studente, u skladu sa potrebama tržišta rada.

7.1. Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća

U okviru osnovnog obrazovanja Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća realizuje već četvrtu godinu projekat „Preduzetnički klubovi u osnovnim školama” u koji je uključeno 16 osnovnih škola u Crnoj Gori. Imajući u vidu da je preduzetničko obrazovanje ključni faktor razvoja, Direkcija je napisala predmetni program „Preduzetništvo”, koje je uvedeno kao izborni predmet u osnovno obrazovanje, sa ciljem upoznavanje učenika sa osnovnim pojmovima iz oblasti preduzetništva.

Konkurentan sektor malih i srednjih preduzeća ne zahtijeva samo hitno stvaranje "preduzetničke kulture", već i razvoj i primjenu savremenih poslovnih vještina u oblastima kao što su menadžment, finansije i računovodstvo, marketing i razvoj, informacione i komunikacione tehnologije.

Sa ciljem da se podstakne poslovno obrazovanje Direkcija za razvoj MSP, uz podršku brojnih međunarodnih institucija organizovala je razne cikluse edukacije (seminare, okrugle stolove, radionice), kako za postojeće preduzetnike, početnike u biznisu, kao i službenike zaposlene u državnim organima, koji direktno ili indirektno utiču na razvoj malih i srednjih preduzeća.

U okviru Evropske povelje za mala preduzeća Crna Gora je jedna od 4 zemlje potpisnice Povelje koja je dobila projekat “Preduzetničko učenje”. Cilj ukupnog projekta je povećanje konkurentnosti partnerskih zemalja Evropske unije kroz stratešku promociju preduzetničkog obrazovanja i njihovog uklapanja u duh i principe Evropske povelje o malim preduzećima.

U periodu 2003- 2006. Godine realizovano je 83 ciklusa edukacije sa preko 2.717 polaznika.

7.2. Zavod za zapošljavanje

Zavod za zapošljavanje Crne Gore ima značajnu ulogu u sistemu obrazovanja, a posebno u obrazovanju i obuci odraslih. Polazeći od činjenice da je kvalitetno znanje preduslov za uspješan stvaralački rad, Zavod nastoji da permanentno unapređuje mjere i aktivnosti na stručnoj pripremi za zapošljavanje lica sa evidencije i ispitivanju tržišta rada u cilju utvrđivanja potreba za kadrovima. S tim u vezi, Zavod je, u okviru aktivne politike zapošljavanja, čija je suština unapređenje kvaliteta ponude radne snage, značajan dio svoje aktivnosti usmjerio i na različite oblike obrazovanja nezaposlenih lica u funkciji pripreme za zapošljavanje. Priprema se organizuje kroz stručno osposobljavanje, prekvalifikaciju, dokvalifikacija, specijalizaciju, pograne sticanja posebnih znanja.

Mjere i aktivnosti Zavoda s ciljem povećanja ukupne zaposlenosti odvijaju se u dva pravca:

- priprema za zapošljavanje određenih grupa nezaposlenih za potrebe pojedinih poslodavaca i
- priprema za potrebe tržišta rada.

U periodu od 2002- 2006.g. Zavod je organizovao 1.106 programa pripreme za zapošljavanje sa 14.283 polaznika.

7.3 Centar za stručno obrazovanje

Centar za stručno obrazovanje je osnovan 14. maja 2003. godine. Osnovači Centra su Vlada Republike Crne Gore, Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Privredna komora Crne Gore i Savez samostalnih sindikata Crne Gore.

Aktivnosti Centra za stručno obrazovanje su u funkciji ostvarivanja ciljeva reforme stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih i u skladu su sa Evropskim opredjeljenjima - uspostavljanja savremenog i modernog sistema stručnog obrazovanja, kompatibilnog sa sistemima razvijenih Evropskih zemalja i ka podršci ekonomskim reformama u Crnoj Gori, posebno prioritenih područja rada definisanih od strane Vlade, što treba da doprinese povećanju stručne osposobljenosti kadrova, kvalitetu proizvoda i usluga, smanjenju nezaposlenosti i ukupnom povećanju privrednog i društvenog standarda u Crnoj Gori.

Centar za stručno obrazovanje uočava važnost razvoja preduzetništva kao ključne kompetencije u svim segmentima stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih.

Dosadašnje aktivnosti su: podrška u realizaciji međunarodnih projekata koje podstiču preduzetništvo u školama – ECO NET (Kultur Kontakt Austrija) i Junior Achievement, izrada predmetnih programa (kataloga znanja) za nastavni predmet Preduzetništvo i Preduzeće za vježbu, osnivanje i vođenje učeničkog kompanija u srednjim školama – područje rada Ekonomija, pravo i administracija, obuka nastavnika za realizaciju aktivnosti iz oblasti preduzetničkog obrazovanja, uspostavljanje saradnje srednjih stručnih škola sa preduzećima i ustanovama na lokalnom nivou.

7.4 Privredna komora Crne Gore

Imajući u vidu da je u Crnoj Gori u toku reforma cjelokupnog obrazovanja i da se njom predviđa da Privredna komora Crne Gore, kao socijalni partner, treba da bude jedan od nosioca realizacije obrazovanja odraslih, njeni stručnjaci su aktivno uključeni u komisijama i savjetima za donošenje zakonske regulative, planova i programa za stručno obrazovanje (Upravni odbor CSO, Savjet za stručno obrazovanje, Komisija za kurikulume, Savjet za obrazovanje odraslih, Savjet za visoko obrazovanje, Odbori u srednjoškolskim ustanovama, Komisije za izradu standarda zanimanja i programa obuke).

Privredna komora kao socijalni partner je prvenstveno dala svoj doprinos kroz učešće u institucijama i tijelima koje su formirane na osnovu nove zakonske regulative iz oblasti obrazovanja posebno Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju, Zakona o stručnom obrazovanju, i Zakona o obrazovanju odraslih.

U kreiranju zakonske regulative koja je u pripremi kao što su Zakon o nacionalnim stručnim kvalifikacijama i Okvir nacionalnih kvalifikacija, učestvuju predstavnici Privredne komore Crne Gore.

Takodje je PKCG odgovorna za izvođenje majstorskog ispita u saradnji sa Ministarstvom prosvete i nauke Crne Gore.

8. BIZNIS USLUGE I POSLOVNA SARADNJA

8.1 Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća

Regionalni/lokalni biznis centri

Funkcionisanje regionalnih/lokalnih biznis centara podrazumijeva pružanje razvojno-analitičkih i biznis usluga (registracija biznisa, izrada biznis planova, savjeti u pristupu kreditnim linijama, ostale savjetodavne usluge). Od 2003.- 2006. godine broj klijenata kojima su pružene usluge iznosi 3.983. Najveći broj usluga su savjetodavne usluge (2.288), savjeti u pristupu kreditnim linijama (784), zatim izrada i pomoć u izradi biznis planova (557) i usluge vezane za registraciju biznisa (354). Posmatrano po godinama najveći broj biznis konsalting usluga pružen je u 2005. godini 1.718, a zabilježen je značajan broj i u 2006. godini – 1.526.

Euro info koreponentni centar - EICC

Aktivnosti EICC usmjerene su na pružanje usluga poslovnih informacija, traženja poslovnih partnera, misije poslovne saradnje, predstavljanje Crne Gore u inostranstvu, itd.

U okviru pružanja usluga poslovnih informacija, EICC je u periodu 2002- 2006. godine pružio odgovore na ukupno 772 upita iz oblasti poslovne saradnje sa inostranstvom, tržišnih informacija, programa i izvora finansiranja, itd.

Organizovani su i poslovni susreti između preduzetnika iz Crne Gore i Italije. Sa crnogorske strane učestvovalo je 24 preduzeća, a sa italijanske strane 64 preduzeća. Na poslovnim susretima između crnogorskih i slovenačkih preduzeća učestvovalo je 129 crnogorska preduzeća i 70 slovenačkih preduzeća.

BCN (Business Cooperation Network) - u okviru Inicijativa Pakta Stabilnosti za jugoistočnu Evropu, izrađena je jedinstvena baza podataka malih i srednjih preduzeća koja omogućava brže, jednostavnije i kvalitetnije uspostavljanje poslovne saradnje preduzeća iz Crne Gore sa preduzećima iz balkanskog regiona.

8.2. TAM/BAS program

TAM program - Turn Around Management TAM («Preporod menadžmenta») ima za cilj pružanje pomoći preduzećima u prestrukturiranju i osposobljavanju za poslovanje u otvorenoj tržišnoj ekonomiji i podrška naporima usmjerenim ka punoj privatizaciji. U dvije faze realizacije pružena je podrška za 25 preduzeća/projekata.

U oblasti pružanja konsultantskih usluga od 2003.g. realizuje se BAS program - Business Advisory Services BAS («Savjetodavne usluge»). Program je finansiran od strane Evropske Agencije za rekonstrukciju u ime Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD), a realizuje se od strane kancelarije BAS programa u saradnji sa Direkcijom za razvoj malih i srednjih preduzeća.

Cilj BAS programa u Crnoj Gori je da pruži podršku u razvoju sektora biznis konsultanata i izgradnji konsultantskog kapaciteta kroz obezbjeđenje profesionalnih i finansijskih podsticaja.

U periodu 2003/2006 BAS program je obavio konsultantske usluge u 119 preduzeća (projekata). Najveći broj urađenih projekata bio je u oblasti menadžmenta (uvođenje kompjuterizovanog menadžment informacionog sistema), marketing analiza i razvojnog planiranja, prestrukturiranja, studija izvodljivosti, uvođenja sistema kvaliteta.

8.3. Centar za preduzetništvo i ekonomski razvoj – CEED

Centar za preduzetništvo i ekonomski razvoj je u posljednje 2 godine realizovao sljedeće:

- 510 biznis planova urađeno za individualne preduzetnike sa fokusom na specijalne sektore: turizam, usluge, proizvodnja, itd.

- 49 biznis planova urađeno za žene preduzetnike,
- 15 investicionih planova pripremljeno,
- 15 projekata istraživanja tržišta kompletirano, uključujući 5 za strane klijente,
- 4 izvještaja “banke podataka” završena,
- 2 plana reorganizacije u stečaju završena,
- Detaljna finansijska informacija za 7 preduzeća koja su dobila kredite preko 1 milion €.

8.4 Centar za kvalitet

Centar za kvalitet pri Mašinskom fakultetu formiran je u decembru 1996. godine. Centar za kvalitet je razvio program rada i stekao značajna iskustva na: uspostavljanju sistema menadžmenta kvalitetom (QMS- ISO:9000), sistema upravljanja zaštitom životne sredine (EMS- ISO:14000), kao i drugim standardima integrisanog sistema menadžmenta i primjene evropskih Direktiva u malim preduzećima. Dakle, Centar je svoju aktivnost usmjerio u tri pravca:

- kvalitet i standardi (ISO 9000, ISO 14000, ISO 17000, ISO 18000, ISO 22000...)
- primijenjena informatika
- industrijski inženjering.

Na osnovu ovog trojstva Centar za kvalitet je generisao sopstveni pristup dogradnji sistema menadžmenta kvalitetom koji obuhvata tri cjeline: obuka na licu mjesta + instruktaza + konsalting.

Centar je u proteklom periodu realizovao 8 obuka Škole kvaliteta (QMS, EMS), 4 Škole za inženjere kvaliteta (QMS), 3 Škole kvaliteta za menadžere EMS-a i 2 Škole kvaliteta za Infrastrukturu kvaliteta, 10 Savjetovanja o kvalitetu- SQM i jednu međunarodnu Konferenciju o kvalitetu – ISQM.

U toku desetogodišnjeg rada Centar je realizovao i preko 20 seminara i preko 25 obuka na licu mjesta po zahtjevu organizacija iz oblasti QMS, EMS, Akreditacija laboratorija, Integrisani sistemi menadžmenta i za Interne provjere sistema menadžmenta. Klijenti Centra za kvalitet (27) su preduzeća, ministarstva, banke u kojima su uvedeni sistemi kvaliteta.

9. PROMOCIJA PREDUZETNIŠTVA I MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA

9.1. Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća

U cilju afirmacije i promocije preduzetništva Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća je realizovala projekte » **Made in Montenegro**«, »**Izbor najboljeg preduzeća 2005. i 2006. godine**«. Pokrenute su dnevne Internet novine - **EICC CLUB Montenegro** (paket usluga koje se nude crnogorskim preduzećima u obliku dnevnog informisanja putem e-maila), crnogorski poslovni direktorijum www.enterprise-montenegro.com kao i štampani promotivni materijal.

Organizovana je i promocija na sajmovima (za 181 preduzeće na 14 sajмова).

9.2. Privredna komora Crne Gore

Promocija privrede i MSP preduzeća predstavlja jednu od osnovnih aktivnosti PKCG. U periodu 2002 - 2006. g. PKCG je aktivno učestvovala u organizacijama susreta privrednika, prezentacija, konferencija, okruglih stolova, organizovala odlaske na sajmove u zemlji i okruženju.

Pripremane su i objavljivane kratke informacije na Web sajtu Privredne komore iz djelokruga rada malih preduzeća i preduzetnika.

PKCG je učestvovala u pripremi promocija i prezentacija proizvodnih programa i novih proizvoda od interesa za privredne subjekte Crne Gore.

9.3. Unija poslodavaca Crne Gore

Na planu promovisanja razvoja preduzetništva i podrške razvoja malih i srednjih preduzeća Unija poslodavaca je organizovala 5 međunarodnih konferencija, realizovano je i više ekonomskih foruma za unaprijeđenje saradnje sa privatnim sektorom.

UPCG obavlja stalnu medijsku kampanja u promociji preduzetništva i razvoja MSP, promocija članova u elektronskim i štampanim medijima.

U saradnji sa Vladom RCG i EAR-om organizovala je više okruglih stolova, seminara, radionica, treninga za MSP. U oktobru 2006. godine Unija poslodavaca je u saradnji sa Međunarodnom organizacijom poslodavaca organizovala okrugli sto na temu Garantnih fondova za mala i srednja preduzeća, a u februaru 2007. godine prvi Međunarodni kongres malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori.

9.4. Montenegro biznis alijansa - MBA

U oblasti promocije svojih članova i ekonomije Crne Gore MBA je svoje aktivnosti promocije usmjerila na: promociju putem štampanog materijala, promociju kroz organizovanje poslovnih susreta.

10. KONKURENTNOST, IZVOZ I INTERNACIONALIZACIJA

10.1 Konkurentnost

Nacionalno konkurentno okruženje utiče na strateške izbore malih i srednjih preduzeća unutar njihovih specifičnih djelatnosti, kroz mehanizme i instrumente dostupne učesnicima u biznisu. Uloga Vlade je da omogući stimulatívno okruženje u kojem se konkurentnost malih i srednjih preduzeća može razvijati i rasti. Postoji mnogo faktora koji utiču na individualne biznise i određuju njihove prioritete, strateške odluke i ponašanje.

Poboljšanje konkurentnosti je ključ za postizanje ekonomskog rasta i održivosti nacionalne ekonomije u odnosu na razvijene ekonomske sisteme.

Projektom “ Povećanje konkurentne sposobnosti domaćih preduzeća”, koji je usmjeren na tri sektora: poljoprivredu (mesna industrija, ljekovito bilje i šumski plodovi i organska proizvodnja), turizam i drvoprerađu, Direkcija je u saradnji sa komercijalnim bankama i resornim ministarstvima realizovala kreditnu liniju, kojom je podržano ukupno **54 projekata** ukupne vrijednosti od **5.930.987 €** čime je otvoreno **267 novih radnih mjesta**.

U izvještajima glavnog ekonomiste Centralne banke, za 2005. godinu, navodi se da:

» Uvoz proizvoda iz sektora hrana i žive životinje bilježi pad za cijelih 24,8 miliona eura. Aktivnosti Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Direkcije za razvoj malih i srednjih preduzeća, u saradnji sa domaćim bankama (kreditne linije poljoprivrednicima), EAR, GTZ, CHF, IRD, rezultirale su povećanjem obima proizvodnje i proširenjem palete proizvoda u ovim oblastima što je direktno uticalo na smanjenje uvoza istih. Uvoz mesa i mesnih preradevina smanjen je sa 33,6 mil. € u 2004. na 29,6 miliona € u 2005. godini ili 13,5%. Značajan pad uvoza zabilježen je i kod sokova od voća i povrća i to za 6,3 miliona €, a razlog je povećano korišćenje domaćih kapaciteta za proizvodnju istih.

Ukupan iznos izvezenog mlijeka i mliječnih preradevina u 2005. god. Iznosio je 145.606,5 € i to čini 0,3 % ukupnog izvoza ».

»Podrška preduzećima u oblasti šumarstva, drvne industrije, kao i preduzećima koja se nalaze u reprolancu dovela je do značajnog napretka u domaćoj proizvodnji u primarnoj i finalnoj obradi proizvoda iz ove oblasti. Tokom 2005.godine, zabilježen je pad uvoza za 3,6 miliona €.«

Formiranje klastera

Polazeći od opšteg cilja ubrzanja privrednog rasta, povećanja zaposlenosti i životnog standarda u Crnoj Gori, neophodno je stvoriti uslove za rast konkurentnosti pojedinačnih preduzeća. Podsticanje

povezivanja preduzeća u klastere je efikasan instrument za jačanje konkurentnosti preduzeća i njihovo osposobljavanje da proizvode robe i usluge koji će biti konkurenti kako na domaćem tako i na ino-tržištu. Formiran je klaster u oblasti poljoprivrede, u oblasti mljekarstva kao robni proizvođači u primarnoj poljoprivredi, mesne industrije (proizvodnja pršute) u saradnji sa GTZ.

Rezultati istraživanja konkurentne pozicije najznačajnijih proizvoda crnogorske ekonomije

Istraživanje, pokrenuto od strane Direkcije za razvoj MSP, a koje je sprovela agencija DAMAR u februaru 2006. godine, se odnosio na **sagledavanje konkurentne pozicije** najznačajnijih proizvoda crnogorske ekonomije.

Projektovani uzorak je obuhvaćen na nivou od 1100 ispitanika, istraživanje je sprovedeno u 9 gradova centralne, južne i sjeverne regije Crne Gore.

Istraživanje je obuhvatilo **poslednju kupovinu-tržišnu poziciju** mlijeka i mliječnih proizvoda, alkoholnih pića, suhomesnatih proizvoda, konzerviranog voća i povrća, konzervirane ribe. Poseban dio istraživanja odnosio se na **odnos građana prema domaćim proizvodima i prema projektu Direkcije Made in Montenegro**.

Domaći proizvodi koje su potrošači **poslednji put** procentualno više kupili u odnosu na inostrane su: vino 96,3% potrošača, rakija 93,1% potrošača, jogurt 67% potrošača, njeгуški pršut se kupuje od strane 76,9% potrošača, goveđi sudžuk 45,5% potrošača.

Istraživanje pokazuje da je u posljednjih 12 mjeseci 27,4% potrošača danas kupuje više domaćih proizvoda nego lani. Osim toga, 40,4% potrošača smatra da su domaći proizvodi kvalitetniji od uvoznih.

10.2 Izvoz i internacionalizacija

Iako je Crna Gora u posljednjih pet godina ostvarila zavidne rezultate u stvaranju makroekonomske stabilnosti (naročito u smanjenju inflacije i budžetskog deficita), ipak i dalje postoje problemi koji se odnose na visok spoljnotrgovinski deficit, a koji ukazuju na nedovoljnu konkurentnost proizvoda.

U cilju postepenog smanjenja spoljnotrgovinske neravnoteže, unapređenja izvoza, povećanja konkurentnosti, diversifikacije proizvoda, kao i smanjenja ili ublažavanja izvoznih barijera, Vlada Republike Crne Gore je krajem decembra 2005. god. usvojila **Strategiju podsticanja izvoza**.

Realizacija Strategije treba da omogući: Obezbjedenje stabilnog dugoročnog rasta GDP-a rastom izvoza; Smanjenje spoljnotrgovinskog deficita kroz povećanje/podsticanje izvoza; smanjenje spoljnotrgovinskog deficita kroz supstituciju uvoza; kreiranje konkurentnog izvoznog proizvoda; prihvatanje međunarodnih standarda i procedura pri izvozu; formiranje institucija za implementaciju standarda- Centra za standardizaciju Crne Gore i afirmaciju komparativnih prednosti.

Kako bi se što uspješnije realizovali zadaci predviđeni Strategijom podsticanja izvoza, urađen je dokument „**Podsticanje konkurentnosti i izvoza - strateški i operativni plan**“ u okviru koga su predložene mjere i aktivnosti u cilju promocije i podsticanja izvoza crnogorskih preduzeća.

Aktivnosti su u osnovi bazirane na stručnoj pomoći u izradi programa poboljšanja kvaliteta izvoznog proizvoda kroz podršku u implementaciji EU standarda, programa podsticanja konkurentnosti, pomoći pri izradi marketing planova i programa edukacije za izvozna preduzeća.

10.3 Analiza učešća MSP u izvozu 2002-2005.g.

Za analizu učešća malih i srednjih preduzeća u ukupnom robnom izvozu korišćeni su Izvještaji Glavnog ekonomiste centralne banke Crne Gore, odnosno podaci o izvozu po robnim sektorima – STMK.

Kako bi se utvrdilo učešće MSP u izvozu po robnim sektorima, iz analize su isključeni podaci o izvozu sljedećih kategorija proizvoda: sirove materije sem goriva, mineralna goriva i maziva, proizvodi svrstani po materijalu, mašine i transportni uređaji, drugi proizvodi i transakcije.

Po ovoj metodologiji, u periodu od 2002.- 2005. godine, izvoz roba malih i srednjih preduzeća učestvovao je 7,31% u 2002. godini da bi se povećao na 24,72 % u 2004.g. U 2005. godini izvoz MSP je zabilježio blagi pad na 22,23%.

Tabela: Učešće izvoza MSP u ukupnom izvozu 2002. -2005.g

Godina	1 Vrijednost izvoza (000)	2 Vrijednost izvoza MSP (000)	2/1 %
2002.	251.4000 *	18.300 (USD)	7,31
2003.	199.400*	22.900 (USD)	11,53
2004.	452.140**	111.700 (€)	24,72
2005.	434.400**	99.600 (€)	22,23

Autor: Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća

Izvor podataka: CBCG – Godišnji izvještaji Glavnog ekonomiste 2002-2005.

SMTK - Standardna međunarodna trgovinska klasifikacija

* podaci ne obuhvataju transakcije sa Srbijom i Kosovom

**podaci na osnovu carinskih deklaracija

Analiza izvoza po proizvodima ukazuje da MSP u najvećem procentu učestvuju u izvozu pića i duvana (od 19,01% do 57,41%), zatim hrane i živih životinja (od 17,39% do 53,62%), raznih gotovih (8,16%-17,77%) i hemijskih proizvoda (6,10% – 14,81%), a najmanje u izvozu životinjskih i biljnih ulja i masti (0,29% - 5,08%).

Tabela: Pregled izvoza MSP po proizvodima u 2002. -2005.g

R.br.	Naziv proizvoda	2002.** (%)	2003.** (%)	2004. (%)	2005. (%)
1.	HRANA I ŽIVE ŽIVOTINJE	53,62	17,39	35,04	37,42
2.	PIĆA I DUVAN	19,01	57,41	41,76	32,14
3.	ŽIVOTINJSKA I BILJNA ULJA I MASTI	5,08	4,35	0,21	0,29
4.	HEMIJSKI PROIZVODI	10,28	6,10	14,81	12,36
5.	RAZNI GOTOVI PROIZVODI	11,99	14,73	8,16	17,77
	UKUPNO:	100	100	100	100

Izvor: CBCG - Podaci na osnovu carinskih deklaracija

*SMTK - Standardna međunarodna trgovinska klasifikacija

Podaci ne obuhvataju transakcije sa Srbijom i Kosovom

** U 2002. i 2003. izvoz je obračunat u USD

11. MEĐUNARODNA PODRŠKA

Evropska povelja za mala preduzeća

Evropska povelja za mala preduzeća predstavlja sredstvo putem kojeg zemlje Zapadnog Balkana i Moldavija ostvaruju blisku međusobnu saradnju, kao i saradnju sa Evropskom komisijom sa ciljem ostvarivanja punog potencijala naših malih i srednjih preduzeća.

OECD Investment compact, Evropska komisija (DG Enterprise and Industry), Evropska banka za obnovu i razvoj, European Training Foundation su u 2006. godini razvili index politika malih i srednjih preduzeća na osnovu kojeg se ocjenjuju mjere sprovedene na implementaciji Povelje.

Prema izvještaju¹⁸ iz 2007 godine Crna Gora je, od 10 poglavlja koja Povelja obuhvata, za 6 ocijenjena iznad prosjeka, dok je kvantifikacijom po definisanim kriterijumima ukupno rangirana na drugo mjesto, iza Hrvatske.

Sprovođenjem principa sadržanih u Povelji, zemlje Zapadnog Balkana i Moldavije blisko saraduju u reorganizaciji okruženja za mala preduzeća uz pomoć mjera kao što su: otklanjanje pravnih i administrativnih barijera, poboljšanje pristupa finansijama omogućavanje jeftinijeg i bržeg procesa osnivanja preduzeća, pružanje podrške biznisu i usluge obučavanja, jačanje inovacionih i tehnoloških kapaciteta i omogućavanje efikasnijeg zastupanja gledišta i prioriteta sektora malih preduzeća.

Inostrani partneri

EAR/EBRD

Saradnja sa Evropskom agencijom za rekonstrukciju i Evropskom bankom za obnovu i razvoj ostvarena je realizacijom sljedećih projekata: Osnivanje Euro info korespondentnog centra –EICC kao prve institucije Evropske Unije otvorene u Crnoj Gori - Budžet 780.000€, Prestrukturiranja preduzeća i podrške razvoju institucija- TAM BAS program- Budžet 1.200.000 €, Inicijativa za podršku preduzetništvu - Budžet 69.000 €, Biznis inkubator - Budžet 75.000€.

USAID/IRD

Saradnja se ostvaruje na planu jačanja konkurentskih sposobnosti malih i srednjih preduzeća kroz **tehničku podršku** u okviru projekta „**Razvoj privatnog sektora**“ analizom sektora (poljoprivreda, turizam, drvena industrija) i analizom tržišta balkanske regije. Budžet 4.200.000 €.

Osim navedenog USAID realizuje projekte podrške malim i srednjim preduzećima u Crnoj Gori koje je i finansira, a implementirao IRD: projekat „**Revitalizacija zajednica kroz demokratsko djelovanje-Ekonomija (CRDA-E)**“ 446.448 \$ i projekti u okviru CRDA programa 353.546 \$.

GTZ

Najznačajniji partner u projektu bilateralne **tehničke saradnje** između Republike Crne Gore i Savezne Republike Njemačke je njemačka organizacija za tehničku pomoć i saradnju GTZ. U okviru potpisanog Memoranduma o saradnji sa GTZ-om se realizovao projekat » **Promocija privatnog sektora sa naglaskom na mala i srednja preduzeća u Crnoj Gori** ».Budžet 1.500.000 €. U toku je realizacija projekta »**Podrška ekonomskom razvoju i zaposlenosti 2005-2010.g**«. Budžet 2.500.000 €.

---

¹⁸ Izvor: Enterprise policy development in Western Balkans –Report on the implementation of European Charter for Small enterprises in Western Blkans, 2007

JICA

Japanska agencija za međunarodnu saradnju pruža pomoć zemljama zapadnog Balkana i fokusirana je na razvoj privatnog sektora i podršku povećanju zaposlenosti putem razvoja malih i srednjih preduzeća i sektora turizma. Potpisan je Memorandum za projekat podrške razvoju malih i srednjih preduzeća putem pružanja tehničke pomoći.

PCMG

Sa Javnom Agencijom Republike Slovenije za podjetništvo in tuje investicije (JAPTI) saradnja se odvija se na projektu „Preduzetnički klubovi u osnovnim školama“ Partner projekta je preduzeće SUN, Gornja Radgona, na projektu BCN (Business Co-operation network) kao potprojektu Projekta » Razvoj preduzetništva i malih i srednjih preduzeća u regionu Jugoistočne Evrope ». Budžet 30.000€.

REGIONALNI RAZVOJNI CENTAR ZASAVJE

Saradnja u okviru projekta Pakta stabilnosti za jugoistočnu evropu u cilju jačanju kapaciteta regionalnih/lokalnih biznis centara kroz twinning aktivnosti (koji podrazumijevaju razmjenu informacija, znanja, iskustava i dobre prakse) između biznis organizacija partnerskih zemalja.

AGENCIJA ZA MEĐUNARODNU SARADNJU REGIJA ITALIJE

Bilateralna saradnja kroz razmjenu informacija, prenos italijanskih iskustava i uspješne prakse, otvaranje predstavništava, organizacija i podrška organizovanju poslovnih susreta, edukacija, obuka, promocija.

SEKRETARIJAT ZA PODRŠKU RAZVOJU MSP GRADA MOSKVE

Potpisan je Protokol o saradnji u cilju razmjene informacija i iskustava, organizovanja- poslovnih susreta, izložbi i sajмова, saradnje u oblasti školovanja i usavršavanja kadrova.

CIM

Centar za internacionalnu migraciju predstavlja zajedničku akciju GTZ (German Technical Cooperation) i Centralne kancelarije Njemačke federalne agencije za zapošljavanje (Central Placement Office of the German Federal Employment Agency (BA)). Saradnja sa CIM ostvaruje se kroz projekat » Energetska efikasnost za mala i srednja preduzeća«.

HELP

Sa njemačkom nevladinom organizacijom HELP, Hilfe zur Selbsthilfe e.V. saradnja na projektu smanjenja siromaštva u Crnoj Gori-aktivnosti samozapošljavanja za izbjegla i raseljena lica i ugrožena domaćinstva.

ATA-Academic Training Association

Saradnja sa ATA je trenutno fokusirana na projekat: **“Razvoj privatnog sektora u regionu zapadnog Balkana”**, čiji je cilj izgradnja kapaciteta partnerskih institucija u svrhu zajedničkog pokušaja rješavanja ekonomskih izazova u regionu Zapadnog Balkana. Projekat pruža mogućnost partnerima uključenim u projekat razvoja privatnog sektora da razmijene znanja u vezi privatizacije, preduzetništva, ekonomskih dimenzija EU, regionalne ekonomske saradnje, promocije stranih investicija i drugih aspekata razvoja privatnog sektora i regionalne saradnje.

ATA učestvuje i u realizaciji projekta „Osnivanje biznis inkubatora“ u Baru.

Ostali međunarodni projekti

Pakt Stabilnosti za Jugoistočnu Evropu

Program Investment Compact – Vodeći program dizajniran da poboljša investicionu klimu i podrži razvoj privatnog sektora u Jugoistočnoj Evropi.

Projekat: Razvoj preduzetništva i malih i srednjih preduzeća u jugoistočnoj Evropi-Program preduzetničkog osposobljavanja.

Interreg III A L.O.D.E -formiranje lokalnih razvojnih tačaka u Jadranskim preko-graničnim oblastima, Integra -Internacionalizacija i globalizacija malih i srednjih preduzeća iz oblasti Mediterana, Srednjeg istoka i Balkana i Partneri: Unija Privrednih Komora Veneto (Unioncamere Veneto), Italija.

Lokalna razvojna kancelarija, u okviru Direkcije za razvoj malih i srednjih preduzeća, počela je sa radom 4.04.2005. godine. Projekat je završen u maju 2006. g. Budžet 200.000 €.

Reset D- Razvijanje mogućnosti za saradnju i partnerstvo između pojedinih oblasti i lokalnih udruženja preduzeća kao i promovisanje tj. podsticanje mogućnosti za saradnju i partnerstvo između italijanskih preduzeća i preduzeća sa Balkana. Partneri: Italijanske regije Basilicata, Campania i Lazio, rumunsko italijanska fondacija – Rumunija, Privredna komora BIH. Budžet 300.000€.

Integra Plus - Internacionalizacija i globalizacija MSP iz oblasti Mediterana, Srednjeg istoka i Balkana i njihovo povezivanje sa preduzećima iz regija sa juga Italije. Integra plus, obuhvata 22 zemlje Mediterana, sa Italijom kao nosiocem razvoja i članicom EU. EICC Crne Gore i Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća su odabrani od strane italijanskog partnera za servisni centar za razvoj MSP u Crnoj Gori.

Jadransko Jonska inicijativa - Crna Gora je član Jadransko-Jonske inicijative u okviru koje postoji podgrupa za saradnju u malih i srednjih preduzeća.

Embrace II – Projekat ima za cilj da promoviše razvoj MSP iz ugroženih područja (ruralnih, planinskih, nerazvijenih urbanih) i da poveća njihovu konkurentnost i transnacionalnu saradnju kroz informaciono i društvo znanja. Partneri u projektu su Trek Consulting SA - Grčka, CESTEC SPA - Italija.

12. KOMPARATIVNA ANALIZA POLITIKE MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA

12.1 KOMPARATIVNA ANALIZA POLITIKE MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U REGIONU

HRVATSKA

U Republici Hrvatskoj postoje okvirni dokumenti koji definišu pristup i politiku hrvatske Vlade prema malim i srednjim poduzećima. Temeljni dokument je **Zakon o poticanju malog gospodarstva** («Narodne novine» br. 29/2002), dok Zakon o obrtu («Narodne novine» br. 49/2003), Zakon o zadrugama («Narodne novine» br. 36/1995, 67/2001 i 12/2002) i Zakon o trgovačkim društvima («Narodne novine» br. 111/1993, 34/1999 i 52/2000) definišu posebne oblike poslovanja malih i srednjih preduzeća.

Strategija Vlade Republike Hrvatske u području razvoja malih i srednjih preduzeća definisana je **Programom razvoja malog gospodarstva 2003- 2006.g.** Ovaj program donosi Vlada RH, na prijedlog Ministarstva za obrt, malo i srednje poduzetništvo za period od četiri godine.

Programom su utvrđeni strateški ciljevi razvoja malih i srednjih preduzeća, potrebni preduslovi za ostvarenje tih ciljeva, podsticajne mjere, nosioci i saradnici za realizaciju svake pojedine mjere, okvirno izvori sredstava i način praćenja.

Za operativnu primjenu Programa svake godine se donosi „**Plan provedbe programa**” kojim se detaljnije utvrđuju zadaci svakog nosioca u realizaciji pojedine mjere.

Analizirajući dosadašnja kretanja u oblasti malih i srednjih preduzeća, kao i rezultate sprovođenja **Programa razvoja malog gospodarstva 2001-2004**, određeni su slijedeći ciljevi:

- povećanje broja malih i srednjih preduzeća,
- rast broja zaposlenih u malim i srednjim preduzećima,
- povećanje udjela malih i srednjih preduzeća u ukupnoj ekonomiji RH (prvenstveno u BDP i izvozu) uz jačanje konkurentnosti, unapređenje tehnološkog razvoja i povezivanje preduzeća
- jačanje preduzetničkih institucija za podršku i organizovanje edukacije za preduzetništvo
- snaženje uloge lokalne samouprave u podršci ekonomskom razvoju i uspostavljanje različitih oblika regionalne saradnje.

Ministarstvo za obrt, malo i srednje poduzetništvo kao centralna državna organizacija je odgovorna za razradu i sprovođenje programa.

Ministarstvo na prijedlog nosilaca Programa donosi Godišnji plan sprovođenja Programa.

Sredstva za sprovođenje Godišnjeg plana sprovođenja Programa obezbjeđuju se državnim budžetom i iz drugih izvora u skladu sa zakonom. Izvještaj o izvršenju Godišnjeg plana sprovođenja Programa podnosi se Hrvatskom saboru.

Ministarstvo takođe nadzire i prati sprovođenje Programa i Godišnjeg plana sprovođenja Programa, analizira rezultate i izrađuje izvještaje.

Za podsticanje razvoja malog gospodarstva **Zakonom o poticanju malog gospodarstva** osnovana je Hrvatska agencija za malo gospodarstvo -**HAMAG**.

Hrvatska agencija za malo gospodarstvo, uz Ministarstvo za obrt, malo i srednje poduzetništvo, je glavni nosilac sprovođenja **Programa razvoja malog gospodarstva**. Njena je uloga da, kao stručno tijelo, usklađuje sprovođenje podsticajnih mjera, neposredno ih sprovodi ako je za to zadužena i prati, analizira i izvještava o postignutim rezultatima, na temelju ostvarene saradnje sa svim ostalim tijelima i institucijama koje su uključene u podsticanje razvoja malih i srednjih preduzeća. Zadaci Agencije su:

sprovedenje finansijskih podsticajnih mjera, posebno davanja garancija – davanje stručne pomoći preduzetništvu i ostali podsticaji malim i srednjim preduzećima.

BOSNA I HERCEGOVINA

Na nivou Federacije Bosne i Hercegovine, problemi razvoja malih i srednjih preduzeća su u nadležnosti *Ministarstva razvoja poduzetništva i obrta*. U skladu sa nadležnostima Ministarstva, unutar organizacione šeme postoji *Sektor za razvoj poduzetništva*. Unutar ovog sektora djeluje *Odjel za promociju i razvoj poduzetništva*.

Bosna i Hercegovina je usvojila ***Srednjeročnu strategiju razvoja (PRSP) 2004- 2007***, u kojoj se pridaje veliki značaj razvoju sektora malih i srednjih preduzeća. Konceptualna osnova za definisanje strateških ciljeva razvoja MSP je dokument ***Poduzetničko društvo*** pripremljen od strane Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa 2001. godine, kao okvirni dokument ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine.

Srednjeročna strategija razvoja navodi, kao glavni prioritet u jačanju preduzetništva i MSP u BiH, usklađivanje politika sa preporukama *Evropske povelje o malim preduzećima*. Na osnovu ovoga je 2005. godine, usvojen „**Zakon o poticanju razvoja malog gospodarstva**” koji uvažava preporuke Evropske komisije o definiciji mikro, malih i srednjih preduzeća.

“Zakonom o poticanju malog gospodarstva” za nosioce podsticajne politike u kontekstu razvoja MSP određeni su: Vlada Federacije i vlade kantona, Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta, nadležna federalna i kantonalna ministarstva i institucije i jedinice lokalne samouprave.

Istovremeno, BiH mora da kreira politiku koja ima za cilj da modernizuje i restrukturira industriju, a takođe i da ojača MSP sektor. Strategija navodi da je neophodno usvojiti Strategiju razvoja MSP u BiH (harmonizovanu sa Evropskom poveljom) koja definiše institucije i mjere koje vode ka razvoju preduzetništva i MSP.

Pored pripreme za izradu Strategije podrške razvoju MSP, Srednjeročna Strategija razvoja naglašava kao prioritete:

- Uspostavljanje zakonskog i institucionalnog okvira za podršku razvoju preduzetništva,
- Osnivanje garancijskog fonda za podršku malim i srednjim preduzećima,
- Podsticanje obuke (treninga) i obrazovanja za preduzetnike i menadžere.

Osim toga, u okviru programa *Evropskog partnerstva za BiH* u toku je razrada srednjeročnih planova razvoja administracijske i zakonske infrastrukture koja je neophodna za državnu podršku razvoju malih i srednjih preduzeća.

Prioritetne aktivnosti u okviru ovog poduhvata se odnose na:

- Strategiju razvoja malih i srednjih preduzeća u BiH,
- Zakonski i podzakonski akti potrebni za za statističko obuhvatanje sektora MSP na državnoj razini, sukladno preporukama i dobroj praksi u Evropskoj Uniji,
- Uspostavljanje institucije za razvoj i podršku MSP sektoru (Agencija na nivou BiH),
- Formiranje garantnih i kreditnih fondova u cilju podsticaja MSP na državnom nivou.

REPUBLIKA SRPSKA

Na institucionalnom planu u Republici Srpskoj u septembru 2004 osnovana je Agencija za razvoj malih i srednjih preduzeća. Agencija je osnovana u skladu sa Zakonom o podsticanju razvoja malih i srednjih preduzeća. Agencija djeluje kao pravno lice i neprofitna organizacija. U sistemu državne infrastrukture, zadatak Agencije je da prati, koordinira i daje inicijativu u radu ostalim subjektima zaduženim za razvoj MSP na entitetskom, regionalnom i lokalnom nivou.

Od 2002. godine u Republici Srpskoj je na snazi „*Zakon o podsticaju razvoja malih i srednjih preduzeća*” koji slijedi definicije iz preporuka Evropske komisije, kako u pogledu intervala veličine preduzeća mjerene brojem zaposlenih, tako i u pogledu veličine preduzeća mjerene godišnjim prihodom.

Republika Srpska je usvojila „**Strategiju razvoja malih i srednjih preduzeća u RS 2006-2010**” koja metodološki polazi od usklađenosti sa Evropskom poveljom za mala preduzeća. Strategijom je razvijen sektorski pristup razvoju malih i srednjih preduzeća, a s obzirom na vrlo neujednačen **regionalni** razvoj Republike Srpske predviđeno je posebno podsticanje manje razvijenih i pograničnih područja. Za realizaciju ovih aktivnosti neophodno je formiranje regionalnih razvojnih centara Agencije.

Za razvoj MSP od prioritetne važnosti je i stvaranje razvojnog ambijenta na **lokalnom** nivou, pa je u Strategiji poklonjena velika pažnja razvoju lokalne institucionalne i preduzetničke infrastrukture: lokalne agencije, odjeljenja za privredu, info pultovi, poslovni inkubatori i poslovne zone.

Strategija za razvoj malih i srednjih preduzeća u RS za period 2006.-2010.godin, sadrži i prijedloge za izmjenu zakonske regulative koja bi znatno olakšala registraciju i formiranje novih malih i srednjih preduzeća.

Strategija razvoja MSP-a u RS definiše logički okvir prema kome će se razrađivati jednogodišnji planovi aktivnosti za period 2006-2010.godina. Urađena je i matrica programa podsticaja sa nosiocima, vremenskim i finansijskim okvirom.

Najznačajniji društveni i privredni efekti koji će se postići uspješnom realizacijom Strategije biće povećanje zaposlenosti, povećanje izvoza, smanjenje platnog deficita, ravnomjerniji regionalni razvoj i jačanje materijalne osnove za obrazovanje, zdravstvo, i druge važne društvene djelatnosti.

Za ostvarenje pomenutih strateških ciljeva za period 2006.-2010. godina, neophodno je ispuniti sljedeće operativne ciljeve:

1. Jačanje finansijske podrške MSP i preduzetništva
2. Ubrzanje postupka i smanjenje troškova registracije poslovnih subjekata
3. Smanjenje fiskalnog opterećenja i poreska politika ka MSP
4. Jačanje institucionalne podrške razvoja MSP
5. Stvaranje i razvoj preduzetničke infrastrukture
6. Partnerstvo i klasterizacija MSP
7. Obrazovanje preduzetnika
8. Jačanje inovacijske i tehnološke konkurentnosti MSP
9. Jačanje uloge informaciono-komunikacionih tehnologija u razvoju MSP
10. Internacionalizacija MSP.

Praćenje realizacije Strategije će obavljati Republička agencija za razvoj malih i srednjih preduzeća u saradnji sa Ministarstvom za privredu, energetiku i razvoj kroz četvoromjesečne izvještaje koji će se podnositi Vladi Republike Srpske i godišnje izvještaje Narodnoj skupštini Republike Srpske.

MAKEDONIJA

Na institucionalnom planu ostvarena je značajna podrška razvoju malih i srednjih preduzeća kroz osnivanje i rad **Agencije za promociju preduzetništva** u maju 2004.godine.

Agencija za promociju preduzetništva-APPRM u Makedoniji je državna institucija osnovana u cilju realizacije Programa mjera i aktivnosti za promociju preduzetništva i jačanje konkurentnosti malih i srednjih preduzeća i drugih programa Vlade koji se odnose na preduzetništvo i MSP.

APPRM ima glavnu ulogu na nacionalnom nivou za implementaciju i koordinaciju nacionalne i međunarodne podrške sektoru MSP.

Za realizaciju ovih aktivnosti Agencija saraduje sa mrežom regionalnih centara i agencijana za podršku MSP.

Strateški okvir za podršku razvoju MSP je definisan sljedećim dokumentima: Nacionalna Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća, Program mjera i aktivnosti za promociju preduzetništva i jačanje konkurentnosti malih i srednjih preduzeća, Evropska povelja za mala preduzeća, Zakon o zanatstvu, Zakon o agenciji za promociju preduzetništva.

Nacionalna Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća u Makedoniji je izrađena i odobrena 2002. godine, a usvojena je za period od 10 godina, t.j. do 2012. godine.

Princip razvoja malih i srednjih preduzeća je u potpunosti usaglašen sa politikom Evropske Unije, a razvojni pravci odnose se na:

Razvojni pravac 1: Podrška osnivanju novih preduzeća

Razvojni pravac 2: Jačanje konkurentnosti postojećih preduzeća

Razvojni pravac 3: Poboljšanje koordinacije i kontakta sa MSP

Opšti cilj Strategije je:

Povećanje broja zaposlenih u MSP do 100.000 u periodu 2006-2012

Ciljevi:

- Povećanje broja aktivnih MSP kroz osnivanje 20.000 novih preduzeća u periodu 2006-2012, i obezbijediti da se preduzeća osnivaju u svim regionima.
- Povećanje broja zaposlenih u postojećim MSP za najmanje 40.000 u periodu 2006-2012 i obezbijediti da svi regionu ostvare korist od novih mogućnosti za zapošljavanje.
- Povećanje broja privatnih konsultantskih kuća u svim regionima za najmanje 6.000 u periodu 2006-2012, kao i povećanje broja sertifikovanih konsultanata do 5.000.
- Jačanje dijaloga između donosioca odluka i MSP kao i kreiranje novih MSP struktura i mehanizama za MSP
- Aktivnosti za MSP treba da budu u skladu sa odgovarajućim EU direktivama i da je MSP legislativa usklađena sa Aquis Communautaire

Institucionalni cilj predstavlja jačanje dijaloga između donosioca usluga i MSP, i kreiranje novih struktura i mehanizama za budući dijalog sa preduzećima kako bi se njihovi stavovi o svim ključnim pitanjima mogli predočiti prije donošenja odluka.

U 2004. i 2005. godini urađene su značajne promjene u oblasti zakonske regulative koja se odnosi na MSP. Usvojeno je više novih zakona, a nekoliko su izmijenjeni amandanimanama. Novi usvojeni zakoni su: Zakon o preduzećima, Zakon o zanatskim aktivnostima, Zakon o trgovini, Zakon o zaštiti potrošača, Zakon o ugostiteljstvu, Zakon o turizmu, Zakon o javnim nabavkama, Zakon o osnivanju Agencije za strane investicije, Zakon o radnim odnosima.

SRBIJA

Najviši nivo integralnog modela za podršku razvoju MSP U Srbiji čini: **Ministarstvo za privredu i privatizaciju** sa svoja 2 sektora (Sektor za razvoj MSP i sektor za privatno preduzetništvo) sa ulogom koja podrazumijeva kompetencije u određivanju stratejskih pravaca razvoja ovog sektora, kreiranju stimulativnog poslovnog ambijenta za osnivanje i poslovanje MSP, definisanju i vođenju ekonomske politike u ovoj oblasti i drugim poslovima od značaja za sektor MSP i preduzetništva, kao i **Republička Agencija za razvoj MSP i preduzetništva** i mreža od 13 regionalnih agencija/centara.

Srbija je usvojila „**Strategiju razvoja malih i srednjih preduzeća 2003-2008**”.

Strateški prioriteti predstavljaju kreiranje okvira za održiv, međunarodno konkurentan i izvozno orijentisan sektor MSP i kao rezultat toga obezbjeđenje ekonomskog i socijalnog rasta u Srbiji koji se ogleda u:

- povećanju standarda života i smanjivanju razlika između prosječne zarade u Srbiji i zemljama EU,
- značajnom porastu zaposlenosti,
- snažnijem i ravnomjernijem regionalnom razvoju,
- jačanju međunarodnih trgovinskih veza, posebno sa zemljama EU
- povećanje raspoloživih resursa za ostale sektore, kao što su edukacija, zdravlje penzioni fondovi.

Vlada Srbije je imala 2 prioriteta cilja razvoja MSP do 2007.

- povećanje broja MSP sa 270.000 na oko 400.000
- kreiranje više od million novih radnih mjesta u sektoru MSP.

Glavni strateški ciljevi razvoja MSP i preduzetništva:

- Podrška MSP u prioritetnim sektorima ekonomije
- Institucionalna podrška za preduzeća i preduzetništvo
- Uklanjanje zakonskih i regulatornih barijera
- Javni sektor i MSP
- Finansiranje MSP-a
- Konkurentnost MSP-a
- Nova znanja i vještine za sektor MSP –edukacija trening
- Promocija izvoza za MSP
- Priprema MSP za digitalnu eru
- Siva ekonomija
- Analiza poslovanja MSP-a
- Promocija Strategije razvoja MSP-a
- Implementacija nacionalne Strategije MSP-a i proces revizije
- Međunarodna podrška i tehnička pomoć.

SLOVENIJA

Vlada Republike Slovenije je 1992. godine osnovala **Pospeševalni centar maloga gospodarstva-PCMG** sa ciljem da koordinira mrežu za podršku malom i srednjem biznisu i programe za promociju preduzetništva. PCMG odnosno sadašnja **Javna agencija za podjetništvo i tuje investicije - JAPTI** je institucija koja funkcioniše u okviru Ministarstva za gospodarstvo. JAPTI koordinira preduzetničke inicijative preko mreže za podršku malom biznisu i mreže lokalnih biznis centara, a ciljnu u grupu čine mikro, mala i srednja preduzeća. Oblast rada odnosi se na razvoj usluga za podršku mikro, malim i

srednjim preduzećima, razvoj okruženja za podršku preduzetništvu, razvoj preduzetničke kulture i koordinacija mreže EIC i jačanje kvaliteta usluga i internacionalizacija MSP.

Vlada Republike Slovenije-Ministarstvo za gospodarstvo je 06.07.2006. godine donijelo „**Program za jačanje preduzetništva i konkurentnosti 2007-2013**“ koju sporovodi Direktorat za preduzetništvo i konkurentnost u okviru ovog Ministarstva.

Politika razvoja preduzetništva i konkurentnosti je orjentisana na četiri ključna područja:

- **stimulisanje razvoja preduzetništva i preduzetničkog ambijenta** (kroz promociju i preduzetničko osposobljavanje, vaučersko savjetovanje, stimulisanje preduzetništva u posebnim ciljnim grupama),
- **razvoj znanja u ekonomiji** (formalno i stručno obrazovanje),
- **razvoj i inovacije u ekonomiji** (razvoj logističkih platformi-infrastrukture-tehnoloških parkova, inkubatora, stimulisanje istraživačko razvojne djelatnosti, razvoj inovacija),
- **stimulisanje razvoja malih i srednjih preduzeća iz sopstvenih i pozajmljenih izvora** (stimulisanje investicionih ulaganja).

Ovaj Program je operativni dokument širih strateških dokumenata kao što su:

- **Strategija razvoja Slovenije,**
- **Nacionalni istraživačko razvojni program,**
- **Okvir ekonomskih i socijalnih reformi za povećanje blagostanja,**
- **Program reformi za realizaciju Lisabonske strategije u Sloveniji** koji je svojim ciljevima i mjerama usklađen sa Strategijom razvoja Slovenije. Za dostizanje razvojnih ciljeva Lisabonske strategije Programom reformi su definisane sljedeći zadaci:
  - Prvi razvojni zadatak: konkurentna ekonomija i brzi ekonomski rast, poslovno okruženje i razvoj preduzetništva
  - Drugi razvojni zadatak; dvosmjernan protok znanja za ekonomski razvoj i otvaranje novih radnih mjesta, znanje za razvoj i razvoj ljudskih resursa
  - Treći razvojni zadatak: efikasna država
  - Četvrti razvojni zadatak: savremena socijalna država i veća zaposlenost (zaposlenost i povećanje ponude na tržištu rada i unaprijeđen sistem socijalne sigurnosti, stimulisanje prilagođavanja i mobilnosti na tržištu rada)
  - Peti razvojni zadatak: mjere za dostizanje dugoročnog razvoja (bolje upravljanje životnim prostorom, dugoročno korišćenje izvora, regionalni razvoj).

Kao članica EU Slovenija sprovodi principe Evropske povelje za mala preduzeća.

Od važećih propisa koji se odnose na preduzetništvo i konkurentnost u Sloveniji su na snazi “Zakon o podršci za stvaranje preduzetničkog ambijenta”, “Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o podršci za stvaranje preduzetničkog ambijenta”, “Uredba o uslovima, kriterijumima i mjerama za dodjelu sredstava za realizaciju preduzetničkih programa”, “Pravilnik o načinu vođenja i sadržini subjekata inovativnog okruženja”, “Pravilnik o procedurama za realizaciju budžeta Republike Slovenije”, “Zakon o privrednim društvima”, “Zakon o istraživačkim i razvojnim djelatnostima”.

12.1 POLITIKA RAZVOJA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA NA NIVOU EVROPSKE UNIJE

Mala i srednja preduzeća u Evropi su motor evropske ekonomije i glavni pokretači za dostizanje održivog rasta i kreiranja novih radnih mjesta. Širom Evrope ima oko 23 miliona MSP-a što predstavlja oko 99% ukupnog broja svih preduzeća u kojima je otvoreno oko 75 miliona radnih mjesta.

U martu 2000.godine od strane Savjeta Evrope donesena je **Lisabonska strategija** ili Lisabonska Agenda koja predstavlja razvojni plan Evropske Unije koji ima za cilj da Evropa do 2010.g. **postane najkonkurentnija i najdinamičnija ekonomija u svijetu** zasnovana na znanju. Lisabonska Agenda predstavlja sveobuhvatnu strategiju koja ima za **cilj da promoviše ekonomski rast, jača konkurentnost i**

otvara nova radna mjesta i unapređuje strukturne i zakonske reforme, a istovremeno obezbjeđuje socijalnu koheziju i održivost životne sredine.

Lisabonski akcioni program postavlja prioritete koji će pomoći Uniji i zemljama članicama da povećaju produktivnost i stvore brojnija i bolja radna mjesta. Akcioni program obuhvata djelovanje u tri glavna područja:

- **učiniti Evropu privlačnijim mjestom za investiranje i rad,**
- **znanje i inovacija za rast,**
- **stvaranje brojnih i boljih radnih mjesta.**

Srednjeročna revizija ove strategije koja je urađena 2005. godine i nudi značajne mogućnosti da se sagledaju dosadašnji rezultati i da se pojačaju naponi od strane EU i na nivou država članica i gdje je neophodno da se preduzmu korektivne mjere kako bi se se dostigli ciljevi Lisabonske strategije.

U ime EU, brigu o malim i srednjim preduzećima brine Komisija za MSP (u okviru Direktorata za preduzetništvo) koja razvija programe i sprovodi cjelokupnu politiku zemalja članica u području MSP.

Na nivou EU, Evropska komisija je 2005. g. donijela sveobuhvatnu politiku razvoja MSP, koja ima za cilj da osigura da su politika i aktivnosti Unije povoljne za MSP i da doprinesu da Evropa bude sve atraktivija za osnivanje novih preduzeća i poslovanje.

Nova politika Komisije koja se odnosi na MSP ima za cilj primjenu principa: « Prvo misli malo » kako bi poslovno okruženje za MSP postalo povoljnije, kako bi se smanjili administrativni troškovi, pojednostavile i ubrzale procedure, poboljšao pristup tržištu, kreirala nova radna mjesta i povećao dijalog i konsultacije sa MSP i stvorili se uslovi za povećanje njihove konkurentnosti. Na ovaj način jasno se podržava implementacija Lisabonskog programa.

»Moderna politiku MSP za rast i zaposlenost« koju je Evropska komisija usvojila 2005. godine ima za cilj da obezbijedi da su svi aspekti EU politike koji se odnose na podršku MSP-u koordinisani i potrebe MSP-a su više procijenjene prilikom izrade ove politike. Politika uključuje aktivnosti u 5 oblasti:

- promocija preduzetništva i preduzetničkih vještina,
- poboljšanje pristupa MSP-a tržištima,
- ukidanje birokratije,
- poboljšanje razvojnih šansi MSP-a,
- jačanje dijaloga i konsultacija između MSP i donosioca odluka.

Dakle, ova politika kreira politički okvir za aktivnosti malih i srednjih preduzeća i integriše ciljeve postojećih instrumenata politike posebno Evropske povelje za mala i srednja preduzeća kako bi se izgradila sinergija i povećala transparentnost pristupa evropske politike za MSP.

Evropska povelja za mala preduzeća je odobrena od strane lidera EU 2000. godine.

Putem Evropske povelje za mala i srednja preduzeća, zemlje članice EU su se obavezale da kreiraju povoljni poslovni ambijent za MSP. Posebna aktivnost na nivou EU predstavlja omogućavanje zemljama članicama da uče na iskustvima u kreiranju i implementaciji politika, kako bi se mogle primijeniti najbolje prakse i poziva zemlje članice i Komisiju da preduzmu aktivnosti kako bi podržale MSP u sljedećim ključnim oblastima:

1. Preduzetničko obrazovanje i obuka
2. Jeftiniji i brži start-up
3. Bolje zakonodavstvo i regulativa
4. Raspoloživost vještina
5. Poboljšanje on-line pristupa

6. Iskorišćavanje jedinstvenog tržišta
7. Oporezivanje i finansije
8. Jačanje tehnološkog kapaciteta malih preduzeća
9. Uspješni modeli e-biznisa i vrhunska poslovna podrška
10. Razvoj jačeg i efikasnijeg predstavljanja malih preduzeća

Zemlje zapadnog Balkana usvojile su Evropsku Povelju za mala preduzeća 2003. godine.

12.2. SISTEMI PODRŠKE MALIM I SREDNJIM PREDUZEĆIMA U EU

Evropska Unija se, dakle, opredijelila za koordinisani pristup u razvoju MSP. U okviru Evropske Unije koordinišu se strategije koje se donose na nivou Evropske Unije i strategija svake od država članica.

Struktura sistema podrške koji se primjenjuju za implementaciju strategije u pogledu malih i srednjih preduzeća je široka i uglavnom obuhvata slijedeće segmente:

1. Unaprijeđenje okruženja razvoja MSP u zemljama članicama:

- Pojednostavljenje administracije i pravnog okruženja,
- Unapređenje finansijskog okruženja,
- Unapređenje fiskalnog okruženja,
- Unapređenje socijalnog okruženja,
- Unapređenje ostalih relevantnih okruženja.

2. Programi i mjere podrške za MSP:

- Koncentrisane akcije članica EU u pomoći MSP,

Koncentrisane akcije kao vid konkretne podrške razvoju MSP u EU, zasnovane su na modelu konsultacija između članica EU i Komisije u cilju promjena nepovoljne prakse i promocije najboljih rješenja. Do sada su posebno razjašnjena tri fundamentalna pitanja: koji su zahtjevi i potrebe MSP, koja je uloga vlade, koja je uloga posrednika.

U prvi plan stavljene su preporuke za snabdijevanje MSP relevantnim informacijama, potreba za decentralizaciju informacija i dalje postepeno pojednostavljene administracije.

- **Pristupi finansijama i kreditima i razvoj finansijskih instrumenata za MSP,**

Razvoj partnerskih odnosa na relaciji banka-MSP stavljeni su u prvi plan kako bi finansijska podrška bila svrsishodna.

U EU postoji i vrlo razučena šema finansijskih instrumenata koji su na raspolaganju MSP.

U EU funkcioniše **EMGA**-The European Mutual Guarantee Association (evropska zajednička garancijska asocijacija). Da bi se koristila šema EMGA, neophodno je biti član te asocijacije. Njeno funkcionisanje od posebne je koristi onima koji intenzivno investiraju u MSP.

Evropska investiciona banka (EIB) obezbjeđuje globalnu finansijsku podršku za MSP. Od 1990. godine, od kada je počela funkcionisati, do 2004. godine, EIB je odobrila preko 42.000 kredita u iznosu od 11 miliona eura.

Evropski investicioni fond (EIF) ima ulogu da podstiče razvoj MSP, na trans-evropskom nivou, obezbjeđujući garancijske zajmove za projekte.

EIF podržava zajmove vezane za biznis i okruženje u kontekstu potreba MSP. Projekt tipa "Rast i okruženje" podrazumjeva da EIF daje garancije za zajmove MSP koja zapošljavaju manje od 100 radnika za investicije, koje su vezane za rješavanje problema MSP.

Garancije pokrivaju zajmove za investicije koje imaju minimalnu starost od tri godine i ako su manje od 1 milion €, garancije pokrivaju zajmove samo za direktno generisane investicije ili indirektno koje doprinose rješavanju nekog ekološkog problema i samo novi zajmovi mogu biti odabrani za garancije u okviru ovog sistema.

Navedene mjere Evropska Komisija sprovodi sveobuhvatno na prostoru cijele Evropske Unije. Pored zajedničkih aktivnosti, svaka od zemalja članica sprovodi i svoje vlastite aktivnosti na jačanju MSP u svojoj državi. Te aktivnosti se finansiraju uglavnom iz budžeta svake države, a nerijetko se subvencioniraju iz budžeta EU.

- Podrška razvoju regionalnih MSP,
- Podrška MSP u evropeizaciji i internacionalizaciji njihovih strategija.

3. Jačanje konkurentnosti MSP:

- Istraživanje i tehnološki razvoj,
- Unapređenje kvaliteta proizvoda i usluga,
- Inovacijski procesi i druga unapređenja,
- Promocija preduzetništva,
- Ostale važne podrške (standardi, unapređenje znanja i sl.).

12.3 PRIMJERI PROGRAMA PODRŠKE MSP

SLOVENIJA

Javna agencija za razvoj preduzetništva i strane investicije (JAPTI) ima za cilj da razvije efikasne usluge za podršku biznisu s ciljem promovisanja preduzetništva, samozapošljavanja i preduzetničke kulture u Sloveniji.

Konkretno, JAPTI mreža pruža sljedeće usluge:

- Konsalting i asistenciju prilikom pripremanja novih razvojnih projekata,
- Trening preduzetnika i savjetnika,
- Informacije,
- Izdavanje garancija,
- Finansijska pomoć za preduzetnike – početnike,
- Razvoj informativnih baza podataka i pripremanje paketa informacija,
- Organizaciju promocija na sajmovima nacionalnog i međunarodnog karaktera,
- Programi istraživanja i razvoja,
- Promocija preduzetničkog duha.

Neki od programa koje JAPTI realizuje su: Program ohrabrivanja inventivnosti i inovativnosti, program mreže Euro Info Centara program razvoja preduzetničkog duha i kreativnosti kod mladih ljudi, program promocije žena preduzetnika, program razvoja Kluba Poslovnih Anđela, projekat e-biznisa, anti-birokratski program, itd.

Mreža JAPTI obuhvata i regionalne razvojne agencije, od kojih **Regionalni centar za razvoj Zasavje** pruža finansijsku podršku kroz garantne šeme.

Ovaj regionalni centar za razvoj je u početku bio orijentisan na promociju preduzetništva i finansijske podsticaje preduzetništvu da bi s vremenom značajno proširio svoju ulogu i trenutno među najvažnije aktivnosti spadaju **garantne šeme** finansijskog podsticaja regionalnom razvoju i napretku, kako u ekonomskom smislu tako i u smislu ljudskih resursa, infrastrukture, socijalnog osiguranja, obrazovanja i sl.

ŠPANIJA

Od svog ulaska u EU sredinom osamdesetih godina, Španija je izvukla korist od uvođenja međunarodnog iskustva u svoj sistem mjera za pomoć i podršku stvaranju i razvoju MSP.

Španski programi koji imaju za cilj podršku MSP obuhvataju:

- Promociju zapošljavanja ,
- Promociju izvoza,
- Istraživanje, razvoj i inovacije,
- Upravljanje kvalitetom.

• Promocija zapošljavanja

Razvijeni su programi koji nude finansijsku podršku za ona preduzeća koja otvaraju nova radna mjesta i učestvuju u borbi protiv nezaposlenosti. Ova pomoć je dostupna preduzećima kroz subvencije, smanjenje poreza, olakšice za socijalno osiguranje itd. U posljednjih nekoliko godina većina ovih šema je bila fokusirana na promociju zapošljavanja za one radne grupe čiji se pristup tržištu rada pokazao kao mnogo teži (žene, omladina, invalidi, osobe koje su nezaposlene dugo vremena, itd.).

Promocija izvoza

U Španiji su kreirani razni programi sa ciljem da pomognu MSP u njihovim procesima internacionalizacije i u njihovim strategijama izvoza. Neki od programa koji su od interesa za MSP:

Pipe (tehnička pomoć i subvencije za istraživanje stranih tržišta), **Faip** (program obezbjeđuje finansiranje za preduzeća koja podnose ponude za međunarodne ugovore i pokriva sve troškove vezane za pripremu ponude), **Assist** (nudi specijalnu podršku onim preduzećima koja su već iskusna u radu sa multilateralnim projektima i traže dodatnu ekspertizu ili savjete), **Papi** (ko-finansiranje za istraživanje stranih tržišta, kroz subvencije koje djelimično pokrivaju troškove studijskih posjeta, istraživačkih aktivnosti, lokalnih ili međunarodnih savjetnika, itd.), **trgovačke misije, trgovački sajmovi.**

• Istraživanje, razvoj i inovacije

Država je, shvatajući koliko je važno da MSP ulažu u istraživanje, razvoj i inovacije ako žele da uspiju u konkurentskom okruženju, napravila nekoliko šema koje imaju za cilj da obezbijede preduzećima ko-finansiranje za sprovođenje projekata istraživanja i razvoja.

• Menadžment kvaliteta

Cilj ovog programa je da se malim i srednjim preduzećima olakša pristup međunarodnim sertifikatima o standardima kvaliteta kao što su ISO (u raznim modelima 9000, 14000 itd.), EFQM itd. Ove šeme finansiraju učešće stručnjaka, konsultanata ili bilo kojih drugih mjera koje imaju za cilj da dobiju ove sertifikate o kvalitetu.

HRVATSKA

Hrvatska Agencija za malo gospodarstvo- HAMAG osnovana je na osnovu „Zakona o podsticanju malog gospodarstva“. Osnivač HAMAG-a je Republika Hrvatska i ona predstavlja posebnu instituciju za razvoj i podsticanje preduzetništva i malog biznisa.

Predmet podrške HAMAG-a je: Podsticanje razvoja malog biznisa i povećanja njegovog učešća u ekonomiji Republike Hrvatske, stvaranjem podsticajnog okruženja, kroz razvoj infrastrukture na državnom, regionalnom i lokalnom nivou, kroz omogućavanje korištenja podrške na osnovu iskazanih

potreba u finansiranju, primjeni i razvoju tehnologija, unapređenju kvaliteta, povećanju konkurentnosti, osiguranju tržišta i novom zapošljavanju, kao i kroz povezivanje, saradnju i umrežavanje preuzetnika, institucija i raznih vidova podrške.

U okviru Hrvatske agencije za malo gospodarstvo posluje Garantni fond koji omogućava:

- o davanje garancija za kredite koje su banke i druge pravne osobe - kreditori odobrile preduzetnicima
- o davanje bespovratne finansijske podrške za smanjenje troškova kredita odobrenih preduzetnicima od strane banaka i drugih pravnih osoba – kreditora.

Garancija i podrška može se dobiti isključivo za projekte koji se finansiraju iz kredita, koje su odobrili kreditori ili će ih odobriti uz garanciju HAMAG-a.

Kriterijume i prioritete za izdavanje garancija određuje HAMAG u saradnji s nadležnim institucijama Republike Hrvatske.

13. POTENCIJALI ZA RAZVOJ MSP

Najvažniji resurs koji doprinosi razvoju sektora malih i srednjih preduzeća, pored uspostavljanja stimulativnog sistemskog ambijenta, prirodnih i proizvodnih potencijala, predstavlja znanje. Identifikacija i dostizanje potrebnih kvalifikacija, vještina i znanja treba da prati trendove iz razvijenih zemalja Evropske unije (primjena *benchmarking-a*).

13.1 Prirodni resursi

Prirodni resursi predstavljaju značajan potencijal za razvoj Crne Gore. Iako ovi resursi imaju indirektan uticaj na nastanak i razvoj MSP značajni su kao opšti privredni resursi i osnova za ukupan privredni razvoj. Najvažniji prirodni resursi su: poljoprivredni resursi, šumski i vodni potencijali, turistički potencijali, pomorstvo.

Poljoprivreda, šumarstvo, vode

Pored osnovnih pretpostavki za razvoj poljoprivrede (poljoprivrednih površina), Crna Gora ima i brojne **komparativne prednosti:**

1. povoljni agroklimatski uslovi za specifične proizvodnje od gajenja maslina i citrusa u primorju preko gajenja ranog povrća i drugih intenzivnih kultura u središnjem dijelu (Zetsko-Bjelopavlička ravnica) do stočarstva na velikim planinskim prostranstvima sjevernog dijela Republike,
2. očuvanost zemljišta, vode i vazduha od zagađenja u značajnoj mjeri, što Crnoj Gori omogućava da snažnije afirmiše organsku poljoprivredu,
3. postoje znatne neiskorišćene površine obradivog poljoprivrednog zemljišta, kao i površine na kojima je moguće značajno povećanje proizvodnje po jedinici površine, a da se time ne ugroze resursi,
4. postojanje tržišta – lokalnog i turističke tražnje, a brojni specifični crnogorski proizvodi imaju potencijalno dobru prohodnost na inostranom tržištu.

Raspoloživi poljoprivredni resursi omogućavaju proizvodnju kvalitetnih i prepoznatljivih crnogorskih proizvoda, a naročito mesa, mlijeka i mliječnih prerađevina, meda, ribe, povrća, voća. Na ovom tlu uspjevaju i osobene kulture, kao što su šumski plodovi (borovnica, jestive gljive i dr.) i samoniklo ljekovito bilje (naročito kadulja).

Prirodno čiste vode najvećih su kvalitativnih osobina (mjenjenih najstrožijim, svjetskim standardima). Bogatstvo u pitkim vodama još uvijek je nedovoljno iskorišćeno, mada je u posljednjih nekoliko godina osnovano par fabrika za proizvodnju flaširane vode.

Slatkovodne vode Crne Gore bogate su pastrmkom, šaranom i ukljevom, a u moru postoji ogroman potencijal plave ribe (incuna, srdele i ostalih vrsta plave ribe).

Šume i šumska zemljišta rasprostiru se na površini od 720.000 ha i zauzimaju 54% površine Republike, od čega se najveći dio (572.000 ha) nalazi na njenom sjeveroistočnom dijelu. Ukupna drvena masa procjenjuje se na 72 miliona m³, od čega 29,5 miliona m³ (41 %) otpada na četinare, a 42,5 miliona m³ (59%) na lišćare. Ukupan prirast procjenjuje se na 1,42 miliona m³.

Turistički potencijali

Crna Gora je ekološka država. Tom činjenicom zauzima primarno mjesto na turističkim mapama. Mnogobrojni sunčani dani u ljetnjim mjesecima i velika količina snijega u zimskom periodu, određuju dva najzastupljenija oblika turizma u Crnoj Gori: primorski - ljetnji i zimski – rekreativni. Ono što Crnu Goru čini izuzetnim geografskim regionom je činjenica da se tokom istog dana možete sunčati na njenim plažama i skijati na atraktivnim ski stazama.

Dužina morske obale je 294 km, dok je dužina plaza 73 km.

U Crnoj Gori se nalaze četiri Nacionalna parka: Durmitor - 39.000 ha Lovćen - 6.400 ha Biogradska gora - 5.400 ha Skadarsko jezero - 40.000 ha.

Postoje i značajni resursi za razvoj lovnog, ribolovnog, vjerskog i ruralnog turizma. Posebno su atraktivni uslovi za razvoj agri turizma i turizma u ekstremnim uslovima (ekstremni sportovi).

Pomorstvo

Zbog svojih komparatibilnih prednosti sa aspekta prirodnih pogodnosti i izgrađene materijalne baze, te ukupnih efekata, pomorska privreda ima velik značaj za razvoj ukupne privrede Crne Gore i predstavlja jedan od prioriteta u njenom razvoju. Glavni subjekti pomorske privrede su: Luka Bar, Luka Kotor, Luka Zelenika, Luka Risan, Jadransko brodogradilište Bijela, Remontni zavod, Barska plovidba, Nimont i brodske kompanije.

13.2 Proizvodni resursi

Industrija

Industrija se uglavnom zasniva na postojećim resursima i najveće učešće ima rudarsko-energetsko-metalurški reprodanac. Postojeći resursi daju osnovu za mnogo razvijeniju preradivačku industriju od postojeće.

Bazna privredna struktura dopunjena je kapacitetima u metalopreradi, mašinogradnji, preradi drveta, tekstilnoj i hemijskoj industriji, industriji kože i obuće, konfekciji, industriji bijele tehnike, industriji građevinskih mašina i šumske mehanizacije i značajnim kapacitetima građevinske operative.

U Crnoj Gori postoje značajni kapaciteti industrijske prerade i dorade poljoprivrednih proizvoda: klanice, fabrika prerade ribe, mlinovi za žito sa silosima, mljekare, pekare, fabrike piva i sokova, fabrike za preradu voća, kapaciteti za preradu grožđa i vinski podrumi, preradu ljekovitog bilja, fabrike za proizvodnju cigareta i konditorskih proizvoda, preradu kafe itd.

Drvoprerada

Obim i struktura sirovine (613.032 m³ bruto drvene mase, 311.702 m³ tehničke oblovine) pokazuju da postoje značajni potencijali da se ova oblast u narednom periodu može brže i više razvijati. S obzirom da veliki drvopreradivački kompleksi, naslijedjeni iz perioda socijalizma nijesu u funkciji, budućnost ovog sektora će se ogledati u rastu i razvoju MSP.

Nažalost, u drvopreradi, najzastupljeniji su proizvodi nižih faza prerade, tako da akcenat treba dati ulaganjima u više faze prerade i proizvodnju namještaja.

ICT tehnologije

Informaciona tehnologija danas čini najznačajniju komponentu savremenog svijeta koja snažno utiče na sve oblasti života i rada, pružajući nove mogućnosti usavršavanju pojedinaca, kao i razvoju preduzeća, državne uprave i društva u cjelini. Ona je osnov informacionog društva i preduslov za razvoj elektronskog poslovanja i elektronske uprave, kao najznačajnijih poluga za ubrzanje razvoja ekonomije i poboljšanja usluga koje državna uprava pruža građanima i privrednim subjektima.

Razvoj i primjena informaciono komunikacionih tehnologija ima veliki značaj i na razvoj MSP u svim sektorima, a takodje i na razvoj samog sektora IT tehnologije, a posebno softverskih usluga. Za MSP su relevantni podaci kao što su ADSL I ISDN konekcije, iznajmljeni linkovi, broj zaposlenih po računaru u MSP, broj računara, osposobljenost zaposlenih za primjenu ICT-a, korišćenje poslovnih aplikacija i kao posebnost osposobljenost ICT kompanija u Crnoj Gori da daju podršku privredi kao cjelini.

I pored niskog stepena razvoja koji karakteriše Crnu Goru, ipak možemo govoriti o potencijalima za razvoj ovog sektora, a to pravo nam daju sljedeći pokazatelji:

- Prema podacima dva mobilna operatera Moneta i ProMontea veliki je broj korisnika mobilne telefonije(zavisno od perioda taj procenat dostiže 95% do 107%). Takva penetracija se može naći samo u visokorazvijenim zemljama zapadne Evrope.
- 130 000 korisnika interneta (21,6% stanovništva –Izvještaj Agencije za telekomunikacije 2006).
- Po istraživanjima u Crnoj Gori čak 38,3% domaćinstava posjeduje PC.

Države koje izgrade, odnosno prije uđu u informaciono društvo ostvariće najbolje rezultate i diktirati uslove koje će morati slijediti ostale zemlje. Zemlje koje u tom pogledu budu oklijevale u najskorijoj budućnosti suočiće se sa značajnim smanjenjem investicija i gubitkom radnih mjesta.

13.3 Kadrovski potencijali

Sektor MSP karakteriše nedovoljan broj obrazovanog i kvalifikovanog osoblja u uporedjenju sa MSP koja egzistiraju u razvijenim zemljama. Sistem obrazovanja ne tretira preduzetništvo u većim razmjerama, iako se posljednjih godina tom problemu posvećuje veća pažnja i planirano je uvođenje preduzetništva kao obaveznog predmeta u osnovnom, srednjem i visokom obrazovanju. Neadekvatan obrazovni sistem dovodi do nemotivisanosti mladih ljudi da se bave preduzetništvom i pokranu sopstveni biznis.

Takodje, menadžeri postojećih MSP usmjereni su na tradicionalne proizvodnje koje su zasnovane na veoma niskoj produktivnosti i niskom stepenu tehnologije i inovacija.

Razvoj sektora MSP u budućnosti treba bazirati ka rastućem učešću znanja kao osnovnog resursa.

13.4 Tržišni potencijali

Tražnja za proizvodima i uslugama predstavlja osnovu za nastanak, rast i razvoj MSP. Tržišni potencijal za MSP se ogleda u opštoj razvijenosti potrošačkog društva s jedne strane i u zavisnosti od razvijenosti i intenziteta privrednih kooperacija s druge.

S obzirom na veličinu crnogorskog tržišta i njegove apsorpcione moći jasno se vidi da proizvodnja roba i usluga većinom za domaće tržište ne može biti osnova za ubrzani rast. Neophodno je uticati na povećanje konkurentnosti domaćih proizvođača kako na domaćem tržištu, tako i na podsticanje da plasiraju svoje proizvode i na drugim tržištima. Jačanje konkurentnosti se ogleda kroz jačanje partnerstava (clustering), strateških kooperativnih veza (subcontracting), uvođenja ISO standarda kvaliteta i drugih standarda, organizacionih i tehničko-tehnoloških inovacija, itd.

14. STRATEŠKI CILJEVI I MJERE ZA PERIOD 2007- 2010. GODINA

Crna Gora - preduzetničko društvo je osnovna vizija kako Crna Gora treba da izgleda u budućnosti. Ključni uslovi, koji se moraju obezbijediti su: eliminisanje biznis barijera, ili svođenje biznis barijera na najmanju moguću mjeru, obezbijediti kvalitetan sistem obrazovanja, uvesti preduzetništvo od osnovne škole do Univerziteta, stvoriti sistem institucija za podršku, obezbijediti makroekonomsku stabilnost.

Misija

Stvaranje povoljnog poslovnog okruženja za razvoj konkurentnog sektora malih i srednjih preduzeća sa ciljem ubrzanja ekonomskog razvoja, makroekonomske stabilnosti i povećanja životnog standarda.

Ciljevi

- **Povećanje broja novih MSP i preduzetnika za 30% do kraja 2010.g. u odnosu na 2006.g.**

Na osnovu analize broja novih MSP i preduzetnika u periodu od pet godina, 2002-2006, prema podacima Monstat-a i CRPS-a, povećanje je iznosilo 10.771 ili 30,6%.

Procjena je da, uz niz stimulativnih mjera koje će se preduzimati, realno povećanje može biti 30% u naredne četiri godine. Takođe, značajnu pažnju treba posvetiti smanjenju smrtnosti MSP, kao i povećanju učešća aktivnih MSP u ukupnom broju registrovanih preduzeća.

- **Povećanje zaposlenosti u MSP za 20% do kraja 2010. g. u odnosu na 2006.g.**

Povećanje broja zaposlenih u MSP prema podacima Poreske uprave u periodu 2005-2006 iznosilo je 6,45% ili za 5.156 zaposlenih. Procjena je da će se broj zaposlenih u MSP povećati za 20% ili preko 17.000 novozaposlenih do kraja 2010. g. u odnosu na broj zaposlenih u MSP u 2006. godini (85.065). Takođe, broj nezaposlenih na dan 31.08.2007. je iznosio 31.087, dok je stopa nezaposlenosti iznosila 11,77%. Ukupan broj zaposlenih je 218.609¹⁹. Ove činjenice govore u prilog realnosti procjene povećanja zaposlenosti u MSP za 20% do kraja 2010.g. u odnosu na 2006.g.

- **Povećanje učešća MSP u izvozu (konkurentnost, internacionalizacija) na 30% do kraja 2010. g.**

Učešće MSP u izvozu na kraju 2005. godine iznosilo je 22,23%, stoga smatramo da je, zbog problema u konkurentnosti preduzeća, procjena o rastu učešća MSP i izvozu na 30% do kraja 2010. realna.

- **Povećanje učešća MSP u BDP na 60% do kraja 2010. g.**

Prema podacima Monstat-a za 2001., 2002. i 2003. godinu procjena je da je učešće MSP u BDP iznosilo 34,6%, 46,25%, 58,79%. Za 2004.g. i 2005.godinu nema zvaničnih podataka/procjena o učešću MSP u BDP. Naše mišljenje je da su ove procjene precijenjene i planiramo „opreznu“ procjenu učešća MSP u BDP o njenom rastu do kraja 2010. g. na 60%.

Operativni zadaci

1. **Stvaranje stimulativnog ambijenta za razvoj MSP;**
2. **Regulisanje sistema statističkog praćenja sektora MSP;**
3. **Jačanje institucionalne podrške razvoju MSP;**
4. **Jačanje finansijske podrške razvoju MSP;**
5. **Stimulisanje konkurentnosti i izvoza MSP – internacionalizacija;**
6. **Podrška MSP kroz stvaranje Javno-privatnog partnerstva;**
7. **Stimulisanje inovacijske i tehnološke konkurentnosti (R&D projekti);**
8. **Jačanje edukacije i savjetodavnih usluga za MSP;**
9. **Stimulisanje razvoja i korišćenja infomaciono- komunikacionih tehnologija;**
10. **Promocija preduzetništva;**
11. **Unaprjeđenje dijaloga sa privatnim sektorom.**

¹⁹ Izvor: Anкета o radnoj snazi –ISSP, Zavod za zapošljavanje, avgust 2007.

14.1. Stvaranje stimulativnog ambijenta za razvoj MSP

⇒ Usvajanje Zakona o podsticanju razvoja malih i srednjih preduzeća

Predmetnim zakonom, prije svega bi se definisala mala i srednja preduzeća. Eksplicitno definicijsko određenje važno je iz nekoliko veoma bitnih razloga:

- Pripremanja statistike i praćenje stanja sektora tokom vremena.
- Benchmarkinga sa drugim privredama i između regiona unutar zemlje.
- Određivanja okvirnog praga za poreze i druge propise.
- Utvrđivanja kvalifikovanosti za neki oblik javne podrške.

Usvajanjem Zakona o podsticanju razvoja malih i srednjih preduzeća stvorile bi se i formalne osnove za primjenu podsticajnih mjera državne politike usmjerenih razvoju, restrukturiranju i tržišnom prilagođavanju MSP, te precizno regulisala obaveza praćenja potreba ovog sektora. Generalno, potrebe koje treba pratiti mogu da se svrstaju u sledeće kategorije:

1. **Praćenje razvoja cjelokupnog sektora tokom vremena-** Promjene u broju malih preduzeća odražavaju promjene u strukturi kao i vlasništvu nad preduzećima i cijeloj privrednoj grani. Ključni indikatori koja treba pratiti na nacionalnom, sektorskom i regionalnom nivou podrazumijevaju: *osnivanje novih preduzeća, stope opstanka i rast preduzeća*
2. **Analiza i praćenje uticaja zakona, uredbi i drugih podzakonskih akata na mala i srednja preduzeća.** Većina zemalja članica OECD-a za prethodnu procjenu potencijalnih tržišnih uticaja novih zakona ili reviziju starih, koristi metodu **Analize efekata propisa (RIA)**. Kada se uradi kako treba, RIA poboljšava rentabilnost regulatornih odluka i smanjuje procenat nekvalitetnih i nepotrebnih propisa. Ona takođe poboljšava transparentnost odluka i unapređuje komunikaciju i učešće interesnih grupa u donošenju propisa. RIA je moderan instrument (metod) za administraciju čiji je cilj da se poboljša proces odlučivanja bez otežavanja i usporavanja postupka. Tradicionalna sredstva za reviziju propisa pokazala su se spora, nepouzdana i skupa.
3. **Procjena strategija projektovanih u cilju razvoja ovog sektora.** Procjena se odnosi na uticaj strategija i podrške pruženim malim preduzećima u oblasti finansija, pružanja savjeta i konsaltinga, obuke i obrazovanja, pružanja informacija, tehnologije i inovacija, obezbeđivanja poslovnog prostora i posebnog pristupa vladinim ugovorima.
4. **Praćenje rasta preduzetničke kulture u društvu tokom vremena.**

Usvajanje Zakona o podsticanju razvoja malih i srednjih preduzeća po ugledu na zemlje Evropske unije bi definisao okvir za razvoj MSP. Konceptualno i sadržajno Zakon bi bio usklađen sa evropskim propisima odnosno vrste, pa se može reći da jedan od razloga njegovog usvajanja ujednačavanje crnogorskog sa evropskim pravnim sistemom.

U cilju funkcionisanja i objedinjavanja svih vidova podrške MSP u okviru jedne institucije i postavljanja na održive osnove, predlažemo postepenu transformaciju Direkcije za razvoj malih i srednjih preduzeća u finansijski održivu instituciju, pod pokroviteljstvom Vlade RCG. Transformacija bi se uradila u okviru Zakona o razvoju malih i srednjih preduzeća uz prethodnu izradu elaborata o transformaciji Direkcije u kreditno/garantnu agenciju.

Na ovaj način ostvaruje se značajno rasterećenje državnog budžeta i stvara prostor u budžetu za kapitalne investicije i racionalnije organizovanje državnih funkcija, kao i smanjenje uloge države u ekonomiji, što su i glavne preporuke Svjetske banke.

Nova institucija bi pružala sveobuhvatnu podršku malim i srednjim preduzećima, koja podrazumijeva:

- Finansiranje – garantni fond/kreditno garantna agencija, mikrofinansijski fond,
- Institucionalnu podršku, edukaciju i promociju MSP,
- Podsticaj konkurentnosti i izvoza.

Ova transformacija predstavlja i doprinos reformi državne uprave, koja se temelji na uspostavljanju nezavisnih institucionalnih struktura, zasnovanih na profesionalizaciji, racionalizaciji, efikasnosti i efektivnosti, ličnoj odgovornosti i dr.

Na ovaj način bi se, takođe, olakšao institucionalni pristup međunarodnim institucijama i razvojnim trendovima u konkurenciji za sredstva već formiranih namjenskih fondova, a to su posebno Svjetska banka, Evropska banka za obnovu i razvoj, Evropska investiciona banka i Evropski investicioni fond.

Ministarstvo za ekonomski razvoj bi i dalje bilo zaduženo za donošenje strateških dokumenata koji se tiču podrške razvoju MSP i vođenje politike podrške ovom sektoru, dok će nova institucija biti implementator.

⇒ **Eliminisanje biznis barijera**

Legislativa vezana za poslovanje trebala bi da kontroliše postojeće biznis barijere. Ove barijere treba posmatrati na nacionalnom i na opštinskom nivou (opštinske takse i dozvole). Analiza barijerama za razvoj preduzetništva i godišnje analize o međunarodno uporedivim podacima kao što su “Doing business” (Svjetska banka) i “Globalni preduzetnički indikator” (Londonska poslovna škola) će ukazati koje akcije treba preduzeti kako bi se minimizirale postojeće biznis barijere.

- **Usvajanje Zakona o izdavanju odobrenja za obavljanje djelatnosti**

Ovim zakonom bi se pojednostavile procedure i smanjili rokovi i troškovi dobijanja odobrenja za rad. Konkretno,

- Definisali bi se rokovi za izdavanje odobrenja i to od tri, odnosno sedam dana za djelatnosti koje su u nadležnosti lokalnih organa uprave, a za djelatnosti koje su u nadležnosti republičkih organa, predviđen je rok od najviše 30 dana u kojem podnosilac zahtjeva mora dobiti odgovor (u slučaju da u ovom roku ne dobije odgovor, smatralo bi se da je odobrenje za obavljanje djelatnosti dato, uz obavezu pravnog lica da o otpočinjanju rada pisanim putem obavijesti lokalni organ uprave),
- kada su u pitanju troškovi, oni ne bi mogli biti veći od stvarnih,
- uveo bi se sistem jednog šaltera - zahtjevi za izdavanje odobrenja za rad podnosili bi se lokalnom organu uprave nadležnom za poslove privrede i kod tog organa bi se dobijali odgovori. Time bi državna administracija (republička i lokalna) efikasnije funkcionisala i unaprijedila bi se saradnja državnih organa, a građanima bi se obezbjedila se podrška u mjestima u kojima žive.
- uveo bi se centralni registar dozvola za rad koji bi vodio republički organ nadležan za poslove statistike.

U slučaju neprihvatanja ovog predloga, rješenje treba tražiti u donošenju uputstava za sprovođenje postupka putem izdavanja odobrenja za obavljanje djelatnosti i izgradnju objekta.

- **Nacionalni ombudsman za mala i srednja preduzeća – strana za žalbe od strane MSP**

Reforma zakonske regulative je sastavni dio aktivnosti na planu malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori. Vjeruje se da osim reformi poreskog sistema, pristup tenderima Vlade, uslugama i jasne regulative su od suštinskog značaja za dugoročni uspjeh crnogorskih malih i srednjih preduzeća.

Centralna funkcija nacionalnog ombudsmana je da pruži podršku malim i srednjim preduzećima sa nefer i prekomjernom javnom regulativom, kao što su ponavljanje revizija i istraga, prekomjerne kazne, penali, koje se sprovode od strane državnih kontrolnih institucija.

Obaveze i odgovornosti ombudsmena uključuju nacionalno upravljanje u ime malih i srednjih preduzeća kako bi se obezbijedilo pošteno sprovođenje državne regulative i inicijativa kako bi se umanjile rasprave između MSP i kontrolnih institucija.

Nacionalni ombudsman prima žalbe i komentare od strane MSP i interesuje se i ponaša kao “posrednik” između MSP i državnih institucija. Ombudsman svoje izvještaje dostavlja Skupštini.

Komentari MSP-a se proslijeđuju državnim institucijama u cilju revizije na visokom nivou, a od državnih institucija se traži da razmotre pravilnost njihovih akcija.

Moguće opcije o uspostavljanju biznis ombudsmena odnose se na osnivanje internog ombudsmena u okviru Direkcije za razvoj malih i srednjih preduzeća ili u okviru Privredne komore. Takođe, obzirom da Crna Gora već ima nacionalnog Ombudsmena, eventualno da se sagleda mogućnost da Skupština RCG na predlog Zaštitnika ljudskih prava i sloboda RCG da saglasnost za još jednog Zamjenika Zaštitnika koji bi se bavio ovim pitanjima. Nadalje, kao opcija moguće je i osnivanje posebnog Biznis Ombudsmena kao nezavisne institucije, ali ustanovljavanje tog Ombudsmena bi zavisilo od novog Ustava RCG.

- **Poreska politika Crne Gore treba da ostane konkurentna u odnosu na poreske politike drugih zemalja daljim smanjenjem poreskih stopa**

Potrebno je izraditi detaljnu studiju o mogućnostima smanjenja opterećenja preduzetnika i dobijanja cjelovite slike o svim troškovima za privredne subjekte na osnovu poreza, taksi, naknada i drugih dažbina koje naplaćuju Republika, lokalna samouprava i javna preduzeća u cilju iznalaženja mogućnosti za ukidanje ili smanjenje istih.

Izmjenama odgovarajućih zakona predvidjeti poreske podsticaje za odgovorno ponašanje prema životnoj sredini, za ulaganja u istraživanje i razvoj, kao i za ulaganja u obuku zaposlenih, a eventualno i za otvaranje industrijskih parkova.

- **Dalje smanjenje sive ekonomije**

Neophodno je preduzeti snažne mjere u sljedećim oblastima:

- pune implementacije zakona i snažnija kontrola nad neformalnim sektorom;
- nastavak stimulativnih mjera u oblasti zapošljavanja.

U legalizaciji sive ekonomije dvije institucije moraju igrati ključnu ulogu: poreska i carinska uprava. Polazeći od iskustava drugih zemalja čini se i u našim uslovima jasnom potreba za njihovim temeljnim i konceptijskim reformisanjem.

Poreska uprava - kao jedan od prioritarnih zadataka nameće se povezivanje Poreske uprave sa relevantnim službama gdje se slivaju važne informacije o imovinskim transakcijama građana pa samim tim i njihovim dohocima - primjera radi, sa službom gdje se registruju automobili, potom sa sudovima gdje se registruju ugovori o prometu nepokretnosti i sl. Važno je i povezivanje pojedinih službi u okviru uprave (recimo, one gdje se naplaćuje porez na promet nepokretnosti s onom koja procjenjuje rizik od utaje poreza). Ove informacije su ključne u procjeni rizika poreske nediscipline pojedinih kategorija obveznika i za koncipiranje konkretnih planova poreske kontrole. Bez dvoumljenja, upravu treba povezati i sa carinskom službom, jer je u tom slučaju informisanje dvostrano: carina informiše upravu o carinskim deklaracijama, a poreska uprava o krijumčarenju robe bez potrebne dokumentacije o porijeklu.

Uprava carina –Postoji jaka potreba za suštinskom i konceptijskom reorganizacijom carinskih službi iako je taj proces u ovom momentu u toku. Ona uključuje: jasno formulisane ciljeve i zadatke; dokumentovane operativne procedure; superviziju dnevnih aktivnosti i praćenje performansi zaposlenih. Rukovodstvo takođe treba da razmatra rezultate interne kontrole, reakcije uvoznika i izvoznika kao i neizbježne aktivne predloge zaposlenih u cilju unapređenja poslovanja.

Početni rezultati ohrabruju da će ove institucije brzo uspostaviti principe razvijenih zemalja.

- **Deregulacija tržišta rada**

Radno zakonodavstvo je neophodno postepeno oslobađati još uvijek vidno prisutnih starijih zakonskih rješenja. Prije svega, neophodno je da se eliminišu postojeće procedure kako pri stupanju u radni odnos, tako i prilikom njegovog otkazivanja.

Neizbježne su i promjene u oblasti kolektivnog pregovaranja iz kojeg bi kao prvi korak trebalo u potpunosti isključiti državu (osim u slučajevima u kojima je država poslodavac).

Pored fleksibilnosti zaposlenja, treba predvidjeti i mogućnost fleksibilnog radnog vremena. Fleksibilno radno vrijeme se može postići omogućavanjem zaključivanja ugovora za radno vrijeme u «nesocijalne» sate i dane, tj. večernji i noćni rad ili rad vikendom. Poslodavac bi plaćao samo one sate kada je radnik zaista na poslu. Primjer su ugovori o «nultom radnom vremenu» gdje radnik mora biti na raspolaganju, ali je plaćen samo ukoliko je pozvan na posao.

Jedan od trendova jeste i «godišnje» radno vrijeme koje se odnosi na praksu mjerenja radnog vremena na bazi godine te omogućuje da se radno vrijeme razlikuje iz nedjelje u nedjelju. Prema zakonodavstvu koje omogućava takvo godišnje radno vrijeme, nema plaćenog prekovremenog rada sve dok ukupan broj sati odrađen tokom godine ne pređe određenu granicu, a postoje i daljnja ograničenja maksimalnog broja sati rada koji se može obaviti dnevno ili nedjeljno. Takođe postoji trend prilagođavanja zakonodavstva kojim bi se omogućilo više rada noću i vikendom, kao što je već viđeno u zemljama poput Australije, Novog Zelanda, Francuske i Italije.

Takođe, može se predvidjeti fleksibilnost organizacije rada. To, bi, konkretno, značilo: ukidanje stepena /klasifikacije radnih mjesta, osposobljavanje radnika za obavljanje više različitih poslova, unapređivanje radnika.

U smislu stvaranja tržišnih uslova treba razmišljati o ukidanju cijene rada odnosno da ona bude predmet poslodavaca i zaposlenih koji će na osnovu tržišnih mehanizama utvrđivati iznos plate.

- **Uklanjanje urbanističkih barijera**

Usvajanjem novih i izmjenama postojećih propisa stvorice se neophodan pravni okvir za uređenje stanja u ovoj oblasti.

Povraćajem imovine će se razjasniti zamršena svojinska situacija zemljišta i drugih nekretnina, doći će do neuporedivo veće ponude istih na tržištu, te posljedičnog snižavanja cijena izgradnje i zakupa sa daljim pozitivnim efektima na ukupnu privrednu aktivnost.

Treba uvesti punu tržišnu utakmicu u promet nepokretnosti i određivanje cijene zemljišta, po načelu ponude i tražnje. Takođe, treba podstaći promet građevinskog zemljišta bez nepotrebnih administrativnih ograničenja i omogućiti zainteresovanim investitorima jasan uvid u stanje na tržištu.

Treba pripremiti dopune Zakona o građevinskom zemljištu kojim će se propisati postupak za prodaju ostalog građevinskog zemljišta koje je u državnoj svojini. Trebalo bi utvrditi način uspostavljanja prava svojine kod izgrađenog zemljišta i neizgrađenog zemljišta na kojem postoji pravo korišćenja.

Potrebno je izraditi model baze podataka o raspoloživim parcelama neizgrađenog ostalog građevinskog zemljišta, odgovarajućim planovima, potencijalnim zahtjevima u postupku denacionalizacije i prethodnom prometu prava nad tom parcelom i prosljediti ga nadležnim tijelima svih opština, koji će imati obavezu da unesu odgovarajuće podatke. Naravno, neophodan je odgovarajući nadzor nad sprovođenjem ovog procesa.

Zakonski okvir za vlasništvo nad nekretninama i prenos prava na zemlju, treba se razmotriti i ojačati.

Neophodno je prečistiti zemljišne knjige i integrisati u katastar informaciju o vlasništvu nad zemljom i pravima nad zemljom. Crna Gora bi mogla izvući koristi od pomoći inostranih donatora, koristeći iskustva drugih zemalja. Kompjuterizacija može olakšati integraciju registra vlasništva u katastar, a može predvidjeti i efikasniju obradu podataka i omogućavanje javnosti pristupa imovinskoj evidenciji. Pristup informacijama koje se nalaze u registrima omogućio bi da potencijalni kupci istraže karakteristike i prava

nad raspoloživom zemljom (uključujući i hipoteke), čak i prije uspostavljanja kontakta sa prodavcem, što bi smanjilo rizik i trošak transakcije.

- **Reorganizacija inspeksijskih službi**

Potrebno je napraviti popis svih inspekcija koje djeluju u Republici, sa ciljem eliminisanja dupliranja i preklapanja.

Mora se upostaviti dobra koordinaciju inspekcija.

Treba formulirati i javno objaviti mandat svake inspekcije, i pobrinuti da se usvoji jedinstveno zakonodavstvo koje reguliše mandat i djelovanje svake inspekcije.

Treba razmotriti mogućnost stvaranja tzv. Generalnog inspektorata, čime bi se sve inspekcije stavili pod jednu jurisdikciju, a njihov rad i djelovanje racionalizovali i sinhronizovali.

- **Razvoj infrastrukture kvaliteta**

Proces pridruživanja Evropskoj Uniji i Svjetskoj trgovinskoj organizaciji-STO prepoznaje jačanje infrastrukture kvaliteta kao važnog elementa za obezbjeđenje slobode protoka roba. Iz tog razloga insistira se na jačanju infrastrukture kvaliteta i to posebno na polju standardizacije i metrologije što bi malim i srednjim preduzećima omogućilo poboljšanje efikasnosti, konkurentnosti, proširenje tržišta, zadovoljstvo zahtjeva kupaca.

U tom cilju neophodno je preispitivanje zakona iz ove oblasti donijetih na nivou državne zajednice i prilagodjavanja potrebama Crne Gore, kao i donošenje odgovarajućih podzakonskih akata i formiranje nacionalnih institucija za standardizaciju, metrologiju i akreditaciju.

- **Razvoj infrastrukture u oblasti intelektualne svojine**

Zaštita prava intelektualne svojine predstavlja jednu od najvažnijih pokretačkih snaga privrednog rasta. U tom smislu, postoji potreba da Vlada RCG preduzme sljedeće korake:

- Prilagodi zakonodavni okvir na području zaštite intelektualne svojine s pravnim poretkom EU i međunarodnim pravnim poretkom iz odnosne oblasti,
- Stvori kvalitetan institucionalni okvir zaštite intelektualne svojine kroz organizovanje institucija zaštite, osavremenjivanje i pojednostavljenje postupaka i procedura, kao i preduslove za efikasnu saradnju svih organa i institucija nadležnih za pitanja intelektualne svojine, koja će se temeljiti na usaglašenim politikama,
- Unaprijedi primjenu prava intelektualne svojine i smanji stepen povreda na prosječan nivo država članica EU ili nižu od toga, podstakne aktivnosti interesnih grupa na tom polju,
- Jača javnu svijest o važnosti i vrijednosti intelektualne svojine

Zaključak:

Uklanjanje administrativnih prepreka ne predstavlja univerzalni lijek za podsticanje razvoja privrede. Međutim, može značajno unaprijediti tržišnu utakmicu, osigurati uspjeh drugih većih reformi, kao što je liberalizacija trgovina i privatizacija, te poslati dragocjene signale u sklopu procesa napredovanja Crne Gore ka punopravnom članstvu u Evropskoj uniji i pojačanoj konkurenciji koja uz to ide.

U cilju kvalitetnog otklanjanja barijera za razvoj preduzetništva u Crnoj Gori neophodno je istovremeno djelovanje na tri fronta.

U javnoj sferi: sprovođenjem i promocijom reforme zakona, propisa i ostalih administrativnih prepreka za razvoj preduzetništva.

U javno-privatnoj sferi: olakšanjem saradnje i partnerstva između javnih i privatnih subjekata kako bi se unaprijedio pristup ključnim faktovima kao što su finansije, znanja i vještine i poslovne usluge.

U privatnoj sferi: podsticanjem razvoja projekata koji su ekonomski održivi.

14. 2. Regulisanje sistema statističkog praćenja sektora MSP

⇒ **Unaprijediti sistem statističkog praćenja malih i srednjih preduzeća.**

Evidentno je da trenutno ne postoji institucija koja prati mala i srednja preduzeća kao kategoriju i od koje se mogu dobiti relevantni podaci o broju MSP, njihova struktura po djelatnostima i opštinama, broju zaposlenih u MSP, ostvarenom prometu, uvozu i izvozu MSP.

Značaj informacija o MSP, nameće potrebu da se, što je moguće prije jasno definiše šta su to MSP (njihovu definiciju uvrstiti u Godišnji plan istraživanja koji se objavljuje u Službenom listu) i koji su kriterijumi njihove klasifikacije i da se što prije umreže jedinstvene baze podataka relevantnih državnih institucija. Potrebno je uvrstiti MSP (po definiciji koja je utvrđena zakonom) u Program rada Monstata.

Prema Zakonu o statistici i statističkom sistemu Crne Gore (Sl. List CG br.69/2005) kao proizvođači statistike javljaju se Zavod za statistiku Crne Gore – Monstat, Centralna banka, Komisija za hartije od vrijedosti, Poreska uprava, Uprava carina, Ministarstvo finansija, CRSP i Sekretarijat za razvoj i u izradi je jedinstveni statističko informacioni sistem koji bi objedinjavao podatke svih ovih institucija. Preduslovi koji su potrebni za praćenje MSP je:

- Izrada jedinstvenog statističkog informativnog sistema koji bi objedinjavao podatke svih ovih institucija,
- Podizanje sistema kvaliteta podataka na veći nivo od svih davaoca podataka u statističkom sistemu,
- Prilagodavanje metodologije, obrazaca i dobijanje indikatora za MSP po EUROSTAT²⁰ metodologiji.

EUROSTAT prati preduzeća po veličini mikro, mala, srednja i velika koristeći definiciju EU

Eurostat daje preglede broja preduzeća **po veličini** (mikro, mala, srednja i velika) ukupno i **po djelatnostima**.

Prilikom prezentacije podataka po djelatnostima daje strukturu preduzeća po veličini (mikro, mala, srednja i velika) ukupno - Proizvodnja i usluge i posebno na:

Proizvodnja odnosno industriju i građevinarstvo

- Vađenje ruda i kamena
- Prerađivačka industrija
- Proizvodnja električne energije, gasa i vode
- Građevinarstvo.

Usluge

- Trgovina na veliko i malo, i opravke
- Hoteli i restorani
- Saobraćaj skladištenje i veze
- Aktivnosti u vezi s nekretninama, iznajmljivanje i poslovne aktivnosti.

Takođe prati promjene (porast ili smanjenje) broja preduzeća po djelatnostima, u apsolutnim i relativnim iznosima

Prati broj zaposlenih u preduzećima (mikro, mala, srednja i velika) po djelatnostima kao i promjene broja zaposlenih po djelatnostima, u apsolutnim i relativnim iznosima.

---

²⁰ Institucija koja u Evropskoj Uniji statistički prati kategoriju malih i srednjih preduzeća je EUROSTAT

Od indikatora koji se odnose na proizvodnju daje preglede:

- Poslovnih prihoda u mikro, malim, srednjim i velikim preduzećima po djelatnostima u apsolutnim i relativnim iznosima, kao i promjene (porast ili smanjenje) u odnosu na predhodnu godinu ili period, takođe u apsolutnim i relativnim iznosima,
- Prometa u mikro, malim, srednjim i velikim preduzećima po djelatnostima u apsolutnim i relativnim iznosima, kao i promjene (porast ili smanjenje) u odnosu na predhodnu godinu ili period, takođe u apsolutnim i relativnim iznosima,
- Bruto investicija u materijalna dobra mikro, malim, srednjim i velikim preduzećima po djelatnostima u apsolutnim i relativnim iznosima, kao i promjene (porast ili smanjenje) u odnosu na predhodnu godinu ili period, takođe u apsolutnim i relativnim iznosima.

Od indikatora koji se odnose na **zaposlenost** daje preglede

- prosječni lični troškovi u mikro, malim, srednjim i velikim preduzećima po djelatnostima
- strukturu troškova rada
  - zarade
  - doprinosi poslodavca
  - troškovi stručnog osposobljavanja
  - ostali troškovi
  - porezi.
- prosječnih troškova rada po djelatnostima i po preduzećima po veličini, s tim što u ovom pregledu veličinu preduzeća posmatraju kao:
  - <10
  - 10+
  - 10 – 49
  - 50 – 249
  - 250 – 499
  - 500 – 999
  - 1000 i više
- troškovi rada po satu po veličini preduzeća (do 10, 10-49, 50-249, 250-499, 500-999 i 1000 i više zaposlenih) po sljedećoj strukturi:
  - nadoknade,
  - zarade i
  - doprinosi poslodavca.
- Broj i struktura zaposlenih prema vremenu provedenom na poslu po veličini preduzeća (do 10, 10-49, 50-249, 250-499, 500-999 i 1000 i više zaposlenih),
- Struktura zaposlenih u preduzećima (mikro, mala, srednja i velika) prema polu,
- Struktura zaposlenih u preduzećima (mikro, mala, srednja i velika) prema godinama starosti (15-29, 30-49, 50+),
- Struktura zaposlenih u preduzećima (mikro, mala, srednja i velika) prema stepenu obrazovanja,
- Struktura prema tipu sprovedenih treninga u malim, srednjim i velikim preduzećima po sljedećoj strukturi:
  - Kontinuirane obuke i konferencije, radionice, predavanja i seminari
  - Rotiranje posla

- Učenje/ciklusi kvaliteta
- Samoobučavanje
- Kontinuirani treninzi na poslu.

Osim navedenih potrebno je Programom rada Monstata osim indikatora koje koristi EUROSTAT obuhvatiti sljedeće kategorije za praćenje:

- broja MSP po opštinama,
- broja MSP po vrijednosti imovine,
- broja zaposlenih u MSP po opštinama
- učešće MSP u GDP i u izvozu.

⇒ **Obezbjedenje baze podataka za istraživanje, ekonomsko i investiciono planiranje i donošenje političkih odluka**

Očigledno je da postoji nedostatak podataka za značajno praćenje i kontrolu poslovanja MSP. Osim po EUROSTAT-u, nadležna institucija u Crnoj Gori treba da osavremeni podatke kako bi izvršavala zadatke svoje ekonomske politike. Ovo je posebno važno za opštinske organe koji se bave ekonomijom (lokalne/regionalne biznis centre). Baza podataka za istraživanje, ekonomsko i investiciono planiranje i odlučivanje može biti smještena na jednom mjestu u okviru centralnog registra MONSTAT-a, ali moraju biti povezane sa opštinskim institucijama.

Praksa je pokazala da institucija za podršku MSP mora imati brzi kontakt sa velikim brojem preduzeća. Da bi to postigla preporučuje se nekoliko oruđa:

- Aplikacija za bazu podataka koja pruža brzu i pouzdanu pretragu preduzeća u okviru baze podataka MONSTAT-a. Ova aplikacija omogućava selekciju preduzeća po svim kriterijumima koje koristi EUROSTAT.
- Jači kontakt između institucija kao što su MONSTAT, Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća i opština kako bi se promovisao regionalni i lokalni ekonomski razvoj.

14. 3. Jačanje institucionalne podrške razvoju MSP

Jedna od aktivnosti je i poboljšanje i proširivanje postojeće mreže lokalnih/ regionalnih biznis centara. Sadašnje stanje iziskuje i dalju podršku u pružanju svih relevantnih i praktičnih informacija i savjeta, podršku u rastu i razvoju, transformisanju mikro u mala, a malih u srednja, odnosno podsticanje njihovog rasta i razvoja, što će doprinijeti ekonomskom razvoju zemlje.

Na realizaciji ovih aktivnosti poboljšati interakciju svih relevantnih institucija u državi, i smanjiti nepotrebno dupliranje kapaciteta, kako materijalnih tako i ljudskih.

Kako je u Crnoj Gori veoma nizak nivo tehnoloških znanja, inovacija, kao i još uvijek niska stopa nastajanja novih biznisa, a veliki broj novonastalih biznisa je u oblasti usluga (uglavnom trgovine) neophodno je stimulisati osnivanje inkubatora, klastera, tehnoloških parkova što bi doprinijelo promjeni postojećeg stanja.

Znanje i obaviještenost subjekata o ovim pojmovima u Crnoj Gori je sve veće. Trebalo bi da budemo svjesni činjenice da Crna Gora već posjeduje dva ključna elementa za njihov razvoj:

- neiskorišćenu privrednu i poslovnu nepokretnu imovinu koja se lako može urediti u radni prostor za mala/novopokrenuta preduzeća,
- slabo iskorišćene kadrovske potencijale.

⇒ **Jačanje mreže regionalnih i lokalnih biznis centara**

- Poboljšati postojeću i proširiti mrežu regionalnih i lokalnih biznis centara u Crnoj Gori. Potrebno je ispitati mogućnosti reorganizacije centara na principu samoodrživosti odnosno samofinansiranja
- Jačati sposobnosti službenika regionalnih i lokalnih biznis centara (trening, edukacija, razmjena iskustava)
- Poboljšati saradnju između samih centara, kao i sa ostalim institucijama na lokalnom i nacionalnom nivou
- Pojačati promociju biznis centara, pripremiti i štampati promotivne materijale (brošure, priručnike, plakate).

⇒ **Nastaviti aktivnosti Euro Info korespondentnog centra -EICC**

- Dalja implementacija Evropske Povelje za mala preduzeća i koordinacija aktivnosti vezanih za Povelju
- Nastavak unaprjeđivanja osnovne djelatnosti EICC-a – odgovori na upite klijenata i povećanje obima djelatnosti za 10% na godišnjem nivou
- Nastavak rada na već započetim evropskim/regionalnim projektima u okviru programa Interreg IIIB, Interreg IIIA, Reset D, Pakta Stabilitnosti, Integra Plus
- Nastavak rada u okviru Jadransko-Jonske i Centralnoevropske inicijative
- Proširenje aktivnosti i učestvovanje u novim evropskim programima/projektima, u zavisnosti od statusa Crne Gore u procesu evropskih integracija i raspoloživosti sredstava kroz CIP 2007 - 2013 (Program konkurentnosti i inovacija), FP7 (Okvirni program 7) i IPA (Instrumenti predpristupne pomoći).

⇒ **Formiranje i implementacija one stop shop-a**

U skladu sa predloženim rješenjem iz Nacrta Zakona o izdavanju odobrenja za obavljanje djelatnosti predviđeno je formiranje One stop shop-a (sistem jednog šaltera) koji će omogućiti malim i srednjim preduzećima da podnesu zahtjev i dobiju odobrenje za rad na jednom mjestu, čime će se smanjiti vrijeme, povećati efikasnost postupka i poboljšati koordinacija organa uprave i uspostaviti novi i bolji javno-privatni odnosi.

⇒ **Formiranje biznis inkubatora**

- Nastavak aktivnosti na osnivanju biznis inkubatora u Crnoj Gori u saradnji sa domaćim i inostranim partnerima.
- Razmotriti otvaranje inkubatora i u drugim opštinama u Crnoj Gori u skladu sa strategijom za otvaranje biznis inkubatora, tehnoloških parkova, inovativnih centara i uz podršku međunarodnih donatora.

⇒ **Promocija razvoja klastera i mreža**

Dalja razrada modela klastera kao instrumenta podrške MSP-u u oblastima mljekarstva, mesne industrije i njihovo povezivanje sa turizmom (klaster mesne industrije sa Njeguša i turističke ponude-saradnja sa GTZ).

⇒ **Formiranje tehnoloških parkova**

Osnivanje tehnološkog parka doprinijeće uvođenju novih tehnologija i tehničkih standarda što će rezultirati stvaranjem novih proizvoda, poboljšanjem konkurentnosti i uspostavljanju saradnje između malih i srednjih preduzeća, Univerziteta, tehničkih instituta, lokalnih i inostranih partnera i donatora.

⇒ **Promocija razvoja kooperacija ili subcontractinga**

Treba razviti strategiju koja se bazira na saradnji velikih i malih firmi. Ona se ostvaruje na taj način što male firme (kooperanti-liferanti-subcontractori) za velike firme (finaliste) proizvode pojedine djelove, elemente i sklopove, koje one ugradjuju u svoje finalne proizvode.

U razvijenim tržišnim privredama, ovaj metod rada i saradnje firmi praktično je poznat, a strategija je, upravo, najviše doprinijela razvoju male privrede u industriji. Male kooperantske firme u industrijskom sektoru značajno su doprinijele smanjenju troškova proizvodnje i povećanju produktivnosti u industriji i na taj način znatno doprinijele povećanju konkurentne sposobnosti zemalja koje su najviše razvile i primjenjivale ovu vrstu strategije.

14. 4. Jačanje finansijske podrške razvoju MSP

Pristup dovoljnom i adekvatnom kapitalu za rast i budući razvoj predstavlja ograničenje sa kojim se srijeću mnoga mala i srednja preduzeća, a posebno početnici u biznisu.

Uprkos naporima učinjenim od strane finansijskih institucija i javnog sektora da se ovaj jaz zatvori, MSP i dalje nastavljaju sa poteškoćama u obezbjeđenju finansija.

Finansijska podrška u budućem periodu mora biti koncipirana tako da poboljša ekonomsku poziciju malih i srednjih preduzeća da doprinese bržem i ravnomjernijem razvoju MSP (na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou), unaprijedi konkurentnosti i inovativnosti MSP i doprinese kontinuiranom inoviranju znanja i vještina.

Pristup izvorima finansiranja malih i srednjih preduzeća treba da bude podržan i od strane javnog i privatnog sektora posebno imajući u vidu razvoj novih efikasnih modela finansiranja.

Aktivnosti koje treba preduzeti su:

⇒ **Osnivanje Garantnog Fonda (kreditno-garantne agencije)**

Osnivanje Garantnog fonda kao samostalnog pravnog subjekata u čijem bi sastavu učestvovala Vlada, poslovne banke, Unija Poslodavaca Crne Gore i savez Sindikata Crne Gore. Moguće rješenje treba tražiti u transformaciji Direkcije za razvoj malih i srednjih preduzeća (vidjeti stranu 65).

Garantni fond bi predstavljao povoljnu varijantu finansiranja, i predstavljao bi značajnu olakšicu u pogledu lakšeg pristupa kreditima, povoljnijih uslova kreditiranja, smanjenja rizika banaka za povraćaj sredstava, smanjenja zahtjeva po pitanju hipoteke. Garantni fond bi bio i podrška prilikom finansiranja preduzetnika-početnika i preduzeća u start up fazi.

U okviru Garantnog fonda (kreditno-garantne agencije) moguće je realizovati sljedeće programe:

○ **Formiranje fonda za realizaciju kreditnih garancija za podršku inovativnim projektima,**

Fond za podršku inovativnim projektima omogućio bi povoljna finansijska sredstva za razvoj istraživanja i inovacija, saradnju malog i srednjeg biznisa sa Univerzitetom kroz zajedničke projekte i doveo bi do stvaranja novih proizvoda i procesa, uvođenja novih tehnologija. Ovo bi nesporno vodilo poboljšanju inovativnosti i konkurentnost firmi.

- **Razvoj specijalnih kreditnih garancija za podršku strateški prioritetnim djelatnostima**

Formirati fond za podršku specijalnim kreditnim garancijama u poljoprivredi (vinogradarstvo), turizmu (agroturizam, seoski turizam), drvoprerađi i drugim prioritetnim djelatnostima.

- **Realizacija kreditne linije za povećanje energetske efikasnosti malih i srednjih preduzeća**

Projekat treba da omogući malim i srednjim preduzećima da u relativno kratkom roku, identifikuju neefikasnu i ekološki štetnu upotrebu resursa, preduzmu mjere za poboljšanje energetske efikasnosti i uvođenje obnovljivih energija, i na taj način smanje troškove poslovanja.

⇒ **Promocija razvoja netradicionalnih finansijskih instrumenata (Venture kapital, poslovni anđeli, lizing)**

Venture kapital ili kapital za nove poduhvate se obezbjeđuje u cilju podrške preduzetništvu, finansiranju start-up-a ili razvijanja biznisa, iz specijalnih finansijskih institucija za firme koje nijesu na listi nijednog tržišta. Investitori su, dakle, fondovi kapitala za nove poduhvate koje obuhvata firme koje se nalaze na posebnim listama.

Poslovni anđeli kao neformalan izvor venture kapitala su bogati pojedinci, koji posjeduju značajno poslovno iskustvo i volju da investiraju u start up kapital firme i rane faze njenog razvoja.

⇒ **Poboljšati veze sa predpristupnim fondovima prije svega sa IPA**

(Instrument predpristupne pomoći) kroz razvoj domaćih kapaciteta za upravljanje sredstvima EU. U cilju podrške neophodnim reformama, koje zahtjeva članstvo u EU, finansijska podrška EU je predstavljala i predstavlja dio predpristupne strategije.

⇒ **Sarađivati s inostranim partnerima i međunarodnim kreditnim institucijama koje izražavaju volju da otvore nove kreditne linije u Crnoj Gori.**

⇒ **Olakšati pristup finansijama za MSP kroz mjere zakonske regulative**

- Implementirati i Zakon o mjenici, dalje razvijati implementaciju međunarodnih računovodstvenih standarda i standarda finansijskog izvještavanja, kao i kvalitet revizije;
- Neophodno je sinhronizovano primjenjivati mjere jačanja likvidnosti privrede i usvajanje Zakona o standardima procjenjivanja imovine koja služi kao sredstvo obezbjeđenja. Stimulisati utvrđivanje rejtinga od strane privrednih subjekata i prisustvo rejting agencija u Crnoj Gori i stimulisati udruživanje povezanih lica u kreditne unije iz oblasti poljoprivrede, trgovine i sl.
- Dobro osmišljen program osiguranja većih depozita će pružiti štedišama sigurnost u smislu smanjenja rizika. Povećanjem depozita stvoriće se uslovi za povoljnije kreditiranje privatnog sektora. Treba usvojiti Izmjene Zakona o zaštiti depozita.
- Potrebno je obezbijediti zakonske uslove za formiranje Garantnog fonda/kreditno-garantne agencije (u toku je usvajanje Zakona o bankama kojim će biti regulisano izdavanje kreditnih garancija).

⇒ **Kreiranje baze podataka za zaštitu kredita**

Odluke o kreditima su između ostalog zasnovane na kreditnom bonitetu aplikanta. Pouzdane informacije o otplaćivanju kredita od strane pravnih i fizičkih lica olakšavaju donošenje odluka, smanjuju administrativne troškove i rizik. To je od značaja i za bankarski i za privredni sektor.

Strah od neotplaćivanja kredita čini da se banke obezbjeđuju višim kamatnim stopama ili odbijanjem prijave za kredit što rezultira smanjenjem potencijalnih poslovnih investicija jer banke nemaju

informacije o neotplaćivanju kredita od strane klijenata. Da bi se ove pojave smanjile treba osnovati agenciju za bazu podataka kredita sa ulogom da zaštiti bankarski sektor od pojedinaca i/ili preduzeća sa lošom kreditnom historijom.

Korist je obostrana, i za kreditore i korisnike zbog smanjenja troškova koji nastaju od gubitaka kredita. Ova agencija mora biti osnovana kao zajednička inicijativa bankarskog sektora u Crnoj Gori.

14. 5. Stimulisanje konkurentnosti i izvoza MSP – internacionalizacija

U skadu sa aktivnostima predstavljenim u dokumentu «Podsticanje konkurentnosti i izvoza – strateški i operativni plan», Odsjek za podsticanje konkurentnosti i izvoza u periodu 2006-2010 godine, ima sledeće ciljeve:

- Direkcija prepoznata kao ključna promotivna institucija za crnogorski izvoz
- Pozicioniranje Direkcije kao važnog izvora informacija za crnogorske izvoznike
- Podizanje izvozne svijesti crnogorskih preduzeća i preduzetnika i povećanje broja izvoznih preduzeća
- Diverzifikacija izvoznih proizvoda
- Finansijska podrška za marketing aktivnosti
- Organizovanje izvoznih misija i organizacija učešća na sajmovima
- Saradnja sa različitim institucijama, biznis asocijacijama, organizacijama za podršku preduzetništva i MSP na planu povećanja izvoza crnogorskih preduzeća.

U ostvarivanju postavljenim ciljeva Odsjek za podsticanje konkurentnosti i izvoza će koristiti sledeće mjere:

⇒ Informisanje izvoznika

Preduzećima izvoznicima bi se omogućio pristup svim neophodnim tržišnim informacijama u cilju identifikovanja potencijalnih šansi na inostranim tržištima i praćenja tržišnih promjena. Direkcija će se usmjeriti na pružanje tehničke pomoći izvoznicima kroz obezbjeđivanje informacija o procesu dobijanja standarda, sertifikata i sistema kvaliteta, kao i na organizovanje radionica/seminara na temu standarda/sertifikacije. Osnovaće se i početi sa radom Izvozni informativni centar čija će svrha biti da pomogne sadašnjim i budućim izvoznicima da bolje razumiju svoja ciljna tržišta i u skladu s tim razviju odgovarajuće strategije i planove.

⇒ Finansijska podrška

Da bi se riješio problem nedostatka finansijskih sredstava izvoznih preduzeća planirana je finansijska podrška kroz grant šeme za podjelu troškova i osiguranje izvoznih kredita. Grant šeme za podjelu troškova kao osnovni cilj imaće podsticanje konkurentnosti na nivou pojedinačnih preduzeća, i u prvom redu će se odnositi na menadžment kvaliteta i sertifikovanje, poboljšanje produktivnosti i razvoj proizvoda.

Osiguranje izvoznih kredita podrazumjeva finansijske olakšice za pokriće/osiguranje transakcija. Omogućiće preduzećima pristup finansijama pod atraktivnim/konkurentnim uslovima.

⇒ Savjetodavne usluge, istraživanje i pomoć

Podrazumjeva usluge koje će se pružati u kontinuitetu: pomoć preduzećima pri izradi i implementaciji Izvoznog razvojnog programa, brendiranje proizvoda/prepoznatljivost zemlje, usluge dizajna proizvoda, istraživanje tržišta, sektora, proizvoda, posebna istraživanja unutar preduzeća, pružanje informacija o izvozu, organizacija učešća na međunarodnim sajmovima, spoljnotrgovinske misije.

⇒ **Edukacija izvoznika**

Podrazumjeva izradu različitih programa edukacije čiji će cilj biti poboljšanje razumjevanja izvoznih procedura i prakse, obuka izvoznika/podizanje znanja o izvozu, animiranje izvoznika na učenje stranih jezika, praktična obuka.

⇒ **Promotivne aktivnosti**

Ova mjera podrazumjevaće sljedeće programe aktivnosti: štampanje publikacije «Vodič za izvoznike», izbor «Najboljeg izvoznika godine», Dizajniranje Web sajta i ostale standardne promotivne aktivnosti.

Pored navedenog realizovaće se i nekoliko inovativnih projekata za podsticanje izvoza i to: Projekat – finalni proizvod, novi proizvod, zajednički proizvod, domaći proizvod kroz subvencioniranje kamatnih stopa.

Realizovaće se i nekoliko inicijativa čija će realizacija doprinijeti porastu obima i diverzifikaciji crnogorskog izvoza:

- **Održavanje postojećih i uspostavljanje budućih poslovnih veza na tržištu Srbije i Kosova**
  - Pored činjenice da najveći dio crnogorskog izvoza malih i srednjih preduzeća ide u Srbiju, ovo tržište je u isto vrijeme i mjesto na kojem najveći broj preduzeća može biti konkurentan zahvaljujući dugogodišnjim vezama, direktnoj isporuci, nepostojanju jezičkih barijera i relativno velikoj zastupljenosti i navikama u potrošnji crnogorskih proizvoda.
- **Ispitivanje šansi/mogućnosti na regionalnom tržištu**

Ovo istraživanje će obuhvatiti:

  - Istraživanje tržišta zemalja sa kojima Crna Gora ima potpisane Ugovore o slobodnoj trgovini
  - Istraživanja tržišta Italije, kao Crnoj Gori susjedno i najpristupačnije EU tržište
  - Tržište Grčke bi kasnije moglo biti razmotreno za realizaciju neke slične studije.
- **Supstitucija uvoza**
  - Izraditi program uvozne supstitucije kako bi doprinijela ostvarenju ciljeva i kako bi pomogla preduzećima da se pripreme za izvoz kroz povećanje kvaliteta svojih proizvoda, ponudu proizvoda inostranim potrošačima («nevidljivi izvoz») i veće razumjevanje tržišne dinamike.
  - U skladu sa ciljevima, ovim programom će biti obuhvaćeni kako robni sektor, tako i materijali koji se koriste za dalju proizvodnju (komponente, sirovine koje se koriste za izvozno orjentisanu proizvodnju).

Kao dopuna aktivnosti Odsjeku za povećanje konkurentnosti i izvoza predstavljaju aktivnosti EICC na planu:

- Evropeizacije crnogorskih MSP kroz obezbjeđenje pristupa izvorima evropskih informacija crnogorskim preduzećima, organizacijama podrške biznisu i Vladinim institucijama
- Internacionalizacije i promocije crnogorskih MSP crnogorske privrede u inostranstvu i podršci u nastupu na sajmovima, organizovanju poslovnih misija i bilateralnih poslovnih susreta.

14. 6. Podrška MSP kroz stvaranje Javno-privatnog partnerstva

⇒ **Jačati javno - privatno partnerstvo**

Pojam partnerstva podrazumijeva nov kvalitet odnosa između države i preduzetnika i uključuju veću spremnost države da u svoje projekte uključi privatne preduzetnike i iskoristi njihova znanja i vještine, ali i izražen nedostatak sredstava za finansiranje javnih potreba.

Prednosti javno – privatnog partnerstva ogledaju se u njihovom uticaju na javne finansije putem generisanja novih izvora dohotka, nove infrastrukture i novih usluga, podsticanja privrednog razvoja, bolje usmjeravanje javnih sredstava.

Termin javno- privatno partnerstvo obuhvata više različitih struktura gdje javni sektor pruža javni projekat ili uslugu. Međutim, široko rasprostranjena jedinstvena definicija ne postoji. Kako bi se javno-privatno partnerstvo iskoristilo kao instrument podrške MSP treba razmotriti sljedeće mjere:

- Uvođenje programa mentorstva: velika preduzeća pružaju besplatne konsalting usluge malim preduzećima,
- Osnivanje fonda za javno-privatno partnerstvo, koji će kofinansirati mjere koje pružaju neka preduzeća, a koja imaju za cilj poboljšanje usluga MSP-u. (PPP sredstva nijesu subvencije). Treba definisati kriterijume i osnovati komisiju za odabir ponuda. Takođe treba obezbijediti monitoring.
- Istražiti gdje su vodeća preduzeća u nekom sektoru spremna da podrže dobavljače u uvođenju potrebnih standarda, transfera znanja i tehnologije, npr. kroz edukaciju ili nabavku opreme, itd.
- Javno privatno partnerstvo treba posebno forsirati u segmentu razvoja ICT tehnologija i uvođenju novih rješenja u državno upravi (e-Government), lokalnoj samoupravi i velikim preduzećima koja su još uvijek u većinskom vlasništvu državnih fondova. Ovo partnerstvo će donijeti dvostruku korist Crnoj Gori. Sa jedne strane će obezbijediti učešće lokalnih ICT preduzeća koja sva spadaju u MSP čime će se dati podstrek njihovom razvoju, daljem specijalističkom usavršavanju i zapošljavanju novih kadrova. Sa druge strane učešće lokalnih preduzeća i domaćih stručnjaka će sigurno uticati na smanjenje troškova uvođenja i eksploatacije velikih informacionih sistema i smanjiti zavisnost državne uprave od skupih inostranih rješenja i konsalting usluga.
- Stvarati javno –privatno partnerstvo kroz outsourcing, u oblastima zaštite životne sredine, komunalnim djelatnostima i sl. i fond za tehničku pomoć nerazvijenim područjima.
- Potrebno je razmotriti mogućnosti razvoja faktoringa i lizinga kroz formiranje zajedničkog javno- privatnog fonda sredstava.

14. 7. Stimulisanje inovacijske i tehnološke konkurentnosti (R&D projekti)

Prosperitet, ekonomski razvoj i konkurentnost danas više nego ikad zavise od sposobnosti za uspješnim inoviranjem. Ovo prije svega važi za preduzeća, ali takođe i za ostale sektore, države i regione. Najveće “usko grlo” i izazov nije više kapital već inovativnost.

Crnogorski nacionalni inovacioni sistem u stvari karakteriše slaba inovativnost koja je u vezi sa svim strukturama i malo podsticaja inovativnim MSP. Ovo je rezultat više faktora na različitim nivoima društvene i ekonomske organizacije.

Zbog toga unapređenje aktivnosti istraživanja i razvoja, osnivanje inovativnih centara i uspostavljanje fonda za inovacije doprinijelo bi promjeni postojećeg stanja i dovelo do jačanja konkurentnosti privrede.

Inovacija znači svako unapređenje koje se može uvesti na nivou proizvodnje, marketinga, menadžmenta i organizacionih sistema u preduzećima. Ukoliko se takav know-how razvija u pravom okruženju (umrežavanje, raspoloživost informacija, uključenost aktera, itd), onda postaje konkurentna prednost. Inovativnost rezultira boljom konkurentnošću, a postignuta konkurentna prednost direktnim povećanjem profita.

Po svom karakteru inovacija predstavlja proces koji vodi usvajanju i širenju novih tehničkih i/ili ekonomskih rješenja i ima za cilj kreiranje novih procesa, proizvoda i usluga (uključujući nove vidove

organizacije). Termin usvajanje predstavlja posljednju fazu inovacije, dok se širenje inovacije fokusira na snabdijevanje kupaca novim proizvodima i uslugama.

Mjere na planu stimulisanja inovacijske i tehnološke konkurentnosti su:

⇒ **Jačanje aktivnosti na istraživanju i razvoju i inovacijama**

Za razvoj aktivnosti istraživanja i razvoja i kreiranje inovativnog okruženja i porasta nivoa inovacija kroz nove proizvode i procese neophodno je obezbijediti uključenost relevantnih aktera: laboratorije, tehničko-istraživački centri, preduzeća, finansijske institucije, država, institucije visokog obrazovanja, naučni instituti, itd. Na ovom planu neophodan je razvoj i jačanje podsticajnih mjera kroz:

- podršku istraživačko razvojnim aktivnostima sa informacijama o tržištima i tehnologijama;
- izrada strateškog dokumenta (sporazuma), koordinacija politike i uključivanje EU po pitanju upravljanja inovacijama i uključivanje Crne Gore u evropske inovacione mreže.

⇒ **Razvoj i jačanje institucija u različitim oblastima koje će se baviti istraživanjem i razvojem, inovacijama, transferom tehnologije**

Očigledno je da su potrebne strukture za pružanje podrške istraživanju i razvoju i za razvijanje funkcije istraživanja i razvoja u okviru preduzeća kako bi se podržao inovativan pristup. Institucije za istraživanje i razvoj (npr. Institut za patente, tehnološki info centri, instituti za istraživanje, itd.) predstavljaju osnovu za ekonomski napredak u pogledu kvaliteta ili inovacija. Dakle, postoje institucionalne strukture za istraživanje i razvoj će se razviti kroz različite aktivnosti:

- Formiranje Centra za istraživanje i razvoj i inovacije ili obezbijediti njegovo funkcionisanje u okviru postojećih institucija,
- Formiranje Centra za transfer tehnologije.

⇒ **Uspostavljanje fonda za istraživanje i razvoj, podršku inovacijama i razvoju tehnologije**

Fond za podršku za istraživanje i razvoj, podršku inovacijama i razvoju tehnologije omogućio bi razvoj istraživačkog i inovativnog okruženja, podršku u razvoju odgovarajuće infrastrukture.

Očekivani rezultati su: stvaranje inovativnog okruženja, novih proizvoda i procesa, porast inovativnosti i konkurentnost firmi. To bi dovelo do zajedničkih projekata firmi i instituta za istraživanje i razvoj, inovacije, nabavku tehnologije, povećao broj patenata i povećao zaposlenost.

14.8 Jačanje edukacije i savjetodavnih usluga za MSP

Imajući u vidu da je znanje ključni faktor privrednog razvoja, formalno obrazovanje mora odigrati ključnu ulogu u razvoju preduzetničkih vještina, dajući mladima poslovne koncepte i tehnike, koje mogu biti primijenjene i razvijene u praksi.

Sveobuhvatna promocija politike preduzetničkog učenja ogleda se i kroz Nacionalni izvještaj za Crnu Goru u okviru Evropske povelje o malim preduzećima koji pokazuje da je uloženo puno napora u ovoj oblasti, a posebno što se tiče olakšavanja poslovnog okruženja. Partnerske institucije koje učestvuju u izvještavanju su prepoznale vrijednost integrisanog pristupa u osposobljavanju za preduzetničko učenje kao i njegov veliki značaj za rast i razvoj MSP. U okviru Povelje za mala preduzeća formirano je Nacionalno partnerstvo za preduzetničko učenje, čiji je koordinator Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća, uključuje pored Direkcije i Ministarstvo prosvjete i nauke, Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Privrednu komoru, Sindikat, Ekonomski fakultet, Uniju poslodavaca, Centar za stručno obrazovanje i Centar za razvoj nevladinih organizacija kao partnere zastupljene u partnerstvu.

Partnerstvo je sa još 7 zemalja učestvovalo na tenderu za projekat preduzetničkog učenja koji za cilj ima povećanje konkurentnosti kroz stratešku promociju preduzetničkog učenja kao dijela širih napora zemalja

da se usklade sa duhom i principima Evropske povelje za mala preduzeća, i odabrano je da implementira ovaj projekat.

⇒ **Izrada Strategije za preduzetničko učenje**

Partnerstvo kroz projekat radi na razvijanju kompetencija i kapaciteta za procjenu i izvještavanje o Evropskoj povelji za mala preduzeća kao i na pisanju **Strategije za preduzetničko učenje** koja će biti bazirana na preduzetništvu i koja će propisati mjere za uvođenje i promociju preduzetničkih vrijednosti, preduzetničkog duha i samozapošljavanja kroz čitav sistem obrazovanja – formalni, neformalni i informalni. Ova strategija bi trebala da razvije i mjere prilagođavanja procesa reforme obrazovanja.

Strategijski prioriteti su :

- Promocija preduzetničkog duha, vrijednosti, samozapošljavanja;
- Povećanje konkurentnosti kroz strateško pozicioniranje i promociju preduzetničkog učenja i samozapošljavanja;
- Uvođenje preduzetničkog obrazovanja koje će obezbijediti kontinuitet izučavanja ovog predmeta ili uvođenja preduzetništva kao principa u sveobuhvatan sistem obrazovanja;
- Razvoj institucionalne infrastrukture na republičkom, regionalnom i lokalnom nivou za podršku i implementaciju politike preduzetničkog učenja i samozapošljavanja.

⇒ **Jačanje partnerstva između javnog i privatnog sektora radi afirmacije preduzetničkog obrazovanja**

⇒ **Donošenje Zakona o nacionalnim stručnim kvalifikacijama**

Da bi se društvo podstaklo na cjeloživotno učenje neophodno je donijeti Zakon o nacionalnim stručnim kvalifikacijama. Time se u cilju potreba tržišta rada i lakšeg zapošljavanja omogućava sticanja nacionalno priznatih kvalifikacija odraslima, koji su znanje i vještine stekli van formalnog sistema obrazovanja.

⇒ **Formalno obrazovanje**

- **Prilagoditi nastavni plan i program osnovnih i srednjih stručnih škola potrebama privrede, uvođenjem preduzetništva kao izbornog predmeta.**

Potreba da se još u ranom uzrastu (osnovna škola) izučavaju posebni sadržaji koji će učenicima pružiti osnovna znanja iz preduzetništva i pripremiti ih za život i nastavak obrazovanja.

Neophodno je obezbijediti ponudu fakultativnih i drugih slobodnih aktivnosti koje pospješuju preduzetnički duh i promovišu samozapošljavanje kao jedan od ciljeva procesa obrazovanja i obuke;

U skladu sa značajem preduzetništva za razvoj ukupne ekonomije Crne Gore neophodno je da Ministarstvo prosvjete i nauke u narednom periodu intezivira aktivnosti na:

- obezbijedjenje obuke za izvodjače reformisanih djelova kurikuluma, kako bi se ona podigla na viši nivo.
- poboljšanje sadržaj programa „preduzetništvo“ za sve nivoe stručnog obrazovanja, kao i na povećanje broja časova za program „preduzetništvo“ u svim programima stručnog obrazovanja;
- **Prilagoditi nastavni plan i program visokog obrazovanja potrebama privrede, uvođenjem preduzetništva kao izbornog predmeta.**

⇒ **Neformalno obrazovanje**

Neophodno je povećati nivo znanja i vještina zaposlenih i nezaposlenih u cilju postizanja brzeg privrednog rasta. Stručno obrazovanje i obuku je potrebno fokusirati na:

- Obrazovanje i osposobljavanje za prvo zanimanje;
- Prekvalifikacije, dokvalifikacije, specijalizacije za zanimanja iz oblasti turizma i ugostiteljstva, poljoprivrede, građevinarstva, drvoprerađivačke i uslužnih djelatnosti;
- Obrazovanje za povećanje nivoa znanja i vještina preduzetnika i menadžera;
- Obuku svih zaposlenih u stručnom obrazovanju u cilju shvatanja značaja preduzetništva za obrazovanje i obuku za zanimanja
- Obuka u oblasti poslovnih vještina (organizovanje seminara, radionica, treninga u cilju osnivanja novih i unaprijeđenje rada postojećih malih i srednjih preduzeća)
- Obuka za rad na računaru i priprema za ECDL program,
- Obuka za napredne ICT vještine
- Poboljšanje zakonske regulative u oblasti obrazovanja i rada koja podstiče mlade i odrasle na usmjeravanje prema sopstvenom biznisu.

⇒ **Uvodjenje vaučer sistema za kurseve obuke za MSP**

Vaučeri su inovativno oruđe za razvoj biznis usluga na taj način što obezbjeđuju plaćanje kurseva i obuka za MSP. Vaučere se unaprijed definisanom vrijednošću MSP mogu kupiti i koristiti ih za parcijalno plaćanje troškova obuka koje se nude na tržištu i koje su akreditovane od strane institucije koja izdaje vaučer. Akreditovani provajder obuka može tražiti isplatu vaučera od strane te institucije.

Cilj uvođenja Vaučerskog programa u Crnoj Gori jeste da se poboljša tržište za biznis usluge za MSP u izabranim oblastima kao što su:

- Kursevi obuke za preduzetništvo;
- Kursevi obuke za menadžment;
- Kursevi obuke za početnike u biznisu;
- Kursevi obuke za tehničke vještine i
- Kursevi obuke za IT/komputere;

Što se tiče vrste usluga koje mogu da uđu u program tu ne postoji ograničenje uz uslov da te usluge poboljšavaju poslovanja preduzeća. Sve usluge se provjeravaju na osnovu liste kriterijuma koja pokriva sljedeće aspekte:

- Formalni aspekti;
- Sadržaj usluga/relevantnost za MSP;
- Minimalni standardi kvaliteta;

Kada se uključe u program, akreditovani ponudjači kurseva i obuka moraju da prihvate principe programa i da isplaniraju nenajavljenju revizije i evaluacije koje su dio monitoring sistema koji treba da bude uspostavljen.

Očekivani rezultat na strani tražnje je sljedeći:

- Povećana svjesnost MSP o dostupnosti i koristima biznis usluga;
- Povećana upotreba biznis usluga među MSP.

Očekivani rezultat na strani ponude je sljedeći:

- Povećana svjesnost provajderima obuka o MSP i njihovim potrebama kao potencijalnim korisnicima biznis usluga;
- Povećani broj ponuđača usluga obuke;
- Diverzifikacija usluga koje se nude MSP-u;
- Povećani kapacitet i kvalitet usluga koje se nude.

Ovaj program se odnosi uglavnom na mala i mikro preduzeća. Tipični korisnik vaučer programa su preduzeća sa 1 do 10 zaposlenih. Međutim dizajn ovog instrumenta nudi fleksibilnost u uključivanju i većih MSP ako su zainteresovani da participiraju u programu.

Program će nadgledati odbor koji je izabran od strane Vlade, a koji bi vodila Direkcija za razvoj MSP. Vaučer šeme su nešto novo za Crnu Goru i Direkcija još uvijek nema iskustvo u dizajniranju i implementaciji takvih programa. Međunarodno iskustvo ukazuje na to da vaučer šeme zahtijevaju pažljivo planiranje, realizaciju u skladu sa najboljom međunarodnom praksom i pažljiv monitoring tokom implementacije.

⇒ **Formiranje konsultantskog registra za mala i srednja preduzeća**

Profesionalni konsultantski registar može da doprinese boljem sučeljavanju ponude i tražnje konsultantskih usluga u Crnoj Gori.

Ovaj registar služi za:

- Promociju korišćenja konsultantskih usluga od strane MSP i kao posljedicu toga unapređenje njihovog poslovanja;
- Razvijanje kvaliteta konsalting sektora s obzirom će biti prisutan monitoring pružanja usluga;
- Podsticanje konkurencije u konsalting sektoru.

14.9 Stimulisanje razvoja i korišćenja infomaciono- komunikacionih tehnologija i on-line pristupa

⇒ **Sprovođenje Strategije razvoja Informacionog društva**

Obezbijediti sprovođenje u djelo zacrtane Strategije razvoja Informacionog društva i poštovanje akcionog plana za realizaciju definisanih projekata. Posebno voditi računa da u najvećoj mogućoj mjeri u ICT projektima u državnoj upravi, lokalnoj samoupravi i velikim preduzećima, koja su još uvijek u većinskom vlasništvu državnih fondova, aktivnu ulogu uzmu domaća ICT MSP preduzeća kvalifikovana za predmetne djelatnosti.

⇒ **Podsticati korišćenje informacione tehnologije i jačanje informacione povezanosti među organima uprave**

Nacionalna vizija prelaska u informaciono društvo valorizovala bi generičke efekte informacionih i komunikacionih tehnologija (ICT) da bi se postigli evropski standardi u elektronskoj komunikaciji. dovelo bi do povećanja vrste i broja usluga koje državna i lokalne uprave pružaju građanima elektronskim putem i povećanja broja elektronskih transakcija iz oblasti nabavki i plaćanja, kao i do povećanja broja korisnika Interneta.

Objedinjena arhitektura informacionih sistema državne uprave treba da omogući jednostavan i siguran pristup informacijama.

⇒ **Podsticati MSP da razvijaju i koriste informacione sisteme**

Iako su mala i srednja preduzeća (MSP) ključni igrači u novoj ekonomiji, ipak, većina nije spremna da razmatra uključivanje u e-biznis zbog svog nedostatka svijesti o e-biznisu i nedostatka znanja.

Iz razloga generalno niskog nivoa informatičke kulture u malim i srednjim preduzećima u Crnoj Gori, potrebno je podsticati MSP da razvijaju i koriste informacione sisteme u cilju unapređenja biznisa i poslovne komunikacije kroz različite programe. Neophodno je podsticati ulaganja u nabavku informatičke opreme i softver aktivnosti u preduzećima uz određene olakšice.

⇒ **Povećati elektronsku komunikaciju organa uprave sa sektorom MSP – poboljšanje on-line pristupa**

Potrebno je povećati elektronsku komunikaciju države sa sektorom MSP omogućavajući preduzećima da dobiju savjete, popunjavaju prijave, ili obezbijede jednostavnije informacije on-line putem. Poboljšati i međusobnu informacionu komunikaciju u okviru sektora.

⇒ **E-biznis kampanja**

Imajući u vidu vrlo dobre rezultate koje je postigla e-biznis kampanja u evropskim zemljama u kojima je sprovedena, uočene je potreba sprovedenja kampanje koja ima za cilj da započne i stimuliše svijest o neophodnosti razvoja e-biznisa kod MSP u Crnoj Gori. Ova kampanja će naglasiti potrebu preduzeća da razmatraju e-biznis kao dio svoje ukupne strategije.

14.10. Promocija preduzetništva

⇒ **Unaprjeđenje marketinških aktivnosti**

Marketing je baziran na vrlo jednostavnoj ideji koja ima ogroman uticaj na to kako se biznis vodi. Od 1950-ih godina vjeruje se da je za uspjeh u biznisu marketing ključan. Zato je važno da svako ko namjerava da započne sa sopstvenim biznisom unaprijed bude siguran da potpuno razumije i zna šta je marketing i kako da ga primijeni. U okviru marketing aktivnosti posebnu pažnju ukazati na istraživanje. Stoga, potrebno je nastaviti sa **promocijom** u toj oblasti, odnosno organizovanjem treninga u cilju jačanja marketing vještina.

⇒ **Unaprjeđenje odnosa sa javnošću**

Sve one aktivnosti putem kojih će firme predstavljati sebe i svoj biznis široj javnosti sa ciljem da probude njihovo interesovanje, povjerenje i poštovanje prema kompaniji, proizvodima ili zaposlenima. Stoga je neophodno sporovoditi promociju u toj oblasti.

⇒ **Promocija osnivanja novih preduzeća –start up**

Nezaposlenost predstavlja najizazovniji socio- ekonomski problem zbog čega se u fokusu našla odlučujuća uloga koju mali biznis igra u zaposlenosti nepoljoprivrednih generacija. Crna Gora je prepoznala potrebu da proširi privatni sektor promovisući preduzetničke inicijative kao jedan od glavnih instrumenata za povećanje dohotka.

Ciljevi promocije osnivanja novih preduzeća su:

- Povećanje pokazatelja preduzetništva (broj samostalnih poslovnih ljudi u odnosu na ukupan broj ekonomsko aktivnih ljudi). Ovo uključuje godišnje obezbjeđenje takvih statističkih podataka za potrebe monitoringa
- Povećanje legalizacije sive ekonomije
- Značajan porast zaposlenosti kroz osnivanje novih preduzeća.

Započinjanje biznisa i njegovo uspješno vođenje zavisi od internih i eksternih faktora:

- Kompetenosti osobe da to radi-MSP strategija će razviti biznis obuku, konsultantske usluge i informacione sisteme (vidjeti zadatke 2,8 i 10);
- Finansijska sposobnost da se počne-razviće se specijalni instrumenti i uvesti na tržište (vidjeti zadatak 4);
- Stimulativno okruženje –strategija uključuje širok opseg mjera u okviru zadatka 1;
- Institucionalna podrška-koja će biti ojačana u okviru zadatka 3;
- Svijest o inovativnosti da bi se imao konkurentan biznis-sa novom inicijativom u okviru zadatka 7.

Konkretnije, MSP strategija će promovisati početnike u biznisu sa sljedećom grupom instrumenata:

- Realizovati programe obuke;
- Uvesti garantni fond i kreditne linije;

- Smanjiti biznis barijere i birokratiju;
- Obezbijediti ažurne, pouzdane statističke podatke;
- Stvoriti novu institucionalnu podršku kao što su one-stop-shops i biznis inkubatori;
- Obezbijediti olakšice za inovativna preduzeća.

Promocija žene u biznisu

Preduzetništvo u Crnoj Gori je još uvijek u domenu muškarca. Značajni podaci o procentu žena vlasnika biznisa u zemlji nisu dostupni.

Potencijal ekonomskog razvoja koji se bazira na biznisima koje vode žene jednostavno još nije istražen. Međunarodna iskustva otkrivaju da su takva preduzeća bolje održiva, otvaraju značajne prilike za dodatno zapošljavanje i mogu doprinijeti značajnom udjelu u dohotku.

Ekonomska promocija koja uzima u obzir rodnu ravnopravnost je potrebna da bi se povećao broj žena u biznisu. Da bi se ovo postiglo predlažu se sljedeće aktivnosti:

- Javna kampanja kojom bi se ohrabrile žene da razviju sopstvene biznis aktivnosti
- Uvid u postojeću zakonsku regulativu da bi se identifikovale barijere za jače učešće žena u preduzetništvu. Ovo treba uraditi na taj način što će se koristiti praksa međunarodnih organizacija kao što je Međunarodna organizacija rada-ILO
- Promocija umrežavanja organizacija žena u preduzetništvu sa takvim organizacijama u inostranstvu, u cilju implementacije svih modernih oruđa za rodnu ravnopravnost.

Ove aktivnosti treba preduzeti u kooperaciji sa javnim organizacijama koje tretiraju pitanje jednakosti polova kao što su Vladina kancelarija za rodnu ravnopravnost i NVO sektor koji se bavi ovim pitanjima.

14.11 Unaprijeđenje dijaloga sa privatnim sektorom

Unaprijediti dijalog sa privatnim sektorom osnivanjem Savjeta za razvoj malih i srednjih preduzeća u okviru Vlade RCG u kojem bi predstavnici administracije sa lokalnog i republičkog nivoa, privatnog sektora i biznis asocijacija bili u prilici da utiču na rješavanje svih problema sa kojima se suočava ovaj sektor.

15. MONITORING

Izuzetnu važnost za uspješno sprovođenje Strategije razvoja malih i srednjih preduzeća 2007-2010, po njenom usvajanju, imaju kontrolni mehanizmi realizacije. U tom smislu, potrebno je detaljno planiranje sprovođenja monitoringa i kontrole svih aktivnosti sadržanih u Strategiji.

Monitoring aktivnosti sprovođenja Strategije zahtijeva obavljanje redovnih provjera napretka (godišnje) kao i kvalitativnu i kvantitativnu implementaciju i efekte ostvarene u pogledu definisanih ciljeva.

Vlada RCG će biti nosilac monitoring aktivnosti.

Značaj Strategije nalaže potrebu stalnog praćenja realizacije pojedinačnih aktivnosti, ostvarenih efekata i mogućnosti optimizacije, u svim njegovim segmentima.

Monitoring Strategije treba da obezbijedi punu odgovornost institucija nadležnih za konkretne aspekte, u njihovom sprovođenju. Definisanim sistemom izvještavanja prikupljaće se podaci o izvršenju zadataka, problemima i ograničenjima u operativnom radu i uzajamne sinhronizovanosti Strategijom predviđenih aktivnosti.

Anketnim, statističkim i sličnim tehnikama, provjeravaće se dostignuti efekti, a istraživanjem javnog mnjenja-reakcija javnosti na konkretizaciju Strategije. Takodje će se raditi nezavisna istaživanja i analize, na osnovu kojih će privatni (MSP) sektor moći da ima uvida u uspješnost realizacije aktivnosti predviđenih Strategijom.

Operativni monitoring treba da se sastoji od sljedećeg:

1. Konkretni monitoring aktivnosti, rezultata i efekata
2. Monitoring operativnog okruženja

1. Konkretni monitoring aktivnosti, rezultata i efekata može se uraditi na osnovu:

- Kvantitativnih pokazatelja - koristeći niz indikatora
- Kvalitativnih pokazatelja – koristeći rezultate i informacije koje su na raspolaganju, kao i različite studije i analize.

Poželjno je da se što više koriste kvantitativni pokazatelji i prezentira napredak koji je zaista ostvaren, rezultati i postignuti efekti u kvantitativnoj formi, koristeći određene indikatore. Definicija ovih indikatora treba da omogući bolje definisanje ciljeva koji se žele ostvariti.

Na osnovu indikatora moguće je mjeriti:

- Efekte implementacije, odnosno što je uradjeno u odnosu na ono što je planirano
- Efekte implementacije, odnosno, što je uradjeno i koji su rezultati i efekti u odnosu na korišćene resurse, naročito finansijske.

2. Monitoring operativnog okruženja

Potrebno je da institucije zadužene za sprovođenje pojedinih aktivnosti definisanih Strategijom, dogovore uslove koji prethode uspjehu realizacije pojedinih aktivnosti. Monitoring treba da pokaže da li su ovi uslovi bili usklađeni sa sljedećim:

- Konzistenetnost i komplementarnost sa politikama drugih sektora, regionalnim i na nivou države
- Ekonomske, socijelne, političke, zakonske, legislativne ili druge promjene koje mogu znatno uticati na implementaciju i/ili rezultate aktivnosti.

Da bi se osigurao operativni monitoring svakog nivoa, neophodno je:

- Precizno definisati aktivnost, očekivane rezultate i efekat koji će se postići
- Definirati indikatore (finansijske i fizičke implementacije, indikatori rezultata i indikatori efekata) i osigurati osnovu za mjerenje efektivnosti i efikasnosti za svaku fazu
- Osigurati prikupljanje informacija vezanih za napredak.

Za uspješnu realizaciju monitoring aktivnosti, neophodno je definisati indikatore napretka za svaku aktivnost pojedinačno.